

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİYATININ İKTİSADİ VE MALİ
BAKIŞ AÇISININ ANALİZİ**

BURAK ÖZGÜVEN

MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Alparslan UĞUR

KIRIKKALE-2021

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİYATININ İKTİSADİ VE MALİ
BAKIŞ AÇISININ ANALİZİ**

BURAK ÖZGÜVEN

MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Alparslan UĞUR

KIRIKKALE-2021

Burak Özgüven tarafından hazırlanan “TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİYATININ İKTİSADİ VE MALİ BAKIŞ AÇISININ ANALİZİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Alparslan Uğur

İmza.....

Maliye Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan : Prof. Dr. Seyfi YILDIZ

İmza.....

Maliye Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Doç. Dr. Alparslan Uğur

İmza.....

Maliye Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Doç. Dr. Özgür Emre Koç

İmza.....

Maliye Anabilim Dalı, Hitit Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 18/06/2021

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Unvanı Adı SOYADI

..... Enstitüsü Müdürü

İTHAF

Şahsıma Türk Milliyetçiliğini öğreten, Türk-İslam Ülküsünü yaşama ve yaşatma gayesini bana en büyük mirası olarak bırakan, rahmetli dedem Ali Ural'ın aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

Ruhu şad olsun.

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

o Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

BURAK ÖZGÜVEN

18.06.2021

ÖZET

Türk Milliyetçiliği Fikriyatının İktisadi Ve Mali Bakış Açısının Analizi

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Alparslan Uğur

Haziran 2021,136 sayfa

Türk milliyetçiliği fikriyatı 19. yy sonları ve 20. yy başlarında bir disiplin haline gelmiştir. Lakin Türk milliyetçiliği, fikri bir disiplin haline gelmesiyle ortaya çıkmamıştır. Türk milliyetçiliğinin tarihi Türkün tarihi ile eşdeğerdir. Tarih Türk milletine kutlu vazifeler ve ülküler yüklemiştir. Bu vazifelerin en aslilerinden birisi ise insanı yaşatma ve müreffeh kılma gayesidir. Tabi ki bu mefkûre ancak zengin iktisadi ve mali bir nizam ile mümkündür. Türk milliyetçisi mütefekkirler de iktisadi sahada zenginleşme ve adalet için nelerin yapılması gerektiği hususunda çokça fikir beyan etmişlerdir. Türk milliyetçiliği fikir insanlarının fikirlerinden hareketle açıkça söylenebilir ki Türk milleti kapitalizm/liberalizm ve komünizm/sosyalizm arasına sıkışıp kalmamalıdır. Çünkü Türk milliyetçiliğinin öne sürdüğü, Türk milletinin ruh kökünden doğmuş, kültürüne ve yapısına tamamiyle uygun iktisadi model ve fikirler mevcuttur. Türk milliyetçiliği fikriyatı ve Türk İslam ülküsü iktisadi açıdan zenginleşmeyi ve hür olmayı zaruri görmektedir. Milliyetçi Ülkücü hareket iktisaden bağımsız olamayan milletlerin ve devletlerin siyasi olarak istiklale kavuşamayacağı şiarıyla iktisadi meselelere bakmaktadır. Türk milliyetçiliği fikriyatı gerek kuramsal konulara gerek günümüz iktisadi politikalarına dair pek çok fikir ve projeyi ortaya koymuştur. Türkçülük için iktisadi kalkınma ve büyüme elzemdır. İktisadi politikalar Turan ülküsünün hayata geçirilmesinde de büyük ehemmiyet arz etmektedir. Bu saikle Türk milliyetçiliği fikriyatı Turan ülküsünün iktisadi boyutuna dair öneri ve fikirlerini de arz etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Milliyetçiliği, Türkçülük, Turan, Alparslan Türkeş, Ziya Gökalp.

ABSTRACT

The Analysis Of The Economic And Fiscal Perspective Of The Turkish Nationalism
Thought

Kırıkkale University

Social Sciences Institute

Department of Fiscal, Master's Thesis

Supervisor: Doç. Dr. Alparslan Uğur

June 2021,136 pages

The idea of Turkish nationalism became a discipline in the late 19th and early 20th centuries. However, Turkish nationalism did not emerge with its intellectual discipline. The history of Turkish nationalism is equivalent to Turkish history. History has imposed holy duties and ideals on the Turkish nation. One of the most essential of these duties is the aim of keeping people alive and prosperous. Of course, this concept is the only possible with a rich economic and financial order. Turkish nationalist reflectors also expressed a lot of ideas about what should be done for prosperity and justice in the economic field. Based on the ideas of Turkish nationalism intellectuals, it can be clearly stated that the Turkish nation should not be stuck between capitalism/liberalism and communism/socialism. Because, there are economic models and ideas that Turkish nationalism put forward, arise from the spiritual root of the Turkish nation, and fully compatible with its culture and structure. Turkish nationalism and the ideal of Turkish Islam consider it indispensable to be economically enriched and free. The Nationalist Idealist movement looks at economic issues with the slogan that nations and states that cannot be economically independent cannot achieve political independence. The idea of Turkish nationalism has revealed many ideas and projects regarding both theoretical issues and contemporary economic policies. Economic development and growth are essential for Turkism. Economic policies are also of great importance in the actualization of the Turan ideal. With this motive, the idea of Turkish nationalism has also presented its suggestions and ideas about the economic aspects of Turan.

Keywords: Turkish Nationalism, Turkism, Turan, Alparslan Türkeş, Ziya Gökalp.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK TARİHİNDE İKTİSADİ VE MALİ YAPI

1.1. TÜRK LAFZI VE TÜRK SOYU	3
1.2. DEVLET VE İKTİSAT	5
1.3. ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE İKTİSADİ VE MALİ YAPI.....	6
1.3.1. Para	8
1.3.2. Dış Ticaret	10
1.3.3. Vergi	12
1.3.4. Sanayi - Madencilik	14
1.3.5. Konargöçerlik - Hayvancılık	15
1.3.6. Ticaret ve Ticaret Yolları.....	17
1.3.7. Tarım.....	19
1.3.8. Avcılık	21
1.3.9. Muhasebe	21
1.4. İSLAMİYET SONRASI TÜRK DEVLETLERİNDE İKTİSADİ VE MALİ YAPI	23
1.4.1. Karahanlı Devletinde İktisadi ve Mali Yapı	23
1.4.2. Timur Devletinde İktisadi ve Mali Yapı.....	25
1.4.3. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde İktisadi ve Mali Yapı	26
1.4.3.1. Ticaret Ve Ticaret Yolları	28
1.4.3.2. Para	30
1.4.3.3. Ahilik Teşkilatı	32
1.4.3.4. Toprak ve Özel Mülkiyet.....	34
1.4.3.5. Konargöçerlik.....	36

1.4.3.6. Tarım	37
1.4.3.7. Dış Ticaret	39
1.4.3.8. Vergi	40
1.4.3.9. Ekonomi Modeli – İktisadi Kavramlar.....	42
1.4.3.10. Bankacılık.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİYATININ İKTİSADİ VE MALİ BAKIŞI

2.1. ÖZEL MÜLKİYET	45
2.2. İKTİSADİ SİSTEM.....	46
2.3. ARZ-TALEP DENGESİ VE DEĞER MESELESİ.....	54
2.4. MİLLİ İKTİSAT	55
2.5. SINIF AYRIMLARI – MİLLİ BURJUVAZİ	57
2.6. TASARRUFLAR.....	60
2.7. ÜRETİM	61
2.8. TİCARET.....	65
2.9. VERGİ	66
2.10. EMEK VE ÇALIŞMA VE İŞ HAYATI.....	69
2.11. GELİR DAĞILIMI VE REFAH	71
2.12. DIŞ BORÇLANMA VE GÜMRÜK.....	73
2.13. MÜTEŞEBBİSLERE BAKIŞ	74
2.14. ŞİRKETLEŞME.....	75
2.15. BANKACILIK.....	75
2.16. MESLEKİ TEŞEKKÜLLER	76
2.17. AHLAK VE KÜLTÜR	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ İKTİSADİ VE MALİ POLİTİKALARIN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİYATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. MALİ POLİTİKALAR.....	82
3.1.1. Vergi	82
3.1.2. Kamu Harcamaları	87
3.1.3. Kamu Bütçesi.....	87
3.1.4. Devlet Borçlanması	89
3.2. İKTİSADİ POLİTİKALAR.....	91
3.2.1. Üretim	91
3.2.1.1. Sanayi	91

3.2.1.2. Tarım ve Kırsal Kalkınma	95
3.2.1.3. KOBİ	96
3.2.2. ÖZEL KESİME BAKIŞ	97
3.2.2.1. Özelleştirmeler	97
3.2.2.2. Yabancı Sermaye ve Yatırımları	100
3.2.2.3. Günümüzde Ahilik – Meslek Kuruluşları	103
3.3. İKTİSAT VE TOPLUM	105
3.3.1. İktisat İlmi ve Eğitimi	105
3.3.2. İktisadi Bağımsızlık	108
3.4. TÜRK İKTİSADİ BİRLİĞİ	110
3.4.1. Kızıllema Hedefi	110
3.4.2. Türk Keneşi Çalışmaları	113
3.4.3. İktisadi Birliğe Giden Yol	116
SONUÇLAR	124
KAYNAKLAR	129
ÖZGEÇMİŞ	136

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

1.1: Yıllara Göre Gümüş, Kuruş ve Kur Değerleri	31
3.1: Türlerine Göre Vergi Gelirleri (2019)	83
3.2: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (Cari Fiyatlara Göre Oran)	84
3.3: Dolaylı Ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi İçerisindeki Payları Ve OECD Kıyaslaması	85
3.4: Yıllara Göre Kamu Borç Stoku.....	90
3.5: İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve Oranları (Zincirlenmiş Hacim 2009=100).....	92
3.6: Savunma Sanayi Ciro İstatistikleri.....	93
3.7: Büyüklük Gruplarına Göre İşletmelerin İstatistikleri 2019	96
3.8: En Çok İnsani Yardım Yapan Ülkeler ve GSYH'ye Göre Oranları	115
3.9: Türk Ülkeleri İhracat İstatistikleri	117
3.10: Türk Ülkeleri İthalat İstatistikleri	118
3.11: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine Yaptığı İhracat İstatistikleri	120
3.12: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinden Yaptığı İthalat İstatistikleri (Milyon Dolar)	121
3.13: Türk Dünyası Ülkeleri Temel İktisadi Göstergeler.....	122

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL

3.1: Türkiye'de Dolaylı Ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (2010-2018).....	86
3.2: Yurtdışındaki Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları.....	102

GİRİŞ

Türk Milliyetçiliği, Türk tarihinin ruhundan doğmuş, tarih boyunca daima varlığını koruyarak süregelmiştir. Türk milliyetçiliğinin temel gayelerinden birisi Türk milletini iktisadi açıdan müreffeh kılmaktır. Tabi Türk milliyetçiliği fikriyatının bu ülküsünü kavrayabilmek için Türk tarihindeki iktisadi yaşamı idrak etmek gerekmektedir. Bu saikle evvela Saka, Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı gibi devletlerin dönemlerindeki mali ve iktisadi durum temel hatlarıyla incelenmiş, iktisadi hayatın tarihimizde nasıl cereyan ettiği analiz edilmiştir. Türklerin geçmişteki para, üretim, sanayi, tarım, ticaret, vergilendirme gibi sahalardaki durumu analiz edilmiş, Türk Milletinin tarihindeki iktisadi yaşamı ve serüveni ortaya konmuştur.

Ülkücü, milliyetçi, Türkçü, Turancı fikir ve eylem insanlarının iktisadi ve mali sahalara dair bakış açıları incelenmiştir. Kapitalizm veyahut liberalizm, komünizm veyahut sosyalizm gibi ideolojilerle olan farklılıklar ortaya konmuş ve zaman zaman fikir kıyasları gerçekleştirilmiştir. Türk milliyetçiliğinin tasarruflardan değer tanımına, ticari yaşamdan işgücü piyasasına, iş bölümünden sınıf ayrımlarına, özel mülkiyetten dış kaynaklara, vergilendirmeden iktisadi ahlaka kadar birçok alandaki fikirleri ve bakış açıları analiz edilmiştir. Esasen Türk milliyetçiliğinin fikri bir disiplin olarak ortaya çıkışından bu yana daima iktisadi ve mali konularda köklü, ziyadesiyle makul ve Türk milletinin kültürüne uygun fikirleri olduğu izah edilmiştir. Türk milletinin kökleri harici memleketlere bağlı liberalizm ve sosyalizm gibi iktisadi fikirlere ihtiyacı olmadığı açıkça ortaya konmuştur. Türk milliyetçiliğinin iktisadi ve mali bakışını analiz ederken mümkün mertebe Türk milliyetçisi tüm simalar incelenmeye çalışılmıştır. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Nihal Atsız, Galip Erdem, Alparslan Türkeş, Devlet Bahçeli, Mustafa Kemal Atatürk, Mehmet Emin Yurdakul, Namık Kemal, Dündar Taşer, İbrahim Kafesoğlu, Erol Güngör, Ömer Seyfettin, Gaspıralı İsmail, Seyyid Ahmet Arvasi, Nejdettin Sançar gibi birçok Türk milliyetçisi fikir insanlarının iktisat ve maliye sahalarına bakışı analiz edilmiştir.

Ayrıca Türkiye’de günümüzdeki iktisadi ve mali durum incelenmiştir. Böylece günümüzdeki maliye politikalarının etkinliği, üretimin durumu, özel kesimin varlığı, iktisat ilminin ve eğitiminin yeterliliği, iktisadi bağımsızlığın kıymeti analiz edilmiştir. Türk milliyetçisi mütefekkirlerin fikirlerinden hareketle mevzubahis konulara Türk milliyetçiliğinin nasıl baktığı, teorik ve uygulamalara dönük fikirlerinin neler olduğu

yorumlanmıştır. Ayrıca Turan ülküsünün gerçekliğe kavuşması yolundaki iktisadi politikaların ehemmiyeti ve Türk devletleri arasındaki iktisadi ilişkilere dair mevcut durum analiz edilmiş ve Turan lks yolunda atılacak iktisadi adımlar ve gerçekleştirilmesini arzuladığımız eylemler arz edilmiştir.

Çalışmada Türk milliyetçiliği, Türkçülük, lkclk, Türk İslam lks lafızları eşdeğer kabul edilerek metnin sair yerlerinde aynı manalarda zikredilmiştir. Çalışmadaki temel gaye iktisat ilminin başka milletlerde ortaya çıkan fikirlerden ibaret olmadığını ortaya koymak, bugüne dair fikirleri ortaya atarken oluşan zemini ve mütefekkirlerin tezlerinin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için Türk milletin tarihindeki iktisadi ve mali yapıyı kavramak, Türk milliyetçiliği fikriyatının iktisadi düşüncelerini ve politika tavsiyelerini ortaya koymak, Turan ülküsünün iktisadi boyutunu girizgh düzeyinde ele almaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK TARİHİNDE İKTİSADİ VE MALİ YAPI

Hayatının büyük bir bölümünü tarihçiliğe ayıran Yusuf Akçura siyasi, içtimai ve iktisadi fikirlerini Türk tarihine dayandırmıştır¹. Bahçeli gibi Akçura'da milli iktisadi tarihe isnat ettirmiştir. Türk milliyetçiliğinin babası olarak nitelendirilen Ziya Gökalp ise; *"Şe'niyyet-i iktisadiyyemizi arayacağımız vakit bittabi yalnız halin tetkikiyle iktifa etmeyip memleketin ve milletin mazisini, tarihini göz önünde bulundurmamız²"* diyerek iktisadın tarihten ilhamla oluşacağını ifade etmiştir. MHP Lideri Devlet Bahçeli ise Türk İslam Ülküsü davasının yaşının Türklüğün yaşı ile eşit olduğunu söylemiştir³. Gökalp ve Akçura'ya göre Türk iktisadı, Bahçeli'ye göre Türk milliyetçiliği Türk tarihine dayanmaktadır. Bu nedenle aynı kaynağa isnat eden iki saha olan Türk iktisadının ve Türk milliyetçiliğinin, bir arada incelenmesi yani Türk milliyetçiliğinin iktisadi fikrini Türk tarihinde aramak, Türk tarihine dayandırmak en akil yöntem olacaktır. Bu nedenle çalışma tarihte Türklerin iktisadi ve mali yaşamlarının nasıl olduğu, tarihi seyir içerisinde iktisadın ne denli değişime uğradığının tahlili ile başlamıştır.

1.1. TÜRK LAFZI VE TÜRK SOYU

Türklerin kökeni ve akrabalıkları araştırılırken çokça iddia Türklerin Ural-Altay ailesinden geldiğini ifade etmektedir. Lakin Türkler Ural-Altay ailesinden gelmemektedir. Türkler çokça zaman bu soylarla bir arada yaşamış, tabii olarak etkilenmiş ve etkilemiştir. Lakin Türkler ayrı bir soy oldukları için başka bir köken aramak doğru değildir. Türkler tarih öncesinden beri hür bir soy olmuşlardır⁴. Türkler, Çinli ve Batılı bazı kaynaklara göre Moğol kökenli ve mongoloid gösterilmiştir. Türkler Moğollarla coğrafi saiklerden ötürü münasebet içerisinde olmuşlardır. Ne var

¹ Ercüment, Berk, *Yusuf Akçura Ve Fikirleri, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:59, 2017, s.503.

² Ziya, Gökalp, *Makaleler VIII*, haz: Ferit Ragıp Tuncor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.86.

³ Devlet, Bahçeli, MHP Belediye Başkanları Aday Takdim Toplantısı Konuşması, Ocak 24, 2019, (Erişim), http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4499/index.html, 30 Ekim 2019.

⁴ Ziya, Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, haz: Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1991, s.16-17.

ki Türkler beyaz ırka mensup olup Europid grubunun Turanid tipindeki brakisefar ırkındandır⁵.

Ortaçağ kaynaklarında Türk ismi güzelliği niteleyen şekilde kullanılmış, İran edebiyatında da güzel insan anlamında ifade edilmiştir⁶. Türk adı bir boy ismi olmayıp geniş bir milleti isimlendirmektedir. Göktürk kağanlarına tabi olan ve hatta isyan dahi eden Oğuz, Türkes, Kırgızlar için “*kendi Türk milletim idi*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu husus Türk isminin bir boya, hanedanlığa ait olmadığını daha evvelden gelen büyük bir millet ismi olduğunu ortaya koymaktadır⁷. Türk ismi Tevrat’ta ismi geçen Yafes’in torunu *Togharma’dan*, Heredot’un söylediği *Targitalar’a*, çivi yazılarında görülen *Turukkular’a*, Hint kaynaklarındaki *Turukha’ya* kadar birçok isme dayandırılmaya çalışılmıştır. Orhun kitabelerinde ise *Türk* ve *Türük* isimleri kullanılmıştır. Muhtelif çalışmalar Türk isminin manasını farklı izahatlarla açıklamıştır. Miğfer, terk edilmiş, olgunluk çağı gibi anlamlar yüklense de Vambéry ve Deny’e göre Türk ismi türemekten çıkmıştır. Gökalp ise Türk kelimesinin “türe (töre)” kelimesinden oluşarak kanun ve nizam sahibi manasına geldiğini zikretmiştir. Türk lafzı Göktürklerden itibaren süratle yayılmış ve kullanılmıştır. Araplar Türk lafzını kullanmış, Bizans kaynaklarında Hazarlar, Macarlar, Selçuklular, Osmanlılar Türk olarak geçmiştir⁸. Türkiye kelimesi ise Bizans kaynaklarında bulunmuş ve o dönem Türklerin yaşadığı Türkistan coğrafyasını işaret ettiği anlaşılmıştır. Daha sonra Osmanlı Devletine de Türkiye denmesi ve cumhuriyetin isminin Türkiye olması, Türkiye isminin Türk’ün devleti anlamına geldiğini ve coğrafyanın değişse de ismin değişmediği sonucunu ortaya koymaktadır⁹. Türk milleti dendiğinde ise ortaya çıkan manayı anlamak için millet kavramını anlamak gerekmektedir. Akçura’nın bakışıyla millet; ırk ve lisanın birliğinden dolayı toplum vicdanında oluşarak bir araya gelen insan topluluğudur¹⁰. Ziya Gökalp Türklüğü, Türk milletini “Millet” adlı şiirinde muazzam bir biçimde satırlara dökmüştür¹¹:

“Deme bana Oğuz, Kayı, Osmanlı

⁵ İbrahim, Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s.46-47.

⁶ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.46-47.

⁷ Osman, Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s.45.

⁸ İbrahim, Kafesoğlu, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s.24-25.

⁹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.43-45.

¹⁰ Yusuf, Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, haz: Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.17.

¹¹ Ziya, Gökalp, *Yeni Hayat Şiirler*, haz: Salim Çonoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.28.

Türk'üm, bu ad her unvandan üstündür...

Yoktur Özbek, Nogay, Kırgız, Kazanlı,

Türk milleti bir bölünmez “bütün”dür...”

1.2. DEVLET VE İKTİSAT

Eski Türklerde hükümdara İlteriş unvanı verilirdi. İlteriş milleti besleyen, yaşatan anlamlarına gelmektedir. Bu husus devletin ve devlet başkanının vazifesinin vatandaşa hizmet etmek olduğunu ortaya koymaktadır. Orhun yazıtlarında hakanın sözleri de bu hususu açıkça ortaya koymaktadır: “*Çıplak milleti elbiseli, yoksul milleti zengin kıldım.*” Milleti doyurma ve zengin kılma gayesi, kitabelerden Kutadgu Bilig’e kadar, mühim eserlerde mevcudiyetini daima korumuştur¹². Kağan ancak milletini doyurduğu zaman, iktisadi olarak vatandaşların ihtiyaçlarını karşıladığı zaman kağan olurdu. Dede Korkut hikâyelerine göre Oğuz Beylerbeyi Salur Kazan her yıl yağma ziyafeti verirdi. Üç-oklar ve boz-okları çağırır ve karısını yanına alıp kalan ne varsa yağma ettirmiş. Yalnız bir sene boz-okları yağmaya çağırmamış ve bunun üzerine boz-oklar isyan etmişlerdir. Bu vakıa ise beyin bey olmasını sağlayan ana etmenin halka iktisadi müreffehliği sağlamak olduğunu ortaya koymaktadır. Bir bey, hakan, kağan iktisadi zenginliği vatandaşlarına sağlayamaz ise siyasi iktidarı sarsılıyordu¹³.

Adeta bir dünya devleti olan Göktürk hükümdarının dört temel vazifesi vardı. Bunların başında ordusuna kumandanlık etmek gelmekteydi. Daha sonra halkı kondurup iskân ettirmek ve haklın kalbini, sevgisini, saygısını kazanmaktı. Dördüncü vazifesi ise halkı doyurup giydirmektir. Halkı doyurup giydirmek esasen sadece beslenme, barınma ihtiyacı olarak idrak edilmemelidir. Hükümdarın halkını iktisadi açıdan müreffeh bir hale getirmesi olarak yorumlanmalıdır. Bu durum Göktürklerden bu yana halkın kıymetini ve iktisadi zenginliğin ehemmiyetini ifade etmektedir¹⁴. Göktürklerde bahsi geçen bu husus seneler ve nesiller geçse dahi değişime uğramamıştır. Osmanlı Devletinin kuruluşunda Şeyh Edebali’nin Osman Bey’e söylediği “*Halkı yaşat ki Devlet yaşasın*” sözü de aynı manayı içermekte; Türk milletinin halka, halkın iktisadiyatına, halkın müreffehliğine verilen kıymeti ortaya koymaktadır.

¹² Bahaeddin, Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.153.

¹³ Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, s.297-298.

¹⁴ Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s.184.

Bilge Kağan da “Başlılara baş eğdirdim, dizlilere diz çöktürdüm, yukarıda Tanrı yerde yer buyurduğu için milletime ileri gündeğusuna, geri günbatısına, yukarı gece ortasına ve beri gün ortasına yürüttüm. Altının sarısını, gümüşün beyazını, atın aygırını, sincapların mavisini, kakımın karasını milletime kazandırdım” diyerek millete hizmet ettiğini ve bu hizmetin - bilhassa kak(kurutulmuş meyve), altın ve gümüş gibi kazanımlarla - iktisadi zenginliği arttırmak olduğunu anlatmaktadır¹⁵. Söz konusu bu beyanatlardan çıkarılacak yorumla söylenebilir ki; Türk hükümdarları için milletin iktisadi gelişmişliği büyük bir ehemmiyet arz etmiştir.

1.3. ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE İKTİSADİ VE MALİ YAPI

Türklerin anayurdu meselesine cevap olarak Çinli kaynaklar Altay Dağlarını, sanat tarihçileri Tanrı Dağlarını, bazı tarihçiler İrtiş-Urallar arasını işaret etmişlerdir. Lakin Türklerin konargöçer bir yaşam sürmesinden ötürü anayurdu dar bir alan olarak aramak güçtür. Türkler konargöçer bir yaşam sergilemişlerdir ki bundan dolayı diğer milletlere nazaran farklı bir toplum yapısına, farklı devlet anlayışlarına sahiptir. Türklerin bilinen en eski topluluğu/devleti M.Ö. 8.YY’da kurulan Saka-İskit Devletidir. Türkler hayvancılıkla iştigal olmaları ve konargöçer bir yaşam biçimi benimsemeleri nedeniyle coğrafyalarında otlaklar bulmak mecburiyetinde kalmışlardır. Lakin zaman zaman kuraklıklar, otlakların yetersiz kalması, mevsim değişiklikleri gibi sair nedenlerden olumsuz etkilenmişlerdir. Bu nedenle bazı Türk boyları Türkistan coğrafyasından göç etmiştir. Saka Türklerinin ise bilinen ilk göçlerin sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Sakalar hakkında hangi kavimden olduğu tartışmaları yaşanmış olsa da büyük tarihçi Zeki Velidi Togan’ın Sakaların Türk olduğuna ilişkin kabulü çalışmalarda kabul edilen en büyük kaynaklardandır¹⁶. Sakalar Türk çadırı kullanmışlardır. Sakaların Türk olduklarına ilişkin; hayat biçimleri, kıyafetleri, ahlakları, kımız içmeleri, savaşçı yapıları gibi birçok dayanak mevcuttur¹⁷. Tabi Türkün varlığı tarihte milattan önce üç binli yıllara kadar gitmektedir. Lakin devlet anlamında tartışmaları ve araştırmaları devam eden İskitlerden sonra bilinen ilk devlet Büyük Hun (Kun) veya Asya Hun (Kun) İmparatorluğudur. M.Ö. 3. YY ’da yaşayan Teoman, Hun Devleti’nin ilk kağanıdır. Teoman’ın oğlu Metehan aksaçlıların

¹⁵ Ali, Ahmetbeyoğlu, *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s.284.

¹⁶ Ahmetbeyoğlu, *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*, s.17-22.

¹⁷ Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş Cilt 1*, s.33-35.

da desteğiyle babasını öldürerek tahta çıkmış ve M.Ö. 209 ile M.Ö. 174 yılları arasında hüküm sürmüştür. Mete'nin Oğuz Kağan ile aynı kişi olduğu düşünülmektedir. Mete askeri, iktisadi ve her alanda büyük bir imparatorluğa hükmetmiştir¹⁸. Mete Türk tarihine damga vuran en büyük hükümdarlardan olmuştur. Bilhassa Çinlilerin talebi üzerine barış için istediklerini vermiş lakin toprak isteğine, o benim değil milletimindir, canımı veririm ama toprak vermem demiştir. Bugünkü Moğolistan bölgesinde hüküm süren Büyük Hun Devleti'nde Mete sonrası ise Hohaşı Yabgu (kağan) ve Çiçi Yabgu dönemlerinde eski gücünü biraz olsun toplasa da doğu ve batı olmak üzere iki devlete bölünmüş ve yok olmuşlardır¹⁹.

Asya Hun İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Avrupa Hun Devleti kurulmuştur. Asya'dan Avrupa'ya Balamir komutanlığında göç eden Türkler batıdaki etnik durumu değiştirmiş ve kavimler göçünü başlatmıştır. 434 yılında tahta Atilla'nın geçmesi ile birlikte destansı bir güce ve büyük bir coğrafyaya sahip olmuşlardır²⁰. Tanrının kılıcı olarak nitelendirilen Atilla'nın²¹ 452 yılındaki şüpheli ölümü sonrası Avrupa Hun İmparatorluğu zayıflamış ve 470 yılında dağılmıştır²².

Büyük Hun İmparatorluğundan sonra ikinci büyük devlet Göktürk (Köktürk) devletidir. Göktürk devleti isminde Türk adını taşıyan ilk devlettir. Yakut ile Bulgar Türkleri haricinde tüm Türkler tek çatı altında birleşmiştir. En şaşıla dönemi Mukan Kağan dönemidir. 572'de vefat eden Mukan Kağan'ın yerine kardeşi Taspar Kağan geçmiştir. Taspar'ın Budizm dinine yönelmesi ve teamüllere de uymayacak yanlış veliaht seçimi devletin egemenliğinin sarsılmasına yol açmıştır²³. Göktürk Devleti'nin 630 senesinden sonra gücü zayıflamış ve fetret devri yaşanmaya başlamıştır²⁴. Göktürk Devleti'nin güçsüzleşmesi ve adeta fetret devri yaşaması 582 ile 630 seneleri arasında doğu ve batı olarak bölünmesi sonucunu doğurmuştur. Lakin Göktürkler daha sonra tekrar güçlenmiş, 682 yılında Kutlug (İlteriş) Kağan ile II. Göktürk Kağanlığı kurulmuştur. Göktürk Kağanlığı Kutlug Kağan ile tekrar kurulmuş lakin Kapgan Kağan'ın pusuya düşürülerek öldürülmesi (716), Kül Tegin'in katkılarıyla tahta geçen ve Çin'e tekrar diz çöktüren Bilge Kağan'ın emrindeki bir bakanı tarafından

¹⁸ Ahmetbeyoğlu, **Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri**, s.89-102.

¹⁹ Erol, Güngör, **Tarihte Türkler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s.15-17.

²⁰ Güngör, a.g.e. s.21-23.

²¹ Peyami, Safa, **Atilla**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.8-9.

²² Güngör, a.g.e. s.21-23.

²³ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.94-95.

²⁴ Ahmet, Taşağıl, **Göktürkler II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.1.

zehirlenerek öldürülmesi devleti derinden sarsmıştır. Söz konusu bu elim vakıalardan sonra Göktürk Devletinde dağılma süreci başlamış ve 745 senesinde ne hazin ki Göktürk Kağanlığı son bulmuştur²⁵.

Ulu Göktürk Kağanlığından sonra Türklerin şehir hayatına geçişi ile anılan Uygur Devleti kurulmuştur. Uygur Türkleri de tıpkı Hun ve Göktürkler gibi konargöçer bir yaşam sergilemişlerdir. Lakin sonrasında yerleşik yaşama geçişe başlamışlar ve gerek hayat biçimi gerekse dini ve örfi değişimler yaşamışlardır. Uygurlar büyük bir devlet yönetimi başarı sergileyememiş olsalar da sanatsal, kültürel ve ticari gelişmeler sebebiyle hususi bir değere sahip olmuştur²⁶. Göktürkler Devleti döneminde nüfusu az bir kavim olan Uygurlar, Göktürklerin yıkılışına Çinlilerin safında yer alarak sebep olmuşlardır. Ötüken Uygurlarından sonra 821 yılında başlayan Uygurların dağılması süreci 840 senesinde Kırgız yenilgisinden sonra hızlanmıştır. Uygurlar kendilerine yeni yurtlar edinmeye çalışmış ve farklı coğrafyalara göç etmişlerdir. Bu göçler Sarı Uygurlar, Sha-Chou Uygurları, Turfan Uygurları gibi farklı devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁷. Uygurlar bilhassa 840 senesindeki Kırgız mağlubiyetinden sonra devlet yönetimi açısından tekrar güçlenememiştir. Bilinen ilk devlet olan Sakalardan, Uygurlarla yerleşik sisteme geçişe kadar Türkler konargöçer bir yaşam sergilemişler; İskit, Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinde Türklerin kültürel yapıları ve iktisadi yaşamları birbirine benzer olmuştur. Bu sebeple tarihçilerin eski Türk devletleri olarak isimlendirdiği söz konusu devletlerin iktisadi yapıları birbirine benzerlik gösterdiğinden İskitler, Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar bir bütün halinde değerlendirilmiştir.

1.3.1. Para

Ticari yaşam içerisinde mübadele ve ödeme aracı olarak kullanılan para, Türklerde eski tarihlerde mevcut olmuştur. Bilhassa yerleşik yaşama geçiş mübadeleyi hızlandırmış, paraya olan ihtiyacı arttırmıştır. Kâğıt paranın benzeri paraları Eski Türklerde görmek esasında Türklerin para ile ilgili gelişmişlikte ileri seviyeliğini göstermektedir.

²⁵ Ahmet, Taşağıl, *Göktürkler III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s.8-59.

²⁶ Saadettin Yağmur, Gömeç, Uygur Türklerinin Destanları Ve Kültürü Hakkında Özet, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 2016, Sayı 7, s.43-53.

²⁷ Özkan, İzgi, *Kutluk Bilge Kül Kağan, Böğü Kağan Ve Uygurlar*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.9-55.

Türkler yerleşik hayata geçişle birlikte parayı kullanmışlardır. Bilhassa yerleşik hayata geçişin ve ticari yaşamın daha net ve erken görüldüğü Koço/Turfan Uygurlarında bu durum gözlemlenmiştir. Tarım amaçlı arazi kiralamalarında ödeme tarihinin hasat ile birlikte olduğu ve arazinin kirasına karşılık tarım ürünlerinin (tarıg, ür-üyür, kepez) ödeme aracı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Turfan Uygurlarında yalnızca trampa usulü değil aynı zamanda para da mübadele aracı olarak kullanılmıştır. Peter Zieme'nin "*Koço Uygur Devletinde Ticaret*" adlı yazısında ödeme araçları üç başlıkta tasnif edilmiştir. İlk sırada kumaş (böz, kuanpu) gelmektedir. Böz, kuanpu isimleri muhtelif kaynaklarda farklı lakin benzer kelimelerle ifade edilmiştir. Özünde kumaşlar, arazi alım satımı ve kiralamalarında, vasiyetname vermede ve benzer ticari işlerde kullanılmıştır. Bu kumaşların yönetim tarafından kabul gördüğü ve tasdik olunduğu bilinmektedir²⁸.

Uygurların, ticarete bulunan kişilerin mal alım satımlarında, ölçü sistemlerine vakıf olmaları, Türklerin ticaret ehli olduklarına dayanak olabilmektedir. Ayrıca Uygurlar mübadele yöntemini terk ederek para kullanmaya başlamışlardır²⁹. Bilinen en eski Türkçe sözlük Divanı Lügati Türk'te kamdu kelimesinin tanımı şu şekilde yapılmaktadır; "*Dört arşın boyunda, bir karış eninde, bir bez parçasıdır ki üzerine Uygur Hanının mührü basılıp alışverişte para yerine kullanılır. Bu bez eskirse her yedi senede bir yamanır, sonra yıkanır, yeniden üzerine mühür vurulur*"³⁰. Tanımdan hareketle paranın yerleşik hayatın başladığı Uygur Devletinde kullanıldığı, baskı, mühür, yenileme vb. işlemlerde günün şartlarıyla değerlendirilip şuan ki çağ ile kıyaslandığında bugün ki kâğıt paraya benzer bir uygulamanın olduğu anlaşılmaktadır. Uygurlarda ödeme araçları tasnifinin ikincisi ise altın, gümüş ve bakırdır. Altının akitlerde kullanıldığı gibi akitlerin bozulması halinde cezai müeyyide olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gümüş ise yine alım satım sözleşmelerinde, ödünç ve borç alışverişlerinde kullanılmıştır. Para tasnifinin (Zieme'ye göre) üçüncü başlığı ise kâğıt para "çav" dır. 1209 senesinde Turfan Uygur Hanedanlığı Cengiz liderliğindeki Moğol hâkimiyetine girmiştir, keza aynı şekilde Çin de 13. yüzyılda Yuan/Kubilai (Moğol) Hanedanlığı egemenliğine girmiştir, Yuan idaresi 1267'de Uygurların ticari

²⁸ Ayşe Melek, Özyetgin, "Eski Türklerde Ödeme Araçları: Kağıt Para Çav'ın Kullanımı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kasım 2004 s.90-95.

²⁹ Ahmet, Caferoğlu, Uygurlarda Hukuk Ve Maliye İstılahları, *Türkiyat Mecmuası*, 2010, Sayı:4, s.3-4.

³⁰ Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati Türk Tercümesi*, Çeviren: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara, 1985, s.418.

yaşamlarını kontrol altına almak ve yönetmek gayesi ile “Ortak tüccarları idare eden merkez büro” ismiyle bir organizasyon oluşturmuştur. Daha sonra ismi “Para düzenleme teftiş bürosu” olarak değiştirilmiştir. Yuan döneminde 14. Yüzyılın ikinci yarısından sonra kâğıt para tedavülde kalkmaya başlamıştır. Uygurların haricinde kâğıt paranın kullanımı İlhanlılarda kısa süreli olarak görülmektedir. Lakin Altın Ordu’da kâğıt paranın kullanımına rastlanmamıştır. Kâğıt para sisteminin Avrupa’da 18. Yüzyılda kullanılmaya başlanıldığı söz konusu olduğunda Uygurların iktisadi manada gelişmişlikleri alenen ortaya çıkmaktadır³¹. Lakin iktisadi gelişmelerin söz konusu olduğu bu dönemdeki siyasi başarı veya başarısızlıklar ayrıca inceleme gerektirmektedir.

Göktürkler döneminde Türkler ipek yolu üzerinde hâkimiyet kurmuş, bu sayede ticari işlem hacmini arttırmıştır. Bu dönemde küçük ticari işlemlerde bakır ve gümüş para olarak kullanılmıştır. Yüksek ticaretlerde ise külçe altının ve gümüşün kullanılmış olduğu bilinmektedir. Ayrıca kumaş ile deri parçaları da, kâğıt paraya benzer şekilde, para olarak kullanılmıştır³². Eski Türkler para olarak derileri kullanmış ve üzerlerine derilerin parasal değerini oluşturacak rakamları yazmışlardır. Altıncı veya yedinci yüzyıla ait olduğu düşünülen, üzerlerinde Göktürkçe yazılar bulunan paralar bulunmuş ve okunmuştur. Ayrıca Tang Hanedanlığı dönemine isabet eden, 841 yılına ait Türk parasına ulaşılmıştır³³.

1.3.2. Dış Ticaret

Eski Türkler Çinliler ile ticari anlamda yakınlık kurmuşlardı³⁴. Göktürk, Uygur ve Hun Türklerinde dış ticaretin büyük kısmı Çin ile yapılmaktaydı. Türkler Çinlilere at ve hayvan verir karşılığında ipek alırdı. İşlenmiş olarak Çin’e ihraç edilen mallar ise yünden yapılmış örtü, kumaş ve işlenmiş derilerdi. Türkler ayrıca demir işliyor, arz fazlasını ise Çin ve İran’a ihraç ediyordu³⁵.

Türk hükümdarları ticarete fazlasıyla kıymet göstermişlerdir. Göktürklerde İşbara Kağan döneminde (582-587) Çin’de ticaret yapan Türkler mevcut idi. Çin Türklerin ticaretteki imtiyazlarını kaldırıp ülkelerinden çıkardı. İşbara Kağan bu

---

³¹ Özyetgin, a.g.m. s.92-103.

³² Ahmet, Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s.100.

³³ Hüseyin Namık, Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.361-362.

³⁴ Bahaeddin, Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s.203.

³⁵ İlhami, Durmuş, *Türk Kültürüne Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s.275-277.

duruma öfkelenerek çok büyük bir orduyu Çin üzerine sürdü³⁶. Buradan hareketle Türklerin ticari faaliyetlerinin başka ülkeler tarafından sınırlandırılmasını kabul etmeyen bir iktidar anlayışı olduğu yorumu yapılabilir. İşbara Kağan'ın bu seferi başarısız olmuştu. İktisadi bir nedenle başlayan bu hadiselerin sonuçları da iktisadi olmuş lakin olumsuzluklar silsilesi süregelmiştir. Göktürk Kağanlığının iktisadi bütünlüğü darbe almış, gerek Çin'deki Türk tacirlerin çıkartılması, gerek Doğu ve Batı Göktürklerinin parçalanması Türklerin Çin'den gelen ürünleri batıya sevk etme üzerine kurulu iktisadi yapısını bozmuştur. Ortaya çıkan iktisadi kriz neticesinde eldeki ürünler satılamaz olmuş, yaşamın temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli ürünler Çin'den alınamaz hale gelmiştir. Çin Göktürk Devletinde, Çinlilerle savaşı bırakın ki açlık ve yoksulluk sona ersin diye propaganda yapmış, İşbara ile kumandanların arasını açmış, İşbara ise ihanet eden ve ihanet şüphesi barındıranları idam ettirmiştir. Daha fazla mücadele edemeyen İşbara Çin hükümdarına kendi mağlubiyetini kabul ettiğini ve onun hükümdarlığını tanıdığını anlatan mektup göndermiştir. Çin hükümdarı İşbara'ya elçi göndermiş ve esirliğini ilan ettirmiştir. Türkleri asimile etme gayesi içinde olan Çin, İşbara'ya Türklerin Çinliler gibi giyinmelerini, Çin adetlerini kabul etmelerini, Çince konuşmalarını söylemiş; İşbara ise yazmış olduğu mektupta Çin hükümdarının egemenliğini tanıdığını, Çin'e haraç ve vergi vermeyi kabul ettiğini, Çin hükümdarının emrinde olduğunu fakat elbiselerini değiştiremeyeceğini, Çin kanunlarını alamayacağını, Türk dilini bırakamayacağını belirtmiş, *“bunları yapmaya muktedir değilim”* demiştir. İşbara Kağan'ın büyük olumsuzluklar içinde olsa da bazı milli hassasiyetlerden taviz vermemesi Türk milletinin zamanla değişmeyecek tavrını ortaya koymuştur³⁷. Dış ticaret Göktürkler döneminde en fazla Çin ile gerçekleşmiş, zaman zaman Türklerin zaman zaman Çinlilerin üstünlüğü gözlemlenmiştir.

840 tarihinden sonra Kao-ch'ang (Turfan) şehrine yerleşen Uygurlar farklı bir devlet anlayışı içinde olmuşlardır. Japon çalışmalarda Batı Uygurları olarak adlandırılan Turfan Uygurları yayılmacı politikalar, çatışmacı ve savaşçı eğilimlerden ziyade komşular ile dostluk ve ticari ilişkileri arttırma gayesinde olmuşlardır³⁸. Turfan

³⁶ Ahmetbeyoğlu, *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*, s.186.

³⁷ Ahmetbeyoğlu, *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*, s.186-192.

³⁸ Özkan, İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yay. ,1989, s.29-30.

bölgesinde konuşlanan ve Batı Uygurları olarak da isimlendirilen Uygur Türklerinin³⁹ Orta Asya'daki Çin ile gerçekleşen ticari ilişkilerinin en yüksek olduğu zamanlar 618 yılından 907 yılına kadar hüküm süren Tang hanedanlığının son dönemleri ile 960 senesinden 1279 senesine kadar hâkimiyet kuran Sung hanedanlığı dönemlerindedir. İpek ticareti başta olmak üzere birçok malın ticareti kervanlar ile gerçekleştirilmiştir. Gerçekleşen ticaretlerde her iki ülkenin birbirine ihtiyaç duyduğu malların alışverişi yapılmış ve trampa usulü benimsenmiştir. 760 senesinden sonra genellikle Türkler Çinlilere at vermiş, karşılığında ipek almıştır. At ve ipek trampasından kazançlı çıkan Türkler olmuştur. Bu durumu fark eden Çin devleti ise vergi koyarak bu duruma müdahale etmiştir. Ayrıca daha sonra alınacak at ve verilecek ipek miktarlarını belirleyerek kota koymuştur⁴⁰.

1.3.3. Vergi

Eski Türk devletleri vatandaşlarından topladıkları vergileri Göktürklerde “amga”, Uygurlarda ise “ağıcı” adı verilen devlet hazinedarları aracılığı ile toplamıştır. Verginin nisbeti çoğu vakit topraktaki üretim miktarı ve üretilen ürünün cinsine göre tespit edilmiştir. Lakin vergiler bir devlet zulmü niteliğinde olmamış zaman zaman halk konulan vergilere itiraz da etmiştir. Uygurlarda vergiler bilhassa topraktan, hayvandan ve meskenden alınmıştır. Toprak üzerinden alınan bir vergi türü olduğu anlaşılan “kalan” vergisi dönemin tarihi vesikalarında en çok bahsi geçen vergi türü olmuştur. Kobçır (ağnam) vergisi ise göçebelerden alınmış olup, aynı vergiye İlhanlılar döneminde de rast gelinmiştir. Tütün (mesken) vergisi ise nüfus üzerinden alınmıştır. Ayrıca yasak vergisi, birt vergisi gibi vergiler de mevcut olmuştur⁴¹.

Tung-hu'lar, Hun İmparatorluğunun doğusuna hüküm sürmüşler, Hun topraklarına akınlar yapmışlar ve oldukça geniş coğrafyalara sahip olmuşlardır. Metehan M.Ö. 206'da Tung-hu'ları yenilgiye uğratmış ve hayvanlarına el koymuştur. Bu mağlubiyet üzerine Tung-hu'lar Mançurya'nın doğusuna doğru göç etmişler, lakin Hunların üzerlerindeki hâkimiyeti azalmamış tam aksi her sene Hunlara vergi olarak hayvanlarını göndermişlerdir⁴². Hun Devleti bu örnekte olduğu gibi savaşta mağlup

³⁹ Özkan, İzgi, Kao-ch'ang Uygurları Hakkında, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1979, s.4.

⁴⁰ İzgi, Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi, s 34-35.

⁴¹ İzgi, Kutluk Bilge Kül Kağan, Böğü Kağan Ve Uygurlar, s.93-100.

⁴² Taşağıl, Bozkırın Kağanlıkları, s.38-40.

ettiği, kendisine bağlı olan devletlerden ve ayrıca halktan vergi tahsil etmiştir⁴³. Hunlar etrafındaki bölgelerden, farklı toplumlardan da vergi almışlardır. Komşu ve yakın coğrafyalardan vergi almak, Kuca gibi bölgelerden tarım ürünleri sağlamak, demir silahlar gibi savaş malzemelerini temin etmek, Hun ekonomisinde önemli bir yer tutmuştur. Hunların siyasi olarak zayıflaması ile birlikte bu teminleri de zayıflamış ve iktisadi açıdan olumsuz etkilenmişlerdir⁴⁴.

Hun İmparatorluğunda vergiler, harici ve dâhili vergiler olarak ayrılarak analiz edilebilmektedir. Hun Devleti hem kendi milletinden vergi toplar hem de komşu toplumlardan vergi alırdı. Hunların egemenliğini kabul eden veyahut savaşlarda mağlup olan milletler Hun Devletine vergi verirdi. Hun Türkleri bu harici milletlerden altın, madeni para aldığı gibi hayvan, tarım ürünleri gibi ayni vergiler de alırdı. Asya Hunlarında vergileri toplama vazifesi özel memurlara verilir, memurları kovan toplumlarla savaşıldı. Hunlarda vatandaşlar sahip olduğu hayvan sürülerinden vergiler verirdi. Dâhilden ve hariç ülkelerden alınan vergiler dışında Türkler egemen oldukları ticaret yollarından da vergi kazancı elde ederlerdi⁴⁵.

Göktürklerde de vergi Hun Türklerine benzer şekilde uygulanır ve toplanırdı. Vergiler bilhassa at ve koyun olarak alınırdı. Vergilerin hesabı ise arabaların kenarlarına atılan çentikler ile tutulurdu. Bu şekilde bir sayım yönteminin varlığı vergide adaletin sağlanmasına yönelik bir çaba olarak yorumlanabilir⁴⁶.

760 yılında Uygurların Tang hanedanlığı zamanında Çinliler ile ikili ilişkiler artmış ve bu durum ticarete de sirayet etmiştir. Uygur Türkleri Çinliler ile trampa usulüne dayalı ticaret gerçekleştirmiş, genellikle at verip ipek almışlardır. Türklerin daha kazançlı olduğu kanısına varan Çin iktidarı ticarete kota koymak gayesiyle vergilerde düzenlemelere gitmiştir. Hal budur ki 8. Yüzyılda maliye politikası uygulaması örneği görülmüştür demek yanlış olmayacaktır⁴⁷.

Zaman zaman vergilerin siyasi nedenlerle arttırılıp azaltıldığını söyleyebilir hatta vergilerdeki değişimlerin siyasi sonuçlar doğurduğu da ifade edilebilir. Buna en

⁴³ Ahmet, Taşağıl, *Kök Tengrinin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015, s.77.

⁴⁴ Taşağıl, *Bozkırım Kağanlıkları*, s.45.

⁴⁵ Taşağıl, *Bozkırım Kağanlıkları*, s.63-224.

⁴⁶ Taşağıl, *Bozkırım Kağanlıkları*, s.189.

⁴⁷ İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, s.34-35.

doğru örnek 786 senesinde Uygur Türklerinin vergileri arttırması sonucu Sha-t'o Türklerinin Uygurlardan ayrılıp Tibetlilerle ilişki kurmalarıdır⁴⁸.

Türk kağanları için vergi, gelir elde etmenin yanı sıra iktidar olmanın alametlerinden de birisiydi. Alp Bilge Kağan'a ait olan Karabalgasun kitabesinde “*Halk çöl çeteleri ile birleşerek vergi vermekten kaçınıyordu. Gök Kağan bizzat ordunun başına geçerek düşmanları yendi, Ser Irmağına kadar kovaladı. Bir milyondan fazla esir aldı ve sayısız develer, atlar, hayvanlar ve arabaları ganimet aldı. Bunun üzerine geri kalan halk ona itaat etti*” ifadeleri geçmektedir. Yazıtın bu içeriğinden hareketle vergiye karşı isyanların olduğu lakin iktidarın vergi isyanına sert tepki ve müdahalede bulunduğu, iktidar olma alametlerinden birisinin de vergi almak olduğunu sonucu çıkarılabilir⁴⁹.

1.3.4. Sanayi - Madencilik

Tarihi vesikalardan hareketle, demir ve demirciliğin ortaya çıktığı yer Türk topraklarıdır. Madencilik ve demircilik Türkistan coğrafyasında batıdan daha erken ortaya çıkmıştır. Hatta halk at üstünde göçebe hayat sürmüş, iktidara ise demir işleyen kesim sahip olmuştur. Bu durum Türklerin demir işlemeciliğine verdiği kıymeti göstermektedir. Çağın değerli bir üretimi olarak düşünülmesi gereken demir işlemeciliğinde batıdan ileride olunması, sanayide Türklerin gelişmişliğini göstermektedir⁵⁰. Milattan evvel iki bin yılına kadar uzanan demircilik kutsal bir meslek olarak kabul edilmiş ve demircilik ile esaretten çıkılacağına inanılmıştır. Askeri karakteri ile bilinen eski Türklerde her an savaşa hazır olabilmek için ordunun ihtiyaçlarının karşılanması gerekmiş, bu durum üretimi zorunlu kılmıştır⁵¹. Türkistan coğrafyasındaki göçebe Türklerin savaşçı yapıda olmaları ok, yay, zırh, miğfer ve kalkan gibi aletlere ihtiyacı arttırmıştır. Türkler bu ihtiyaçlarını kendileri imal etmişler, bu ürünleri üretirken özellikle deri, demir ve tunç kullanmışlardır⁵². Türklerin bu üretim gücü ordusunun güçlü olmasına neden olmuştur.

Ayrıca altın işlemeciliği de demir kadar var olmuştur. Bilhassa Türkiye’de de bir dönem sergilenen “altın elbiseli adam” bulgusu Türk tarihindeki altın işlemeciliğinin gelişmişliğini açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca halı dokumacılığı ve

⁴⁸ Taşağıl, **Bozkırın Kağanlıkları**, s.214.

⁴⁹ Hüseyin Namık, Orkun, a.g.m. s.227-235.

⁵⁰ Tabakoğlu, a.g.e. s.96.

⁵¹ İbrahim, Kafesoğlu, **Türk İslam Sentezi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s.79-80.

⁵² Durmuş, a.g.m. s.227.

ağaç işçiliği de Türk üretiminde önemli yer tutmuştur⁵³. Hun Türkleri tahta oymacılığında ileri seviyede olmuşlar; masa, sandalye, koltuk, dolap gibi eşyalar imal etmişlerdir. Çinliler bu eşyaları Türklerden öğrenmişlerdir⁵⁴.

Birçok alanda ileri seviyede olursa da demircilik Türkler için fazlaca kıymetli olmuş, demir törenleri yapılmıştır. Demir törenlerinde, demir ısıtılır ve altın örsün üzerine konulur, hükümdar onu altın çekiçe döver/vurur akabinde şölen başlardı. Ayrıca yabancı memleketlerden gelen elçiler ülke sınırlarına girerken ısıtılmış demirin üzerinden atlar ve ülkeye bu şekilde giriş yapmış olurdu. Bu durum diğer dinlere büyü gözüyle bakılması, böylece büyü'nün bozulması inancına dayanmaktaydı. Söz konusu bu inanç demirin kutsiyetini ortaya koymaktadır⁵⁵.

1.3.5. Konargöçerlik - Hayvancılık

Konargöçerlik veya göçebelik kavramlarını değerlendirirken bölgesel tesirleri göz ardı etmemek gerekmektedir. Göçebelik birçok batılı yazar tarafından medeni olmayan, gelişmemiş manalarında telaffuz edilmektedir. Eflatun göçebeliği ilkelik olarak tarif etmiş, uygar yaşamın tarıma ve şehirleşmeye geçiş ile olacağını söylemiştir. Batılı yazarların bazıları da aynı çizgiyi takip ederek göçebeliği medeniyetten uzaklık, gelişmemişlik olarak görmüşler ve göçebeliği iklimi, coğrafi tesirlerden bağımsız doğuştan gelen bir özellik olarak kabul etmişlerdir. İslam mütefekkirlerinden İbn-i Haldun insanlığın tasnifini bedevi (göçebe) ve medeni olarak yapmış, Türkleri de bedevi sınıfına almıştır. Lakin göçebeliği medeniyete tezat olarak görmek gaflettir. Türkler göçebe bir yaşam içerisinde, dağınık bir yerleşimle muntazam devlet yapıları kurmuşlardır. Ayrıca gerek at yetiştiriciliği ve biniciliğiyle gerek demirin işlenmesi ve silahlar haline getirilmesiyle savunma sanayisinde devrin en önde geleni Türkler olmuştur. Türk konargöçer yaşamı içerisinde medeniyeti farklı şekilde olsa da yaşamış ve dünyaya yaşatmıştır⁵⁶.

Eskiden Türkler hayvancılıkla ziyadesiyle meşgul olurdu. İktisadi faaliyetlerinin temelinde hayvancılık vardı⁵⁷. Yerleşik bir düzene dayanmayan yaşam biçimi içerisindeydiler. Lakin sürekli yerlerin değişmesine göçebe demektense

⁵³Abdulkadir, İlgen, İslamlık Öncesi Türk Toplumlarında İktisadi Ve İçtimai Yapı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Haziran 1999 s.105-106.

⁵⁴ Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları*, s.63.

⁵⁵ Gökarp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, s.267-270.

⁵⁶ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.32-35.

⁵⁷ Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s.136.

konargöçer demek daha doğru olacaktır. Zira Göktürkçe yazılı belgelerinde atalarımız kendilerine göçebe değil konargöçer demiştir. Konargöçerlik özünde mevsimsel koşullara dayalı insanların konakladıkları yerleri değiştirmesi demektir⁵⁸. Hun, Göktürk ve yerleşik hayata geçişin başlamasına rağmen Uygurlar konargöçer yaşamışlardır.

İskitleri anlatan Hippokrates Türklerin ata bindiğini, ok attığını, ailenin öküzlerin çektiği arabada yaşadığını, erkeklerin at üstünde gittiğini ve hayvan sürülerine otlak bulmaya çalıştıklarını, hayvanlara ot bulunduğu yerde kalındığını, otlakların bittiği zaman yeni otlak arayışına girildiğini anlatmıştır. İskitler gibi Asya Hunları da göçebe yaşam tarzını benimsemiştir. Hayvancılık ile uğraşmışlar, et ve kımız tüketmişlerdir. Göktürklerde de göçebe yaşamın, at ve koyun besleyiciliğinin olduğu, Göktürklerin keçe ile kaplı çadırlarda yaşadıkları bilinmektedir. İklim şartlarından olumsuz etkilenmemek, hayvanlara otlak bulmak, hayvanların haşerelerden korunması için yaylak - kışlak olarak konacakları yerleri tasnif etmişlerdir. Hayvancılığın asli yaşam kaynağı olduğu ve konargöçerliğin egemen olduğu bu yaşam tarzı, yerleşik hayata geçilene kadar sürmüştür⁵⁹.

Eski Türklerin iktisadi yaşamlarında önemli yer tutan hayvancılıkta en değerli hayvan at olmuştur. At hem savaşta kullanılır, hem de etinden, yağından ve sütünden faydalanılırdı. Savaş Türkler için varlık anlamına gelmekteydi. Ayrıca savaş demek yeni yurtlar dolayısıyla yeni otlaklar demekti. Türklerin yaşamında bir diğer önemli hayvan ise koyun olmuştur. Türkler hayvanların derisinden, sütünden, etinden faydalanmışlardır⁶⁰. Nitekim Çin'den Türklere defalarca elçi olarak gönderilen ÇengYüan-şov “ *Türklerin kaderleri atlara ve koyunlara bağlı*” diyerek Türklerin at ve koyuna mecburiyetlerini izah etmiştir⁶¹. Lakin Türkler yalnızca at ve koyun ile iştigal olmamışlar sığır, manda, keçi, deve, tavuk gibi hayvanlardan da faydalanmışlardır. Devenin etinden, sütünden, derisinden faydalandıkları gibi taşımacılık gayesiyle de hayvanlar kullanılmıştır⁶².

⁵⁸ Saadettin Yağmur, Gömeç, *Eski Türklerde Ekonomik Hayat*, XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Pelikan Basım, İstanbul, 2015, s.558-559.

⁵⁹ Durmuş, a.g.m. s.141-142.

⁶⁰ Durmuş, a.g.m. s.263-266.

⁶¹ Lui, Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çev: Ersel Kayaoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul, 2006, s.583.

⁶² Salim, Koca, *Eski Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat*, (Erişim) <https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/06/ESK%C4%B0-T%C3%9CRKLERDE-SOSYAL-VE-EKONOM%C4%B0K-HAYAT.pdf>, 12 Aralık 2020, s.18.

Göktürk Kağanlarından Bilge Kağan yurdu daha imarlı hale getirmek, kaleler ve surlar inşa ettirmek istemiştir. Tonyukuk ise Bilge Kağan'ın bu düşüncelerine karşı çıktığını şu sözleriyle ifade etmiştir: *“Bu olamaz, sürekli direniş gösterebilmiş olmamızı, su ve otlak arayarak dolaşmamıza, sabit ikametgâhımızın olmamasına ve avlanarak yaşamımızı sürdürmemize borçluyuz! Bütün adamlarımız savaş konusunda deneyimli. Güçlü olduğumuzda askerlerimizi soygun baskınları için gönderiyoruz, zayıf olduğumuzda ise dağlara, ormanlara kaçarak saklanıyoruz. Kendimize içlerinde oturmak için kaleler inşa eder ve eski geleneklerimizi değiştirirsek o zaman günün birinde yeniliriz.”*⁶³. Esasında Tonyukuk'un bu sözü ile konargöçer yaşam biçimini anladığımız gibi yerleşik hayata geçişe dair de endişelerin hâsıl olduğunu idrak edebiliriz. Bir milletin yaşam biçiminin değişimi aile ve toplum yapısının, iktisadi hayatın, savunma ve savaş biçimlerinin değişmesine de neden olacaktır. Bu nedenle Tonyukuk'un muhafazakâr yapısının olması gayet tabiidir. Aynı endişe ve öğüt Selçukname'de de görülmektedir. İbn Bibi (13.YY) dayısının kendine *“Sakin asla kentte oturmayınız, göçebeliği koruyunuz, çünkü beylik, şan ve şeref göçebelikte ve Türkmenliktedir.”* diyerek nasihatte bulunduğunu yazmıştır⁶⁴. Tüm bu öğütlere rağmen iktisadi koşulların tesiri, siyasi meselelerin etkisi ve dünyada çağın değişimi sebepleriyle Türkler yerleşik yaşama Uygurlar ile geçmeye başlamış ve geçiş süreci yüzyıllar boyu sürmüştür.

Eski Türkler döneminde zaman zaman kıtlıklar meydana gelmiştir. Kışın yağışın olmaması, yazın ise beklenmeyen yağışların var olması, mevsimsel değişiklikler ve kuraklıklar doğrudan etkilemiş, hayvanların ve insanların kaybına yol açmıştır⁶⁵. Türkler daha çok hayvancılık ile iştigal oldukları için, geçimlerini ve beslenmelerini sağlamak adına hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak zoruna kalmışlardır. Kuraklık dönemlerinde ise hayvanlarına otlak bulamamışlar ve temel geçim kaynaklarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Hatta bu nedenle göçler gerçekleştirmiş, kurak olmayan topraklara yönelmişlerdir.

1.3.6. Ticaret ve Ticaret Yolları

Büyük Hun Devleti'nin (M.Ö. 209- M.S. 174) kurulması ve Mete Han'ın devleti güçlü kılmasıyla birlikte Türkler iktisadi açıdan da bölgesine egemen hale

⁶³ Mau-Tsai, a.g.e. s.422-423.

⁶⁴ Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, s.289.

⁶⁵ Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları*, s.62.

gelmiştir. Hunların güvenlik ortamı tesis etmesiyle birlikte ticari faaliyetler hızlanmıştır. Açılan Çin-İran ve Çin-Hint ticaret yollarıyla iktisadi hareketlilik artmıştır. Böylece Türk ülkesi coğrafi konumunu lehe çevirmiş, farklı milletlerin Türkistan'da buluşmasını sağlamıştır. Bu durum Büyük Hun Devletinde ipekli dokumacılık, çinicilik, cam ve silah üretimlerini ilerletmiştir⁶⁶.

Eski Türklerde mallar değiş-tokuş yöntemiyle el değiştiriyordu. Ticarete her iki tarafın razı olması esastı. Fiyatlar ise arz talep dengesine bağlı olarak piyasada belirleniyor, atın koyunla değeri bir olmuyordu⁶⁷. Ticaret büyük kervanlarla veya arabayla gezen tüccarlarla yapılıyordu. Tüccarlar öküzlerin çektiği büyük arabalar ile geziyorlardı. Tüccarların en fazla kazandığı yer ise Hanların karargâhları oluyor, Han ile birlikte hareket eden ordu nereye gidiyorsa tüccarlar da onları takip ediyorlar, bir pazar oluştuyorlardı. Bu pazara “ordu pazarı” deniyordu. Türkler toplanarak da ticaret yapıyor, mübadelesi yapılan ürünler pazarın adını taşıyordu. Çin ile Hun sınırında bu şekilde at pazarı oluşmuştu⁶⁸. Hunlar döneminde büyük öneme haiz İpek Yolunda taşımacılık ve nakliyat develer ile yapılmaktaydı. Yakın mesafeler arasındaki iletişimde atın kullanıldığı lakin uzak nakliyatlar ve ticari malların taşınmasında develerin kullanıldığı görülmekteydi⁶⁹.

Göktürkler döneminde de ticaretin hür ve rahat bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Göktürk döneminde bilhassa İpek Yolu ticareti başta olmak üzere büyük ticaretler sorunsuz şekilde yapılmıştır⁷⁰. Eftalit Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte İstemi Yabgu ipek yolunu Göktürk hâkimiyetine almış bulunuyordu. İpek yolu uluslararası ticarete çok büyük bir kıymete haizdi. Doğu bu yollar sayesinde batı pazarına açılıyordu. İran ise yol üzerinden sağladığı vergiler sayesinde gelir elde ediyordu. Lakin İran siyasi nedenlerle vergileri arttırıyor veya azaltıyordu, Bizans ise bu husustan rahatsızdı. Göktürkler ise İpek yolunun azımsanmayacak kısmına sahipti. Nitekim Göktürkler ticaretin gelişmesi için Bizans, Çin gibi devletlerle akitler düzenlemiştir. İstemi Kağan (530-583) döneminde Bizans ve Sasanilerle anlaşmalar sağlanmış ve Türkler ipek yolu üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Göktürkler bu

---

⁶⁶ Tabakoğlu, a.g.e. s.98-99.

⁶⁷ Durmuş, a.g.m. s.273.

⁶⁸ Durmuş, a.g.m. s.273-275.

⁶⁹ Taşağıl, **Bozkırın Kağanlıkları**, s.61.

⁷⁰ Taşağıl, **Bozkırın Kağanlıkları**, s.189.

hâkimiyet sayesinde ülkedeki ticaret hacmini yükseltmiş, vatandaşların refah seviyesi artmıştır⁷¹.

Göktürklerden sonra Uygurlar, yerleşik hayata geçişle birlikte altın ve gümüş işlemeciliğini geliştirmiş, kumaş imalatında ilerlemişti⁷². Uygur Devleti ticari yaşamın istikrarı için ticari yollar kurmuş ve bu yollara karakollar inşa ederek ticarete güvenliği sağlamıştı. Çinliler ise iç karışıklık ve isyanlarla boğuştuğu dönemlerde Uygurlardan yardım istemiş ve bu çağrılarına karşılık bulmuştu. Uygurlar Çin devletinin içişlerine müdahalede bulunarak faydalar sağlamış⁷³, Uygur Türkleri ise bunun karşılığında Çin'den ticari imtiyazlar edinmişti. İpek gibi hediyeler aldığı gibi Çin'i yıllık vergiye de bağlamıştı. Çin savaşlarda at ihtiyacını karşılayabilmek için Uygur Türkleriyle trampa usulü ticaret yapıyor ve ipek veriyordu. Uygur Türkleri ise ihtiyaçtan fazla ipek alıyor, fazlasını da başka ülkelere ihraç ediyordu⁷⁴. Uygurlar döneminde iki önemli ticaret yolu mevcut idi: İpek ve Kürk yolu. İpek yolu dönemin ticari yaşamının en faal ve hareketli olduğu yoldu. Çin'den Akdeniz'e kadar ulaşan bu yola Türkler çok zaman hâkim olmuşlardı. Kürk yolu ise Hazar ve Bulgar ülkelerinden başlar, Ural, Güney Sibiry, Altaylar ve Sayan dağları üzerinden Çin'e ulaşırdı. Türkler bu işlek ticari yollardan sağlanan vergilerden yüksek gelir elde ederdi⁷⁵.

Eski Türklerdeki ticaret yollarına hâkimiyet sonraki devletlerde de devam etmiştir. Bugün ki Afganistan coğrafyasında hüküm süren Gazneliler (963 – 1186) çok geniş topraklara sahip olmuşlar, bu nedenle egemen olduğu topraklar üzerinde bulunan Hint ve Çin ticaret yolları üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Özellikle Nişabur şehri zirai ve farklı muhtelif ürünlerin pazarlandığı uluslararası bir ticaret pazarı görünümündeydi. Bayındırlık alanında da gelişmiş olan Gazneliler toprak egemenliklerini lehe çevirerek ticari anlamda zenginleşmişlerdir⁷⁶.

1.3.7. Tarım

Eski Türklerde, on iki hayvanlı Türk takviminde yer alan ejder yılında, arpanın ve buğdayın çok olacağı inancı mevcuttur. Tarımla uğraşmayan bir milletin takviminde tarıma dair böylesine açık emareler bulunmamalıdır. Fakat on iki hayvanlı

⁷¹ Tabakoğlu, a.g.e. s.100.

⁷² Tabakoğlu, a.g.e. s.101.

⁷³ Gülçin, Çandarlıoğlu, "Uygur-Çin İktisadi Münasebetleri (At-İpek Alışverişi)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 34, 1984, s.73.

⁷⁴ Ahmetbeyoğlu, *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*, s.336-337.

⁷⁵ Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları*, s.224.

⁷⁶ Tabakoğlu, a.g.e. s.120-121.

Türk takviminden anlaşılmaktadır ki Türkler tarım ile de ziyadesiyle iştigal olmuştur⁷⁷.Türkistan coğrafyasındaki Türkler göçebe yaşamı benimsediklerinden dolayı hayvancılık ve avcılığa ziyadesiyle ehemmiyet göstermişlerdir. Lakin Türklerin başarısını tarım sahasında da görmek mümkündür.

Eski Türklerde bireyler toprak sahibi olmuşlar⁷⁸, tarım ile uğraşmışlardır. Hunlar buğday, darı ekip biçerken Göktürkler de her ailenin tarım arazisi mevcut idi. Sulak arazilerde pirinç de yetiştiriliyor, meyve ve sebzelerden de faydalanılıyordu⁷⁹. Göktürklerde her ailenin araziye sahip olması özel mülkiyetin mevcut olduğunu da ortaya koymuştur. İnsanların topraklara sahip olduklarından dolayı, bilhassa Bazı Türk boylarının, topraklarında bitkiler yetiştirdiği bilinmektedir⁸⁰.Ayrıca Altay ve Sayan dağlarında tarımın üç bin seneden beri yapıldığı arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkmıştır⁸¹.Hun coğrafyasında tarıma elverişli alanlar nadirdir. Lakin yine de Hunlar buğday ve darı ekip biçmişlerdir. Selenga- Baykal gölü bölgesindeki çalışmalarda Çin'den ithal olduğu tahmin edilen tarım aletleri bulunmuştur. Hunlar zamanında açılmış sulama kanalları ve diğer emareler Hunların ziraate elverişli topraklarda tarım yaptığı sonucunu doğurmaktadır. Lakin tarım topraklarının az olması ekonomide tarımın payının da az olması sonucunu çıkarmaktadır. Ekonominin ise temelini at ve koyun başta olmak üzere hayvancılık oluşturmuştur⁸².

Tarım, Uygurlarla birlikte, yerleşik hayata geçme gayretleriyle daha fazla kıymet kazanmıştır. Uygur Türklerinde ziraat Göktürk ve Hunlara göre fazlaca gelişmiştir. Ortaya çıkan kalıntılarda o dönem sulama yapıldığı, buğday, tahıl gibi ürünlerin ekip biçildiği anlaşılmaktadır. Uygur dönemi mezarlarda ölü ile birlikte gömülmüş tahıllar ortaya çıkmıştır. Tarımdaki bu gelişmeler Uygur Türklerinin şehir hayatına geçişini hızlandırmış, ticari faaliyetlere de hız kazandırmıştır⁸³. Mısır ve Suriye topraklarında egemen olan Tolunoğulları (868-905) ise; Nil Nehrinden nemalanmak gayesi ile tarımda verimliliği artırmaya çaba harcamışlardır. Tolunoğulları tarımda üretimi artıracak kanallar ve su kemerleri yaptırmışlardır⁸⁴.

⁷⁷ Osman, Turan, *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.87.

⁷⁸ Gökalp, *Türk Uygurluğu Tarihi*, s.267.

⁷⁹ Durmuş, a.g.m. s.267-269.

⁸⁰ Taşağıl, *Bozkırım Kağanlıkları*, s.189.

⁸¹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.327.

⁸² Taşağıl, *Bozkırım Kağanlıkları*, s.56-57.

⁸³ Taşağıl, *Bozkırım Kağanlıkları*, s.221-223.

⁸⁴ Tabakoğlu, a.g.e. s.120.

1.3.8. Avcılık

Eski Türklerde av çok önemlidir. Çocuklar, av için küçük yaşlarından başlayarak yetiştirilir, küçükbaş hayvanlara bindirilir ve at binmek erken yaşta öğretilirdi. Çocuklara tavşan, fare gibi küçük hayvanlar üzerinde avcılık deneyimi yaşatılırdı. Türklerde av yemek ihtiyacını karşılıyor, savaşçı özellikleri arttırıyor, hayvanın derisinden ve tüyünden faydalanılıyordu. Aynı zamanda av bir eğlence aracı olarak görülüyordu. Beylerin avlarını düzenleme görevine sahip avcıbaşı isminde memurlar vardı. Türkler ava fazlasıyla ehemmiyet göstermiş, devletin önde gelen isimlerine Atmaca, Çağrı, Aksungur, Doğan gibi avcı kuşların isimlerini vermişlerdi. Bu geleneğin yaşayıp günümüze kadar geldiğini isim ve soy isimlerimizde kullanılan örneklerinden (doğan, şahin, kartal vb.) idrak edebiliyoruz⁸⁵. Türkler tam anlamıyla devlet kurmadan evvelki boy döneminde iken dini ve iktisadi amaçlarla avcılık yaparlardı. Dini amaçla avcılık yılda bir sefer yapılır, bu av akabinde şölen başlardı. İktisadi amaçla avcılık ise daima yapılır ve böylece beslenme, giyinme vb. ihtiyaçlar karşılanırdı⁸⁶.

1.3.9. Muhasebe

Kutadgu Bilig 5593. beyitte Yusuf Has Hacib “*Yararlı oldukları oranda onlara izzet, ikram, ihsanda bulun. Gelirlerini arttır ve rütbelerini yükselt.*” demiştir⁸⁷. Yusuf Has Hacib’e göre insanlar faydalı oldukları kadar maddi menfaat elde etmelidir. Bu husus günümüzde performans dayalı gelir fikri ile eşleştirilebilir. Performansa dayalı ücret sisteminin fikri mucidi Taylor olarak kabul edilse de ondan sekiz yüzyıl önce fikrin Yusuf Has Hacib tarafından ortaya çıktığı aşikârdır. Türk tarihinde muhasebe ve ticari yaşama dair ilk yazılı kaynaklardan birisinin Kutadgu Bilig olduğu söylenebilir. Günümüz muhasebecilik mesleğinin sorumluluğunda olan işlerin ve maliye işlerinin Karahanlılarda divana bağlı olarak çalışan hazinedar manasına gelen Ağıcı’ya ait olduğu idrak edilmektedir. Ayrıca “kâtip” manasında “bitigçi” ve “mühürdar” anlamında “tamgacı” da saraydaki muhasebe görevlileridir. Kutadgu Bilig, muhasebecinin saygın, dürüst, iyi insan olması, güven telkin etmesi için gözü

⁸⁵ Durmuş, a.g.m. s.229-231.

⁸⁶ Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, s.271.

⁸⁷ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.399.

tok olması, tedbirli ve uyanık olması, sarhoşluktan uzak olması ve nefesine hâkim olması gerektiğini söylemektedir⁸⁸. Ayrıca Yusuf Has Hacib’in bir beyiti dikkat çekicidir⁸⁹:

“bilir borsa tegme bu törlüğbitig

Anın saklasa ötrü kılsa itig”

Beyitin manası şu şekildedir: *“muhasibeci bütün kayıt yöntemlerini bilmeli ve böylece işini bu hesaplara göre düzenlemelidir”*. Bu husus belki de muhasebe tarihinin detaylıca araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü bugün muhasebe mesleği daha çok çift taraflı kayıt sistemini kullanılmakta ve tarihini Luca Pacioli’ye dayandırmaktadır⁹⁰. Nitekim Yusuf Has Hacib’in muhasibecinin tüm kayıt yöntemlerini bilmesi gerekliliğinden bahsi, o dönem birden fazla kayıt yönteminin olduğunu ortaya koymaktadır. Belki de muhasebe tarihi alanındaki çalışmaların artması çift taraflı kayıt sistemi de dâhil olmak üzere kayıt yöntemlerinin tarihini daha geriye taşıyacaktır. Kutadgu Bilig’de muhasebe ile ilgili çokça beyitler bulunmakta ve her biri farklı mana ve öğütleri içermekte, bugünkü muhasebe ilkeleri ile benzeşmektedir. Bu beyitlerden bazıları şunlardır⁹¹:

“Bitigciküdezgü kiriş hem çıkış

Bitiğin küdezgükamuğtörlüg iş”

“Muhasebeci her türlü gelir ve gideri yazı ile tespit etmeli; her türlü işlem kayda geçirilmelidir.” anlamına gelen beyit her türlü işlemin kayda geçirilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu beyitin bugünkü muhasebenin temel ilkelerinden olan tarafsızlık ve belgelendirme ilkesi ile eşleştirilebilir olduğunu zikretmek yanlış olmayacaktır.

“Aça adratuttıkamuğ işlerin

Sakışlığ bitip kodtı barça barın”

⁸⁸ Ahmet Vecdi Can, Metehan Küçük, Selahattin Karabınar, “Kutadgu Bilig’de Muhasebe, Ticari Hayat Ve Etik İle İlgili Beyitler Ve Güncel Yorumu”, *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2012, s.72-76.

⁸⁹ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, s.250.

⁹⁰ Ata N. Atabey, Baki Yılmaz, Halenur Yılmaz, “Ortaçağ Avrupa’sında İktisadi ve Siyasi Tarih Çerçevesinde Muhasebe İhtiyacı ve Çift Taraflı Kayıt Tekniği: Lisans ve Lisans Üstü Öğrenciler İçin Bir Rehber *“Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2018, s.23.

⁹¹ Can, Küçük, Karabınar, a.g.m. s.79-100.

“Bütün işlerini açık olarak yerli yerinde yaptı, her birinin hesabını ayrı ayrı kaydetti” manasına çıkan bu beyit ise tam açıklama ilkesi ile eşleştirilebilir.

“yıl ay öd bitişe künibelgölüg,

Açukluğadırtlığ sanı belgölüg”

“Kayıtlarda yıl, ay, gün yazılır ise tarih net olur ve sayılar açıkça bilinir” anlamına gelen bu beyit ise bugünkü dönemsellik ilkesini akla getirmektedir.

Ayrıca Kutadgu Bilig; fayda, kazanç, kar (asıg), borç (birim), muhasebe defteri (bitig), gelir (kiriş), gider (çıkış) terimlerini zikretmiştir⁹². Bugünkü muhasebe sisteminin temel ilkelerine isabet eden fikirlere Kutadgu Bilig’de rastlanılması, farklı kayıt sistemlerinin olduğunun anlaşılması, Yusuf Has Hacib’in ehemmiyet göstererek muhasebecinin nasıl olması gerektiğini anlatması Türk tarihinde muhasebenin kıymetli olduğunu göstermekte ve ayrıca muhasebe tekniği açısından ileri seviyede olduğuna işaret etmektedir.

1.4. İSLAMİYET SONRASI TÜRK DEVLETLERİNDE İKTİSADİ VE MALİ YAPI

Türkler Saka, Hun, Göktürk, Uygur gibi büyük devletler inşa etmişler; batıda, kuzeyde ve esas olarak Türkistan coğrafyasında yaşamışlardır. Çoğunlukla Gök tanrı inancına mensup olan Türkler İslamiyet’i kabul etmeye başlamıştır. Karahanlılar döneminde İslamiyet, Karahanlı Devleti hükümdarının Müslüman olmasıyla yayılmaya başlamıştır. Anadolu’ya göç ile birlikte Türkler; Selçuklu, Timur ve Osmanlı gibi çok büyük devletler kurmuşlardır. Bu ülkelerin tarihi, siyasi güçleri ve kültürel zenginlikleri açısından, dikkat çekmiştir. Karahanlılar ve Timurlulara ilişkin iktisadi ve mali yapı çalışmanın bu bölümünde ayrı başlıklarla incelenmiştir. Selçuklu ve Osmanlı ise devlet geleneklerinin benzerliği, aynı coğrafyada hüküm sürmeleri ve iktisadi yapının benzer nitelikte olması nedenleriyle tek başlık altında incelenmiştir.

1.4.1. Karahanlı Devletinde İktisadi ve Mali Yapı

Karahanlılar Devleti gerek dini gerekse içtimai açıdan bir geçiş dönemi olarak tarif edilmektedir. Uygur Devletinin 840 senesinde Kırgız savaşı sonrası dağılması Karahanlılar Devletinin kurulması sonucunu doğurmuştur. Karahanlılar Devleti

⁹² Can, Küçüker, Karabınar, a.g.m. s.79-100.

İslam'ı kabul eden ilk hükümdar olan Satuk Buğra Han döneminde şaşaalı dönemine erişmiş ve bir süre daha kendisinden sonra gelen hükümdarlar da bu durumu devam ettirmiştir. Lakin 1042 yılında devlet doğu ve batı olarak ikiye bölünmüştür. Bölünme süreci, 1211-1212 yıllarında devletin Büyük Selçuklu İmparatorluğuna dâhil olmasıyla sonuçlanmıştır⁹³. Karahanlılarda para bastırmak hükümdarlığın alametleri içerisinde yer almıştır. Karahanlılar devri iktisadi açıdan önceki devletlere göre farklıdır. Çünkü Karahanlılar Türk tarihinde yazılı eserler konusunda öncü olmuş, Türkçeyi bir edebiyat dili haline getirmiş, günümüze kadar ulaşan çok kıymetli eserler ortaya koymuştur. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig eseri, Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügati't Türk, Edib Ahmet Yükneki'nin Atabetül Hakayık, Hoca Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet eserleri Karahanlılar döneminden çağımıza ışık tutan başlıca eserlerdir. Bu eserler içerisinde iktisadi ve mali yazıları da içermekte ve o döneme ait iktisadi yapı hususunda bilgiler ortaya koymaktadır⁹⁴.

Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi'nin (1093-1166) Divanı Hikmeti'ndeki mısralardan o dönem Türklerin tarım, hayvancılık, arıcılık ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki dörtlükten köylüler olduğu, yerleşik düzenle tarım yapıldığı idrak edilmektedir⁹⁵. Hoca Ahmet Yesevi bir hikmetinde köylüye ve tarıma dair de kelimelerin bulunduğu hikmeti şu şekildedir⁹⁶:

“Âşık değil sevdiğine can vermese

Köylü değil çapa yapıp nan vermese

Burada ağlayıp ahirette can vermese

Yolda kalır Hûdâ lûtfunu alan yok”

Karahanlı temel eserlerinden Edip Ahmet Yükneki'nin (12.YY) Türklüğe ve insanlığa nasihatler veren Atabetül Hakayık'da şu mısralar insanın iktisadi zenginliğe düşkünlük hakkında öğütler sunmaktadır⁹⁷;

⁹³ Erdoğan Merçil, Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.2.

⁹⁴ Ali Ahmetbeyoğlu vd. *Türklerin Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2001, s.162-164.

⁹⁵ Mehmet, Şeker, *Türkistan'dan Anadolu'ya İnsan Ve Toplum Hayatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s.72.

⁹⁶ Rıdvan, Canım, “Pir-İ Türkistan Hoca Ahmed Yesevi'de Tasavvuf Düşüncesi”, *Bilig Bilim Ve Kültür Dergisi*, Sayı 1, 1996, s.11.

⁹⁷ Edib Ahmet Yükneki, *Atabetül Hakayık*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları İstanbul, 2019, s.168-169.

“Gönülden mâl hırsını çıkar

Giyim ile karın tokluğunu bir tut

Bu zenginliği, fakirliği, azık yokluğunu

Azık yokluğu dilencilik deyip durma

Bu dünya mâlından yiyecek [ve] giyecekten

Ondan ziyade dileme vebal kazanmayı”

Yükneki dünya malının zaruri boyutlarda kullanılması gerektiğini, fazlasının müsriflik olduğunu öğütlemiştir. Keza O’na göre haris dünya malının sayısını arttırmakla doymaz, haris insanda ölecektir bu nedenledir ki harislik doğru değildir⁹⁸.

Hoca Ahmet Yesevi, peygamberimiz Hz. Muhammed’i anlattığı bir hikmetinde peygamberimizin yoksulluk ve açlıkla yetinen birisi olduğunu şu şekilde dile getirmiştir⁹⁹;

“Çıplaklık ve açlığa kanaatli Muhammed;

Asi, câfi ümmete şefaathı Muhammed.”

İlk Türk-İslam devleti olan Karahanlılar kumaş, seccade, çadır, kâğıt, silah, deri, madeni ve cam eşya üretiminde ileri seviyede olmuştur. Ürettikleri bu ürünler ve atları bilhassa sınır komşusu ülkelere ihraç etmiştir. Saltuk Buğra Hanın İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte (920) İslam Türkler arasında yaygınlaşmaya başlamış ve İslam’ın Türkistan’a hâkim oluşundan sonra ticari faaliyetler hızlanmıştır¹⁰⁰. Karahanlılar iktisadi faaliyetler konusunda gelişmişliğini günümüze yansıtmıştır. Çünkü yazılı metinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte edebiyat dünyasında iktisadi yaşama dair öğretici ve anlatıcı çokça eser günümüze ulaşmıştır.

1.4.2. Timur Devletinde İktisadi ve Mali Yapı

1336 yılında Maverâünnehir’de doğan Timur büyük bir devlet kurmuş ve 14. – 15. Yüzyıllara damga vuran bir imparatorluk oluşturmuştur. Bu imparatorluk Türkistan’dan Anadolu’ya büyük bir coğrafyaya hükmetmiştir. Askeri gücünün yanı sıra bilim ve kültürde de adeta altın çağ yaşatmıştır. Böylesi güçlü bir devletin mali

⁹⁸ Şeker, a.g.e. s.87.

⁹⁹ Ahmet Yesevi, *Divanı Hikmet*, Ahmet Yesevi Yayınları, 2016, Ankara, s.122.

¹⁰⁰ Tabakoğlu, a.g.e. s.101-120.

gücünün de ayrıca irdelenmesi gerekmektedir. Timur Devleti'nin maliyesi ile ilgili vesika sayısı az olsa da tarihçilerin yorum ve analizleri mali ve iktisadi yapı hakkında bazı bilgi ve analizleri ortaya çıkarmıştır. Timurlularda vezirler maliye teşkilatı içerisindeki en önemli görevlilerdir. Vezirlerin asli vazifesi mali kayıtları tutmaktır. Timurlularda seferlerden elde edilen ganimetler devletin önemli bir gelir kısmını oluşturmuştur. Cizye, haraç, avarız gibi gelir ve vergi türleri mevcuttur. Timurlularda yerleşik düzende yaşayan halk olduğu gibi konargöçer yaşam biçimini benimsemiş insanlarda mevcuttu. Hem konargöçer hem de yerleşik yaşayan insanlardan vergi alınmış, vergi yalnızca para şeklinde değil aynı olarak bilhassa hayvanların alınması ile de tahsil edilmiştir. Keza yine ziraat ile uğraşan kişilerden de tahıl olarak vergi tahsilatı yapılmıştır. Timurlular dönemi vesikalarda ismi en çok zikredilen vergi “tamga” vergisidir. Tamga vergisinin bir gümrük vergisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca olağanüstü hadiselerde devlet gelirlerini arttırmaya yönelik olarak yaşayan herkesten alınan vergi ise “avarizat” vergisidir. Timurluların vergi tahsilatlarını kayıt altına aldığı ve taksitler halinde vergileri tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Defterlerin tutulması ile ilgili baş sorumlu olan vezirlerin hesaplarda açık vermesi ve haklarındaki yolsuzluk şikâyetleri görevlerinden alınmalarına sebebiyet vermiştir. Nitekim vergilerin tahsilatından vazifeli “tahsildarlar”¹⁰¹ ve vilayetlere yargıçlık yapmak ve vergileri toplamak vazifesi ile görevlendirilen “darugalar”¹⁰² halka maddi anlamda sıkıntılar çıkarmış, bu husus halk tarafından olumsuz karşılanmıştır. Kıymetli eşyalardan, mücevherlerden ve nakit paradan oluşan hazinenin zaman zaman müsrifçe kullanıldığı bilinmektedir. Timurlularda para olarak gümüş ve altının yanı sıra hükümdarların bastırdığı paralar da kullanılmıştır¹⁰³. Timurluların iç borçlanma gerçekleştirdiği ve tüccarlardan borç aldığı dönemlerin olduğu da bilinmektedir¹⁰⁴.

1.4.3. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde İktisadi ve Mali Yapı

Selçuklu ismi mücadelecî manasına gelmektedir. Selçuklular para ve damgalardan anlaşıldığı üzere Oğuzların Kınık boyuna mensuptur. Tarihçilerin bu tespiti iktisadın en temeli olan paranın tarih bilimine ışık tuttuğuna da örnektir. Türk göçlerinin birçoğu mevsimsel koşullar, kuraklık gibi sebeplere isnat edilmektedir.

¹⁰¹ Hayrunnisa, Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s.289-293.

¹⁰² Ahmetbeyoğlu vd. *Türklerin Tarihi*, s.298.

¹⁰³ Alan, a.g.e. s.289-293.

¹⁰⁴ İsmail, Aka, *Timurlular*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s.134.

Türklerin Anadolu'ya göç edişi de yer darlığı, kuraklık, otlak azlığı gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır¹⁰⁵. 10. YY'da Gazneliler ve Karahanlıların yanı sıra yeni bir güç oluşmaktaydı. Bu güç çok büyük bir devlet haline gelecek Selçuklular idi¹⁰⁶. Selçuk Bey'in temelini attığı, daha evvel Karahanlılar hizmetinde bulunan Tuğrul Bey ile Çağrı Bey'in¹⁰⁷ kurduğu (1040) Selçuklu Devleti Dandanakan Zaferi ile tarih sahnesine çıkmıştır. 26 Ağustos 1071 tarihinde ise Alparslan Malazgirt Zaferi ile Anadolu'yu bir daha hiç kaybetmemek üzere ebedi Türk yurdu yapmıştır. Alparslan'ın öldürülmesinden sonra tahta oğlu Melikşah geçmiştir. Melikşah iç isyanlarla, Gaznelilerle ve Karahanlılarla mücadele etmiş ve Büyük Selçuklu Devletinin en görkemli dönemlerini yaşatmıştır. Melikşah sonrası hükümdarlar arasında Sencer gayet başarılı olmuş, devlet teşkilatı yönetimini zirveye çıkarmıştır. Lakin Sencer'in 1157 yılında vefat etmesi Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına sebep olmuştur.

1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'da Kutalmış oğlu Süleyman Şah tarafından Anadolu (Türkiye Selçuklu Devleti) kurulmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti İstanbul'a kadar ilerlemiştir. Hatta Bizans kaynaklarında İstanbul boğazında Türklerin gümrük merkezleri kurdukları ve gemilerden vergi tahsil ettiklerine dair vesikalar bulunmaktadır. Süleyman Şah Anadolu'nun Türkleşmesini tesis etmiştir. Kılıçarslan ise Haçlı seferleri ile mücadele etmiş Anadolu'yu Türk yurdu yapma gayretini sürdürmüştür. Sultan I. Mesut döneminde ise topraklar fazlasıyla genişlemiştir. Selçuklular bilim, kültür, edebiyat ve iktisat sahalarında dünya tarihine damga vuran izler bıraktığı gibi Anadolu'yu ebedi Türk yurdu haline getirmişler ve büyük bir imparatorluğunun temellerini atmışlardır¹⁰⁸.

Selçuklulardan sonra Anadolu'da Oğuzların Kayı boyuna mensup Osmanlılar büyük bir imparatorluğa dönüşecek devleti kurmuşlardır. Osman Bey'in kurduğu, Osman Bey'in temellerini sağlamlaştırdığı devlet I. Murat ile birlikte balkanlar coğrafyasına geçmiştir. İlk defa Yıldırım Beyazıt'ın kuşattığı, Türk-İslam âleminin Kızıllema'sı İstanbul 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet Han tarafından fethedilmiştir. İstanbul'un fethi üzerine Hristiyan âlemi bugün dahi atlatamadığı bir şoka, bugün dahi

¹⁰⁵ İbrahim, Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s.7-9.

¹⁰⁶ Jean Paul, Roux, , *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*, Çeviren: Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan Özcan Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008, s.202.

¹⁰⁷ Mehmet Altay, Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.96-97.

¹⁰⁸ Osman, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1971, s.645.

içinde olduğu bir hüzne girmiştir. Fatih İstanbul'da hoşgörüyü tesis edip şehri yeniden imar etmiştir. Fatih yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmayıp, Sırbistan'ı, Bosna'yı, Arnavutluk'u, Trabzon Rum İmparatorluğu'nu fethetmiştir. Fatih Sultan Mehmed devleti bir imparatorluk haline getirmiştir. Fatih ebediyen Türk şehri olacak İstanbul'u ve yüzyıllar sürecek bir cihan imparatorluğunu ortaya çıkarmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde hilafetin alınması ve bir ticaret merkezi olan Mısır'ın fethi tarihe damga vuran hadiselerdendir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de ilerlemeler devam etmiş ve Osmanlı en şaşalı dönemine erişmiştir. Kanuni de ticaret yollarını hâkimiyeti altına alarak ticari açıdan zenginleşmesini sürdürmüştür¹⁰⁹. Kanuni döneminde Osmanlı iktisadı ve maliyesi çok iyi derece sağlamdır. Lakin Kanuni'nin vefatıyla birlikte siyasi ve iktisadi gerileme başlamıştır¹¹⁰. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1566 Zigetvar seferi sırasında vefat etmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama dönemlerini başlatmıştır. Osmanlı bu tarihten sonra savaşlar, isyanlarla karşı karşıya kalmıştır. Zaman zaman yeniden toparlanma dönemleri yaşasa da 18. ve 19. Yüzyıllarda çeşitli savaşlardan mağlup çıkmış ve iç karışıklıkları artmıştır. Vaktiyle çağın en ilerisi olan Osmanlı artık çağın gerisinde kalmıştır. Bu husus üzerine batılılaşma ve reformlar bilhassa 19. Yüzyılda hızlanmış hatta meşrutiyet ilan edilmiştir. Lakin İttihat Ve Terakki gayretleri dahi Osmanlı'yı yıkılmaktan kurtaramamış ve Türkler Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yıllar sürecek milli mücadeleyi başlatmıştır¹¹¹.

Türkler bilhassa Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde İslamlaştıktan ve Anadolu'ya geldikten sonra, devlet ve yöneticiler halkın yaşamına müdahaleci olmadıkları için Anadolu öncesi ile benzer biçimde yaşayışlar sergilemişlerdir. Yerleşik olarak yaşayanlar olduğu gibi konargöçer yaşayanlarda mevcut olmuştur¹¹².

1.4.3.1. Ticaret Ve Ticaret Yolları

Türkler tarım, sanayi ve ticaret ile iştigal olmuşlardır. Çiftçilik ile uğraşan kişiler olduğu gibi, öğütücü, süt sağıcısı, ekmekçi gibi tarım ile ilgili alt meslekler de mevcut olmuştur. Türklerde sair meslekler arasında aşçılık, terzilik, ayakkabıcılık, dericilik, bıçak, kılıç gibi silahları da imal edenlerin yanı sıra demircilik, okçuluk, bekçilik, eczacılık gibi meslekler de mevcut olmuştur. Meslekler toplum içerisinde

¹⁰⁹ Ahmetbeyoğlu vd. **Türklerin Tarihi**, s.215-246.

¹¹⁰ Yusuf, Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.18.

¹¹¹ Ahmetbeyoğlu vd. **Türklerin Tarihi**, s.215-246.

¹¹² Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.373.

büyük ehemmiyet arz ettiği gibi mesleklere mensup insanlarda saygıdeğer kişilerdir. Aynı zamanda meslekler gibi zanaatkârlık da mühimdir. El işleri ile meşgul olanlar, kumaş dokumacıları, çömlek kap üreticileri, zanaatkârlardan bazılarıdır¹¹³. Türklerin bir kısmı konargöçer yaşam içerisinde hayvancılık ile meşgul olmuşken diğer kısmı ise mesleki ve zanaat işleri ile uğraşmışlardır.

Selçuklu Devleti'nin İran ve Irak coğrafyalarındaki egemenlikleri ticaret yollarına hâkim olmaları sonucunu doğurmuştur. Böylece doğu ve batı arasındaki köprü vazifesini üstlenen ticaret yollarındaki asayişin tesis edilmesi ticaretin olumlu yönde artışına ve Selçuklu ekonomisine katkı sağlamasına neden olmuştur. Selçuklu Devleti bilhassa Moğol istilasından sonra ortaya çıkan kötü durumdan sonra Türkiye'yi kıtaları birbirine bağlayan bir ticaret köprüsü haline getirmek için gayret göstermiş ve muvaffak olmuştur. Ticaret yolları üzerinde güvenliği tesis ederek tüccarların rahat ve güvenilir biçimde ticaret yapmalarına olanak sağlamıştır. Kervansarayların inşası ile tüccarlara tanınan olanaklar arttırılmıştır. Ayrıca ticari faaliyetleri çoğaltmak gayesiyle Akdeniz ve Karadeniz'e kıyısı olan bölgelere fetihler yapılmıştır¹¹⁴. Selçuklu meliki Melik Kavurt (Kara Arslan Bey) Kirman'ın fethinden sonra çölden geçen Sistan yolunda insanların kaybolmaması için işaretler yerleştirmiş, yol üzerinde kervansaraylar, hamamlar inşa ettirmiştir. Ayrıca Tiz limanını da tamir ettirerek ticari faaliyetlerin artması ve asayişin sağlanması için çokça çalışmalar yapmıştır¹¹⁵.

Selçuklular devrinde ticaret iç pazarda, dış ticarete ve ticaret yolları çerçevesinde gelişme kaydederken aynı zamanda Akdeniz'de hâkimiyet kuran Türkler deniz ticaretinde de ileri gitmişlerdir. Akdeniz ve Karadeniz'deki limanların fethi sonrasında Türk tüccar ve sermaye sahipleri limanlara yönelmiştir. Ayrıca ticaret yollarında olduğu gibi deniz ticareti gerçekleştirenlere korsan saldırı vb. olayların yapılmasına karşı, zarar tazmini sağlayan bir sigorta anlayışı yine Selçuklular döneminde yürürlüğe girmiştir. Bu husus ticaretin desteklenmesi için yapılan çalışmalara, ticari teşviklere büyük bir örnektir¹¹⁶. Selçuklular döneminde ticaret yolları üzerine imar edilen kervansaraylar insanların tüm ihtiyaçlarını karşılayacak

---

¹¹³ Köymen, a.g.e. s.328-329.

¹¹⁴ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.153-155.

¹¹⁵ Merçil, Sevim, a.g.e. s.517- 519.

¹¹⁶ Osman, Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s.354-356.

şekilde tasarlanmıştır. Yeme-içme, konaklama gibi temel ihtiyaçların dışında hastane, eczane, mescit gibi ihtiyaçlara da cevap veren kervansaraylar ticarete ne denli ehemmiyet gösterildiğini açıkça göstermektedir¹¹⁷.

Osmanlı Devleti geniş sınırlarda hâkimiyet kurması nedeniyle ticaret yollarına egemen olmuş ayrıca deniz kıyılarına hükmedilmesi deniz ticareti hacmini ziyadesiyle arttırmıştır. Floransa ile Osmanlı ticaret merkezleri arasında Akdeniz'i kullanan gemiler malları Çeşme limanına getirir ve mallar buradan taşınırdı. Lakin bu deniz yolu korsan saldırılardan ötürü güvenli değildi. Dubrovnik ve Avlonya limanları ile İşkodra'dan başlayan karayolu Osmanlı hâkimiyeti sebebiyle güvenliydi. Akdeniz'deki güvensizliği fırsat bilen Osmanlı ticari yollardaki güvenliğe verdiği ehemmiyet ile kazanç sağlamış, ticari faaliyetleri kontrol altına almaya çalışmıştı. Sadece batı ile İstanbul arasındaki ticari yollar değil, ipek yolu hâkimiyeti de Osmanlı'nın ticari yollardaki başarısını ortaya koymakta, İran ve Avrupa arasındaki ipek ticaretine hâkimiyet, devletin büyük vergi gelirleri sağlamasına olanak sağlamıştır¹¹⁸.

1.4.3.2. Para

Selçuklu Devletinde Sultan Melikşah döneminde bastırılan gümüş ve altın paralar vardır. Diğer sultanlarında altın para bastırıldığı bilinmektedir. Selçuklu sultanları içerisinde ilk altın parayı II. Kılıçarslan bastırmıştır¹¹⁹. Sultan I. Mesut ise Anadolu Selçuklu Devleti adına ilk defa para bastıran hükümdar olmuştur¹²⁰. Osmanlı Devletinde ise Orhan Bey döneminde 1326-1327 yıllarında ilk gümüş akçe basılmış, basılan paranın üzerinde ise Allah mülkünü daim kılsın anlamına gelen “*Orhan halledallahümülkehü*” ibaresi ve buna benzer ibareler yer almıştır. Osmanlı'da her padişah saltanata gelince para bastırmıştır. Basılan paralara akçe denmiş ve 15. YY'a kadar bu paralar gümüş ile bakırdan oluşmuştur¹²¹. 15.YY'da ise Fatih Sultan Mehmet altın sultaniyi bastırarak piyasaya sürmüştür¹²².

¹¹⁷ Turan, **Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti**, s.356-357.

¹¹⁸ Halil, İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi I (1300-1600)**, Çeviren: Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.295-308.

¹¹⁹ Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.153-155.

¹²⁰ Ahmetbeyoğlu vd. **Türklerin Tarihi**, s.193.

¹²¹ Şevket, Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.27-31.

¹²² Erdiç, Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 1997, s.14.

Selçuklu meliki Kavurt (Kara Arslan Bey) Kirmandaki ticari faaliyetlerin artması için gayret gösterirken fiyatları sabit tutmaya çalışmış, enflasyonu engellemeye gayret göstermiştir. Kavurt döneminde para hiç değer kaybetmemiş ve gayret gösterdiği bu hususta başarılı olmuştur¹²³.

Osmanlı Devleti yüzyıllar boyunca sikke basarak para istikrarını koruma gayretinde olmuştur. Bu durumun temel iki sebebi mevcuttur. Birinci sebebi paranın, hükümdarın egemenlik sembollerinden olmasıdır. Osmanlı Devletinde para ve hutbe padişahların hâkimiyet karineleridir. 16. Yüzyıl tarihçilerinden Ali soyut bir kavram olan hutbeyi ve somut olan parayı ilahi iki sembol olarak tarif etmektedir. Hutbe padişahın saygınlığını ortaya koymakta, para ise somut bir şekilde yazı ile gücü yansıtmaktadır. Paranın insandan insana, şehirden şehre dolaşımı ise padişahın gücünün her yere ulaştığı manasına gelmektedir. Bu cihetle para sadece iktisadi işlevleriyle değil ona yüklenen manalarla da değerlidir. Paranın değerli ve istikrarlı olması ülküsündeki ikinci sebep ise mübadele, vergi toplamak gibi ekonomi çarklarının sağlıklı bir vaziyetle dönmesini tesis etmektir. Paranın bu özelliği eski dönemlerde insanların ticari yaşamı içerisinde bir ihtiyaç olarak hâsıl olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sınırları fazlasıyla geniş olduğundan ülke içerisindeki ticari faaliyetlerin hacmi de üst düzeyde olmuştur. Ticari faaliyetlerin çokça olması paraya olan ihtiyacı, paranın mübadele hızını arttırmış ve para politikalarının uygulanması daha ehemmiyetli hale gelmiştir¹²⁴. Osmanlı paranın değerinin korunmasına, enflasyonun engellenmesine büyük ehemmiyet gösterse de devlet bütçesi zayıfladığı dönemlerde taşış uygulamasına gitmek zorunda kalmıştır.

Çizelge -1.1: Yıllara göre gümüş, kuruş ve kur değerleri

Yıl	Ağırlık (Gram)	Saf Gümüş İçeriği (Gram)	Sterlinin Kur Değeri (Kuruş)
1780	18,50	10,00	11,0
1789	12,80	6,90	15,0
1800	12,60	6,90	15,0
1808	12,80	5,90	19,0
1809	9,60	4,42	20,5
1810	5,13	3,74	19,8
1818	9,60	4,42	29,0
1820	6,41	2,95	35,0

¹²³ Merçil, Sevim, a.g.e. s.516- 517

¹²⁴ Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, s.14-15.

Çizelge - 1.1: yıllara göre gümüş, kuruş ve kur değerleri(devamı)

Yıl	Ağırlık (Gram)	Saf Gümüş İçeriği (Gram)	Sterlinin Kur Değeri (Kuruş)
1822	4,28	2,32	37,0
1828	3,20	1,47	59,0
1829	3,10	0,72	69,0
1831	3,00	0,53	80,0
1832	2,14	0,94	88,0
1839	2,14	0,94	104,0
1844	1,20	1,00	110,0
1914	1,20	1,00	110,0

Kaynak: Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi Ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 131.

Tağşiş akçenin içerisindeki değerli maden miktarının düşürülmesi yöntemi ile piyasadaki para arzının arttırılmasıdır. 1469 yılında akçe içerisinde 0,86 gram gümüş bulunmakta iken bu oran 1489’da 0,68 grama, 1586’da 0,34 grama, 1596’da 0,23 grama düşmüştür¹²⁵. Akçenin içerisindeki gümüş miktarı yıllar itibariyle azalmış esasında bugün ki sistemle para basılmıştır. Tabi ki para arzındaki artış kısa vadeli faydalar sağlasa da uzun vadede enflasyonu tetiklemiş, para ve kur istikrarını bozmuştur¹²⁶. 15. YY ’da başlayan taşşiş uygulaması yıllar geçse de devam etmiş, 19. YY ’da enflasyon on beş kata kadar çıkmıştır¹²⁷. Çizelge 1’de görüldüğü üzere 1780 senesinde 18.5 gramda saf gümüş içeriği 10 gram iken yıllar yılı taşşiş uygulamaları gerçekleştirilmiş ve 1831 senesinde 3 gramda 0,53 gram saf gümüş içeriği bulunmaktadır. 1780 senesinde sterlinin kur değeri 11 kuruş iken 1831 senesinde 80 kuruş olmuştur. 1914 yılına gelindiğinde ise sterlin 110 kuruş olmuştur. Tağşişin etkisiyle Türk parasının değeri Sterline karşı sürekli değer kaybetmiştir.

1.4.3.3. Ahilik Teşkilatı

Ahilik Arapçadan dilimize geçmiş bir kelime olup “kardeşim” manasına gelmektedir. Ahiler Anadolu’nun Türkleşmesine büyük katkılar sunmuşlardır. Ahiler göç edilen topraklara gittiğinde iktisadi açıdan şehre hüküm sürmeye başlıyor,

¹²⁵ Mustafa, Aysan, “Dünya Ve Osmanlı Devletinde Enflasyon”, *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2018, s.102.

¹²⁶ Şevket, Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.57.

¹²⁷ Şevket, Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.112.

gittikleri yerlerde esnaf teşkilatını kuruyor, Türk düzenini yerleştiriyorlardı¹²⁸. Ahiler ticari ve iktisadi yaşam için kurallar koymuşlar, zanaat ve mesleklerin tanzimleri ile sosyal hayatın düzenlenmesinde mühim rol oynamışlardır. Selçuklu Devletinde ahilik teşkilatı meslekler için çok kıymetli bir örgüt olmuştur. Ahilik teşkilatı zanaatkârların kurallar ve kaideler çerçevesinde iş yapmasını sağlamıştır. Ahilik teşkilatı hasibiyle çıraklar ustalarına saygı ve hürmet duyarken, ustalar da çırakları yetiştirmiştir. Ahilik teşkilatında “ahi” haricinde ahinin talimatları doğrultusunda hareket eden “yiğitbaşı” vardı. Teşkilata bağlı çıraklara ise “fityan” ismi verilirdi. Şehirdeki ahilerin başına ise “ahi baba” denirdi. Ahiler iktisadi yapıda ehemmiyetli bir konumda iken aynı zamanda siyasi olarak da tesirli ve güçlülerdi. Ahilik teşkilatı iktisadi bir yapılanma olduğu gibi dini bir cemiyet olma özelliği de taşımaktaydı. Ahilik teşkilatına gayrimüslimlerin kabul edilmemesi Müslümanları iktisadi hayatta ön plana çıkarmıştır. Gayrimüslim zanaatkârlar adeta birlik olan Müslüman zanaatkârlarla rekabet edememiştir. Bu husus baskı olmaksızın gayrimüslimlerin İslamlaşmasını ve şehir iktisadi yaşamına Müslümanların egemen olmasını sağlamıştır¹²⁹. Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda ve Yeniçeri Ocağı’nın ihdas edilmesinde ahiler büyük rol oynamışlardır¹³⁰. Ahiler iktisadi bir teşkilat olarak değerlendirilse de savaşlarda ve yerleşim yerlerinin güvenliği meselelerinde ellerine silah almaktan çekinmemişlerdir. Ahiler Osmanlı Devleti’nde de tıpkı Selçuklularda olduğu gibi mesleki yaşamın, zanaatkârların, ticari faaliyetlerin gelişmesini, işlerin kurallar ve usuller çerçevesinde yapılmasını tesis etmişler, esnafın hile yapması, usul ve kurallara uymaması gibi hususlarda ceza-i müeyyideler uygulamışlardır. Ayrıca Ahilik teşkilatı içerisinde demokrasinin varlığı da görülmektedir. Hiyerarşinin işleminde ve muhtelif olaylarda seçim usulü tatbik edilmiştir. 1290 yılında Ankara Ahi Cumhuriyeti’nin kurulması ahiliğin demokrasi ilişkisine en faydalı örnektir. Ahilik Selçuklu ve Osmanlı’da ticari ve iktisadi faaliyetleri tanzim ederken, adalet, hukuk, demokrasi gibi birçok muasır kavramları yüzyıllar öncesinde ortaya çıkaran bir yapı olmuştur¹³¹. Bugünkü mesleki birliklerin, ticaret odalarının, esnaf ve sanatkâr odalarının temelini Ahilik Teşkilatına dayandırmak yanlış olmayacaktır.

¹²⁸ Cemal, Anadol, *Ahilik Kültürü Ve Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991, s.59-77.

¹²⁹ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.155-157.

¹³⁰ Fuat, Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.92-93.

¹³¹ Anadol, a.g.e. s.54-115.

1.4.3.4. Toprak ve Özel Mülkiyet

Anadolu öncesi toprak sistemi ile Anadolu sonrası toprak sistemi birbirinden farklı olsa da benzerliklere sahiptir. Hunlar ülkeyi yirmi dört sahaya bölüp her bir sahaya vilayet demekteydiler. Bu vilayetlere “has” nazarıyla da bakılabilir olmasına rağmen Selçuklular ile birlikte Türklerin farklı bir toprak sistemine kavuştuğu söylenebilir¹³². Selçuklu Devletinde mülkiyeti hazineye ait olan toprakların tasnifi dört bölümde yapılmaktadır. İlki “has arazi”, sultanın kendine ait olan, halkın faydalandığı ve “ihtiyat” adıyla vergileri sultana tahsis edilmiş arazilerdir¹³³. İkincisi “ikta” sistemidir. Ikta sistemi devlete ait toprakların bazı şartlar dahilinde ikta sahiplerine verilmesidir. Bu şartlar özünde ikta sahibinin bölgedeki vatandaşı çalıştırması ve üretimi sağlaması, asker yetiştirmesi ve onların maaşlarını karşılamasıdır. Tasnifin üçüncü başlığı ise “mülk arazidir.” Bu arazi türünde toprak tamamen şahsa ait olup, mülkiyet ve miras, arazinin kullanımı vb. tasarruf hakkı o şahıstır. Bu arazi tipi Selçuklularda özel mülkiyetin olduğunu göstermektedir. Son olarak “vakıf (miri) arazi” ise devlete ait olup, devlet tarafından ilmi ve sosyal masraflara karşılık tahsis edilen arazilerdir. Vakıf arazilerin gelirleri cami, hastane gibi içtimai ihtiyaçların karşılanması için harcanmıştır¹³⁴. Selçuklular fetih gerçekleştirse edinmiş olduğu yeni toprakları miri arazi yani devlet arazisi haline getirir, bu topraklarda ise ikta sistemini uygulardı. Her ne kadar ikta sistemi Moğol istilasıyla beraber sekteye uğrasa da Selçuklu tarihince uygulanmış ve Osmanlı’ya ilham olmuştur¹³⁵.

Ikta sistemi özünde belirli bir bölgeye ait hazine gelirlerinin hizmet ve ücretlere karşılık asker ve devlet görevlilerine tahsis edilmesidir¹³⁶. Böylece devlet arazilerin zirai manada işletilmesini, halkın ücret karşılığı çalışmasını tesis etmiştir. İktisadi manada zenginleşme doğmuş ve imar etme faaliyetleri hızlanmıştır. Askeri iktalar ile gerektiği takdirde asker temini sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece ikta sahipleri toprakları işletmiş, askerleri çalıştırmış ve devlet asker maaşlarını hazinede nakit para olmaksızın ödeyebilmiştir. Askerler arazilerde üretim yaparak gelirlerini sağlamış, seferlerde muhtaç olunan silah ve erzakları kendileri temin etmişlerdir. Arazilerin ikta

¹³² Mustafa, Keskin, *Selçuklu Tarihi Kültür Ve Medeniyet (Bildiriler II)*, yay. haz: M. Metin Hülagü vd. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.421-422.

¹³³ İbrahim, Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, s.155.

¹³⁴ Merçil, Sevim, a.g.e. s.516.

¹³⁵ Osman, Turan, *Selçuklular Ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s.125-132.

¹³⁶ Merçil, Sevim, a.g.e. s.516.

sahiplerine tahsis edilmesi ile eski derebeylik rejimi sonlandırılmış, konargöçerlerin yerleşik yaşama geçişinin hızlanması sağlanmış ve böylece zirai üretim artmıştır. Devlet fethettiği yerlerde de ikta sistemini uygulayarak iskân politikalarının uygulanmasına kolaylık sağlamıştır. Devlet ikta sistemi sayesinde vergi tahsilatlarını da kolaylaştırmıştır¹³⁷. Selçuklular uyguladıkları ikta sistemini bilhassa Büyük Selçuklular döneminde kurumsal bir sistem olarak düzenli hale getirmişlerdir¹³⁸. Selçuklular devrinde ikta sahiplerine geniş yetki ve vazifeler verilmesine karşın devlet ikta sahiplerinin vazifelerini yerine getirip getirmediklerini kontrol etmiş ve hatta ihtiyaç hâsıl olursa ikta sahiplerini görevden almıştır. İkta sahipleri vergi toplama görevini yerine getirmiştir¹³⁹. Aynı husus ikta sisteminin kurucusu olarak kabul edilen Nizamülmülk'ün en önemli eseri Siyasetname'de görülmektedir. Eserde ikta sahiplerinin halka dürüstlük ve adaletle yaklaşması gerektiği aksi halde ikta sahibinden arazinin alınacağı ifade edilmiştir¹⁴⁰.

Osmanlı Devletin toprak sisteminde Selçuklulardan esintiler söz konusudur. Çünkü Osmanlı devlet yönetimi, konusunda Selçukluların devamı niteliğini taşımış; ordu, ekonomi, devlet teşkilatı gibi birçok alanda benzer sistem ve teamülleri devam etmiştir. Bu husus toprak için de geçerlidir. Osmanlı toprak sistemi Selçuklularda olduğu gibi düzenlemiş; miri topraklar, hanedana ait topraklar ve şahısların mülkiyetinde olan mülk topraklar şeklinde tasnif etmiştir. İkta sistemi ise geliştirilmiş ve Tımar sistemi olarak uygulanmıştır. Osmanlılarda miri araziler devlet mülkiyetinde olup bazı yöntemlerle kiralanmış ve devletin rant geliri elde etmesi sağlanmıştır. Miri araziler esas olarak tapulu ve mukata'lı olarak ikiye ayrılmıştır. Tapulu araziler köylülere verilen toprakları kapsamış, hatta bir arazinin tarım arazisine dönüşmesi, o araziye tapulu arazi haline getirmiştir. Tapulu araziler üzerinden öşür gibi köylü vergileri alınmıştır. Mukata'lı ise bir kira sözleşmesi niteliğinde olup, kiracı kişiden maktu bir tutar alınması şeklinde olmuştur. Ayrıca mukata'lı sisteminde kiracı kişiden öşür ve diğer köylü vergileri alınmamıştır. Kiralayan kişi o arazilere ilişkin öşür

¹³⁷ Abdurrahman, Uçmaz, *Selçuklularda Toprak Ve İkta Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat, 2007, s.176-181.

¹³⁸ Ann K.S., Lambton, "İkta Üzerine Düşünceler", Çev: Halil İbrahim Hançabaz, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, 2016/2, s.165-166.

¹³⁹ G.M., Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devletinin İdari Sosyal Ve Ekonomik Tarihi*, Çev: İlyas Kamalov, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s.158-164.

¹⁴⁰ Coşkun Can, Aktan, "İkta Sistemi İslam Devletlerinde Ve Selçuklu İmparatorluğundaki Uygulaması", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 44, 1986, s.165-173.

toplama yetkisine sahip olmuştur. Esasında toplanacak öşür ve diğer vergilere karşın toprağın kullanım bedeli peşin olarak tahsil edilmiştir¹⁴¹.

Osmanlı'nın ikta sisteminden hareketle oluşturduğu tımar sistemi Orhan Gazi zamanında oluşturulmuştur¹⁴². Tımar sisteminde temel gayenin ikta sistemindeki ile aynı olduğunu söylemek mümkündür. Lakin 16. YYda tımar sistemi işlevselliğini yitirmiştir. Yoksullaşan sipahiler tımarlarını terk etmişler, yerleşik tarımla uğraşan çiftçiler de güvenlik sorunları nedeniyle reaya çiftliği adındaki topraklarını terk etmişlerdir. Bu terklerin bir bölümü tarıma az elverişli topraklara olurken diğer bölümü ise konargöçer yaşama, hayvancılık ile iştigale dönük olmuştur. Bu göçler "Büyük Kaçgun" olarak isimlendirilmiştir. Tımar sisteminde 16. YY sonlarından itibaren ortaya çıkan sorunlar iltizam sisteminin yaygınlaşmasını ve kırsal alandaki toprak sistemini menfi etkilemiştir¹⁴³.

1.4.3.5. Konargöçerlik

Uygur Devleti ile Türkler şehirleşme hayatlarına başlamışlardı lakin halkın tamamı şehir hayatında yaşamıyor, nüfusun büyük kısmı konargöçer yaşamı devam ettiriyordu. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte şehirleşme hayatı daha da arttı lakin yine de göçebe yaşamı devam ettiren nüfus mevcut idi. Selçuklu döneminde Türkler ya şehirde ikamet ediyor ya da köylerde yaşıyorlardı. Köylerde yaşayan insanların bir kısmı yerleşik yaşam sürdürürken diğer kısmı konargöçer yaşam sürdürüyordu. Yerleşikler daha çok tarım ile uğraşırken konargöçerler hayvancılık ile meşguldü¹⁴⁴. Osmanlı'da hayvancılık ile iştigal olan konargöçerler daha çok Erzurum, Diyarbakır, Urfa ve çevrelerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Her ne kadar çiftliklerde hayvancılık yapılırsa da Osmanlı'da konargöçerlik yok olmamıştır. Hayvancılığın o dönem iyi bir geçim kaynağı olduğu değerlendirilmiştir. Dokumacılıktaki ilerlemenin hayvan derilerine ihtiyacı arttırması, ordunun et ihtiyacını karşılamak için kurulan et tüketim merkezlerinin varlığı hayvan ürünlerine olan talebi arttırmış, hayvancılık kazançlı bir meslek olmuştur. Koyun, keçi, sığır, manda, at gibi hayvanlar hem beslenme hem de ulaştırma gayeleri için yetiştirilmiştir. Hayvancılık kıymetini korusa da yıllar geçtikçe gerilemiştir. Arazilerin tarım

¹⁴¹ İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi I (1300-1600)**, s.127-135.

¹⁴² Ziya, Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.198.

¹⁴³ Şevket, Pamuk, **Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.155-156.

¹⁴⁴ Merçil, Sevim, a.g.e. s.516- 517.

alanlarına çevrilmesi hayvancılığı sınırlamış, otlak ve yaylakların azlığı, hastalıklar ve bilinçsiz kesin hayvancılıkta gerilemeye neden olmuştur¹⁴⁵.

Osmanlı'nın kuruluşunda Kayı aşireti bölgedeki konargöçerlerin desteğini almıştır. Fakat Osmanlı'nın büyük bir imparatorluk haline gelmesi ve devlet teşkilatlanmasının bir düzen halinde ortaya çıkması konargöçerleri rahatsız etmiştir. Çünkü konargöçerler devlet düzeninden ziyade aşiret kurallarına alışkın, daha özgür bir yaşam biçimi içinde olmuşlardır. Osmanlı yerleşik yaşamı tercih etmiş ama bazı aşiretlerin konargöçer varlığına müsaade etmiştir¹⁴⁶. Devletin özel statü vermesine rağmen aşiretlerle ilgili bazı düzenlemelere gitmesi daha başına buyruk konargöçer aşiretleri kızdırmış ve devlet aşiret gerginlikleri ortaya çıkmıştır¹⁴⁷. 1691'de ilan ettiği hükümler ile devlet, konargöçerleri yerleşik hayata geçirmeye başlamıştır. Devlet onlara toprak ve konut vererek yerleşik yaşama hızlı ve kolay geçişi planlamış, fakat devletin bu uygulamalarından sonra tarım üretimi azalmış, iç güvensizliği artmıştır. Hal böyle olunca devlet konargöçerleri verimsiz ve boş topraklara gönderip hem mevcut köylerdeki huzurun bozulmasının önüne geçmek hem de aşiretlerin yerleşik yaşama geçişini sağlamak istemiştir. Fakat yerleşik yaşama geçen halkın bir kısmı alışamayıp tekrar konargöçerliğe dönmüştür. Osmanlı'nın 17. YY sonlarında başladığı iskân politikaları uzun yıllar etkisini sürdürmüştür¹⁴⁸.

1.4.3.6. Tarım

Selçuklular hükmettikleri topraklarda tarıma ehemmiyet göstermişlerdi. Sulama kanallarının yapılması pamuk gibi birçok zirai ürünün arzını olumlu etkilemişti¹⁴⁹. Karahanlılarda ve Selçuklularda Türkler ziyadesiyle tarım ile meşgul olmuşlardı. Çiftçilik ile uğraşan kimselere tarımcı (tarıgcı), un öğüten kimseye öğütücü (üğitici), ekmek yapıp satanlara ekmekçi (etmekci), kasaplara etçi, koyun sütü sağanlara ise koyun sağıcı (koy sağkucu) denmekteydi¹⁵⁰.

Selçuklular döneminde hem konargöçer hem de yerleşik yaşam mevcuttur. Konargöçer yaşamı benimseyen insanlar hayvancılık ile meşgul olurken yerleşik

¹⁴⁵ Tabakoğlu, a.g.e. s.347-349.

¹⁴⁶ Abdullah, Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, Sayı 20, s.9-31.

¹⁴⁷ Şeyda, Büyükcen Sayılır, "Türkiye'de Konar Göçerlerin Sosyo-Tarihsel Yapıları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19 2013 Güz, s.24-25.

¹⁴⁸ Tabakoğlu, a.g.e. s.263-267.

¹⁴⁹ Merçil, Sevim, a.g.e. s.518.

¹⁵⁰ Köymen, a.g.e. s.327-328.

insanlar ise ziraat ile iştigaldir. Tarımda üretime etken dört ana unsur insan, toprak, hayvan ve üretim araçlarıdır. İnsan diğer üretim araçlarını kullanan, kol gücünü ortaya koyan bir üretim faktörüdür. Tarım değerli ve itibarlı bir iş olarak addedilmiştir. Bazı kişiler daimi bir meslek olarak çiftçilik yapmaktadır ve çiftçilik yapmak herkese serbest olmayıp, ziraat ile uğraşmaya düzenleme ve sınırlamalar getirilmiştir. Diğer zirai üretim unsuru toprak ise üretimin gerçekleşmesi için gereken asli unsurdur. Toprak zirai üretim yapmaya elverişli hale geldiği zaman tarla (tarıgla) olur. Türkler en çok buğday ekip biçmeyle meşgul olmuş ve tohumluk buğdaylara “urugluk buğday” demişlerdir. Türkler ziraat ile uğraşırken gübreleme, sulama sistemleri de geliştirip uygulamışlardır. Aynı zamanda kuraklık dönemlerinde ortaya çıkan sulama sorunlarını engellemek üzere barajlar yapılmış, yağışın olduğu dönemde sular bend ile biriktirilmiştir. Bir diğer zirai üretim unsuru ise hayvandır. Türkler evveliyatından beri hayvanları evcilleştiren bir millet olmuştur. Tarımda da hayvanlardan istifade edilmiş, bu amaçla öküz sıklıkla kullanılmıştır. Öküz asli olarak ziraat için kullanıldıysa da yük taşımacılığı için de kullanılmıştır. Türkler toprakları, insan gücü ve hayvan gücünün dışında üretim araçları ile de ekip biçmiştir. Sapan, orak, düven, kağrı, değirmen kullanarak çiftçilerinde işlerini kolaylaştırmaya çalışmışlardır¹⁵¹. Selçuklular zirai üretimi gittikçe arttırmış, tarım ürünü ihracatı yapmıştır. Bilhassa Sultan Sancar döneminde pamuk üretimi fazlasıyla artmış ve dış ülkelere satılmıştır¹⁵².

Osmanlı Devleti yüzyıllar boyunca süren egemenliğinde iktisadi yapısının temelini adeta tarım ile oluşturmuştur. Osmanlı tarımsal üretim ve kırsal kalkınma için kendine has yöntemler geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu yöntemlerin başında ise çift-hane sistemi gelmektedir. Anadolu’da ki tarım üretimi esasında Roma ve Bizans dönemlerinde de görülmüş ve benzer üretim yöntemleri gerçekleştirilmiştir. Roma’daki “colonus”, Bizans’taki “paroikos”, Osmanlı’daki “raiyyef” yani reaya köylü tiplerini tanımlamada benzer kavramlar olmuştur. Anadolu’daki tarım üretimi aile çiftliklerine dayalı küçük üreticilerden meydana gelmiştir. İnalcık, Chayanov’un fikirlerini aktararak, köylünün fayda maksimizasyonu veya tarımsal üretimde arzın maksimize edilmesinin tarımsal üretime sebep olan ana etken olmadığını söylemiştir. Üretim sürecinin işin zahmeti ile marjinal fayda arasındaki dengenin ölçümü ile belirlendiğini söylemiştir. Bu üretim modelinde dışarıdan emek satın alması mevcut

---

¹⁵¹ Köymen, a.g.e. s.484-493.

¹⁵² Turan, **Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti**, s.340.

olmayıp yalnızca aile üyelerinin emeği kullanılmıştır. Temel gaye köylü hane halkının geçiminin sağlanmasıdır. Bu sebeple temel ihtiyaç kaynağı olan buğday ve arpanın üretimi yaygın olmuştur. Tarımsal üretimde devlet, gelirin kontrol edilmesi ve tahrir defterlerine kayıt hususunda düzenleyici bir pozisyonda iken arazinin ekip biçme yöntemleri, üretimin aile içinde örgütlenerek tesis edilmesi anlamında ise serbest bir politika izlemiştir. Osmanlı'nın tarımsal üretimde kullandığı çift-hane sisteminin üç asli unsuru mevcut olmuştur. Üretim için emeğini ortaya koyan köylü ailesi *hane*, güç işler için kullanılan bir çift öküz *çift* ve o hane ve çift'in işleyebileceği büyüklükteki tarla, çift-hane sisteminin üç temel unsuru olmuştur¹⁵³. Osmanlı Devleti, çift-hane sisteminin ana unsuru olan köylüleri korumak için tımarlı sipahileri vazifelendirmiştir. Köylülerin silah sahibi olması kural olarak men edildiğinden reayanın güvenliğini tımarlı sipahiler tesis etmiştir. Aynı zamanda tımarlı sipahiler çift-hane sisteminde toprakların devredilmemesi gibi hususlarda denetim ve yaptırım yetkilerine haiz olmuştur. Bu yetkiler çift-hane sisteminin uygulanması için mühim olduğu gibi köylüler ile tımarlı sipahiler arasında anlaşmazlık ve çatışmalara da yol açmıştır¹⁵⁴. Lakin Osmanlı padişahları reayanın tasarruf hakkından mahrum bırakılmasını kabul etmemişlerdir¹⁵⁵. Osmanlı üst düzeyde bir tarımsal üretime sahip olmasına rağmen büyük üreticilerden ziyade küçük üreticilerin varlığından dolayı tarımsal arzı pazara açamamış, nüfusun yoğun olmamasından dolayı emek fazlası meydana gelmemiştir. Demiryolunun geç gelmesi de tarımsal ürünlerin piyasaya arz edilememesinde önemli bir etkidir. Söz konusu bu hususlardan ötürü tarım devrimi oluşmamıştır. Aynı zamanda sanayi devriminin oluşması için de tarımda bir emek fazlasının meydana gelmesi beklenir. Emek fazlasının meydana gelmemesi de sanayi devriminin ortaya çıkmasını engellemiştir. Osmanlı ancak devletin öncülüğünde ziraat reformları yapabilmış ve sanayileşmeyi tesis etmeye çalışmıştır¹⁵⁶.

1.4.3.7. Dış Ticaret

Selçuklular Türkün tarihten gelen temel hayat biçimi olan konargöçer yaşamı sürdüren halkın varlığı sebebiyle hayvancılıkta ileri noktadaydı. Böylece Bizans'a ve Arap ülkelerine hayvan ve hayvan ürünleri ihraç ediliyordu¹⁵⁷. Selçuklular döneminde

¹⁵³ İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi I (1300-1600)**, s.295-308.

¹⁵⁴ Kayhan, Orbay, **Osmanlı Çift-Hane Sistemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2011, s.1-105.

¹⁵⁵ Suraiya, Faroqhi, **Türkiye Tarihi 3**, Editör: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009, s.196.

¹⁵⁶ Zafer, Toprak, **Türkiye Tarihi 3**, Editör: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009, s.234-237.

¹⁵⁷ Merçil, Sevim, a.g.e. s.519.

otlakların ve hayvanların fazlasıyla mevcudiyeti, zirai üretim bolluğu, deniz ve ticaret yollarının varlığı ve gümrük vergilerinin azlığı ticaret hacminin hat safhaya ulaştırdı. Türkler bu sayede İran, Irak, Suriye, Avrupa ve doğuya ihracat yapıyordu. Selçuklular ithalatını ise İslam ülkeleri, Avrupa ve Bizans'tan gerçekleştiriyordu¹⁵⁸. Ayrıca Anadolu'dan çıkarılan şap dokuma ürünlerinin de boya olarak kullanılması için batıya satışı söz konusuydu. Özellikle halı dokumacılığı çok gelişmişti ve dokunan halılar Avrupa ile İslam ülkelerine gönderiliyordu¹⁵⁹.

Osmanlı Devletinde dış ticaret Anadolu ve Balkan coğrafyasına hâkimiyet sebebiyle doğu ve batı ile ilişkilidir. Osmanlı dış ticaret dengesi bu kapsamda ayrı ayrı değerlendirildiğinde 18. YY 'da doğudan ithal edilen malların çokluğu, doğuya ihracatın azlığı dış ticaret açığı, batıya ihraç edilen malların batıdan ithal edilenlere nazaran çokluğu ise dış ticaret fazlası oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun hâkim olduğu toprakların çok geniş olması iç ticaretin dış ticarete göre fazla olması sonucunu doğurmuştur. Dış ticaret hacmi 18. YY 'da %5-10 arasında gerçekleşmiştir. Hudutlar içerisinde temel ihtiyaç ve tüketim malları talebi çoğunlukla karşılandığından ancak mamul mallar, ülkede bulunmayan ürünler veya arzı yabancı memleketlerde çok olmasından dolayı ucuz alınabilen mallar için ithalata başvurulmuştur. Yüzyıllar boyunca eski Türk devletleri ipek ithal etmek zorunda kalmış, Osmanlı ile birlikte Türkler ipek ihraç eder konuma gelmiştir¹⁶⁰.

Osmanlı Devleti bazı dönemlerde ithalatı özendirmiştir lakin bunun yegâne sebebi ithal edilen ürünlerin yurtiçindeki malların arzını arttırılmak istenmesidir. İhracatta ise devlet kısıtlayıcı uygulamalar ile iç tüketicileri korumuştur. İhracatın ancak iç talebin karşılanması takdirinde yapılmasına izin verilmiştir. Zaman zaman yurtiçindeki kıtlık, talep yetersizliği gibi nedenlerle bazı mallara ihracat yasağı getirilmiştir¹⁶¹.

1.4.3.8. Vergi

Anadolu Selçuklu Devleti II. Süleyman güçlendikten sonra Bizans'ı vergiye bağlamıştır¹⁶². Esasında Hunlarda, Göktürklerde görülen başka ülkeleri vergiye

¹⁵⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*, s.359-365.

¹⁵⁹ Merçil, Sevim, a.g.e. s.519.

¹⁶⁰ Saim Çağrı, Kocakaplan, *18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Ve İstanbul Gümrüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s.151-160.

¹⁶¹ Şevket, Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi Ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.27-28.

¹⁶² Ahmetbeyoğlu vd. *Türklerin Tarihi*, s.194.

bağlama teamülü Selçuklulara da sirayet etmiş, eski Türk devlet gelenekleri Anadolu'ya naklolmuştur.

Selçukluların Anadolu'ya göç etmesinden sonra siyasi birliğin kurulmasına müteakip ticaret yollarına büyük özen gösterilmiş, ticaret yollarında ve kervansaraylarda yaşanan soygunları engellemek gayesiyle güvenlik tedbirleri arttırılmış ve tüccarların olası zararlarını tazmin edilmeye çalışmıştır. Ticaret yollarına verilen ehemmiyet ziyadesiyle fazla olmuştur ki hazinenin büyük gelir kalemlerinden olan ticaret yolları üzerinden alınan vergilerden vazgeçildiği görülmüştür. Melikşah ticaret yollarından alınan vergileri hazinenin zararı pahasına kaldırmış ve ticaretin gelişmesini, halkın iktisadi menfaat sağlamasını istemiştir. Melikşah ve Sancar dönemlerinde imar edilen sulama kanalları vesilesiyle şehirlerde büyümeler ve tarımda üretim artmıştır. Böylece zirai istihalden alınan vergiler artmıştır. Zirai üretimden elde edilen gelir sayesinde refah artmış ve elde edilen kazanç imalata aktarılmıştır. Böylece dış ticarete artış gerçekleşmiş, zenginler sınıfı ortaya çıkmış, sermaye miktarı çoğalmıştır. Bu zenginleşme devlete de sirayet etmiş¹⁶³ ve vergi gelirlerinde önemli artışlar olmuştur¹⁶⁴.

Osmanlı Devletinde vergilendirme örfi ve şeri vergiler olarak iki ana başlıkta tasnif edilebilir. Şeri vergiler İslam hukuku çerçevesinde miktar ve oranı belirlenen vergilerdir. Örfi vergiler ise reayanın devlete karşı olan yükümlülüğünü yerine getirdiği, devletin tahsil ettiği vergilerdir. Lakin devletin aldığı örfi vergiler şeri hukuka aykırılık oluşturmamıştır. Ayrıca olağanüstü hallerde konulan vergilerde mevcut olmuştur. Osmanlı Devleti hayvanlar üzerinden ağnam, zirai ürünlerden öşür, define ve maden gibi kazançlardan rikaz, gümrük vergisi, haraç ve cizye gibi vergiler uygulamıştır¹⁶⁵.

Osmanlı Devletinde uygulanmış vergi toplama yöntemlerinden birisi iltizam usulüdür. İltizam usulü ile sermaye sahipleri vergi toplamaya talip olurdu. Böylece peşin ve nakit bir tutar ödeme karşılığında belirlenmiş bir bölgenin vergi toplama yetkisi bir kişiye verilirdi. O kişi özünde para ile vergi toplama yetkisine haiz olurdu. Devlet böylece vergi toplama külfetinden kurtulur, peşin para sağlardı. Lakin vergi

¹⁶³ Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*, s.338-339.

¹⁶⁴ Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*, s.371.

¹⁶⁵ Yılmaz, Yurtseven, *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Vergi Adaleti, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul, 2012, s.151-162.

gelirlerinin önemli kısmı tımar ile sağlanmaktaydı. Tımar ile sağlanan vergiler yerel olarak toplandığı gibi yerel olarak da harcanıyordu¹⁶⁶.

1.4.3.9. Ekonomi Modeli – İktisadi Kavramlar

Selçuklular döneminde yaşamış Yunus Emre'nin (13-14 YY.) aşağıdaki beyitlerden hareketle ilgili dönemde ticari yaşamın var olduğunu, sermaye ve emek kavramlarının varlığını, pazarların, tüccarların olduğunu anlamaktayız¹⁶⁷;

“ Sermaye bir avuç toprak, anı dahi aldı bu ışk

Ne sermaye var, ne dükkan, bazara neye varayın. ”

“ Kurulmuş dükkan u bazar dost içine girmiş gezer

Günahum çok gönlüm sizer, ben dosta çok”

Sermaye, emek gibi kavramların zikredilmesi esasında piyasa ekonomisini akla getirmektedir. Türkler iktisadi manada rekabet içerisinde olmuşlardır. Satıcıların fiyat konusunda yarışmaları, aynı işi yapanların o işi yapmadaki süre ve kalitesinde yarışmaları iktisadi rekabete örnektir¹⁶⁸. Bu rekabet, piyasa ekonomisini andırmaktadır.

Osmanlı Devleti bilhassa askeriye, sarayı ilgilendiren konularda veya savaş, afet gibi olağanüstü dönemlerde piyasaya müdahalelerde bulunmuştur. Fakat Osmanlı genel anlamda piyasaya müdahaleci bir iktisadi yaklaşım sergilememiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde ekonomiye dair çıkarılan hukuki düzenlemeler ve aşırı düzenleyici kanunlar devletin müdahaleci olduğu yaklaşımını doğurmamalıdır. Çünkü Fatih'in çıkardığı bu kanunlar yalnızca İstanbul, Edirne ve Bursa gibi büyük şehirlere ilişkin olup taşradaki iktisadi yapıya müdahale etmemektedir. Tabii ki Fatih döneminin iktisadi anlamda da alelade bir dönem olmadığını kabul etmek ve bazı kısıtlamaların dönemin koşulları gereğince uygulandığını değerlendirmek gerekmektedir. Örnekle o dönem dünyada var olan gümüş kıtlığı sebebiyle değerli madenlerin güvenliğini sağlamak amacıyla tüccarların altın ve gümüş taşıması yasaklanmıştır. Fatih dönemi sonrasında bu yasağın uygulanmadığı, sadece savaş gibi dönemlerde yasağın söz konusu olduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti zaman zaman ortaya çıkan zorluklar,

¹⁶⁶ Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, s.80-81.

¹⁶⁷ Şeker, a.g.e. s.141.

¹⁶⁸ Köymen, a.g.e. s.342-343.

oluşan şartlar ve mecburiyetler gereği müdahalelerde bulunsa da devletin genel manada piyasaya müdahaleci yaklaşmadığı ifade edilebilir¹⁶⁹.

1.4.3.10. Bankacılık

Selçuklular devrinde bankacılık sistemi dönem şartlarına göre ilerlemiş vaziyetteydi. Evveliyatında Irak'ta var olan bankacılık (cehbeze) aracılığıyla sermayenin işletilmesi sağlanmıştır. Bankerler (cehbezler) devlet büyüklerinden faiz karşılığında mevduat alıyordu. Yalnızca mevduat değil aynı zamanda bugünkü çek ve senet minvalindeki kâğıtlarda kullanımdaydı. Bankerlerde Yahudilerin etkinlikleri gözlemlenirken, vilayetler arası para aktarımı yani bugünkü havale işlemleri gerçekleştiriliyordu¹⁷⁰. Selçuklu ve Osmanlıda havale yaygın kullanılmıştır. Havale İslam maliyesinden bize gelen bir kavram olup ödeme emri manasına gelmektedir. Selçuklu ve Osmanlılar, İlhanlılar ve İslam maliyesinden aldığı havale ve mukataa yöntemlerini kullanmışlardır¹⁷¹. Türkiye Selçukluları para politikalarında gayet başarılı politikalar uygulamaktalardı. Gümrük muafiyetleri uygularken, nakit paraların harice çıkmasına kısıtlamalar getirmişlerdi. Para sisteminin, çek, havale senetlerinin varlığı ve kullanılması devrin bankacılık ve ticaret açısından ileri seviyelerde olduğunu göstermektedir¹⁷².

Bankacılığın varoluş sebebinin kredi ve mevduat sağlamak olduğu düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'ndeki bankacılığı incelemek için kurumsal olarak bir banka aramaktansa temel bankacılık işlemlerinin o dönemdeki uygulamalarını incelemek daha doğrudur. Avrupa'daki kurumsal bankacılık sistemlerinin Osmanlı'da olmaması veyahut geç dönemlerde ithal edilmesinin temel nedeninin İslamiyet'in faizi yasak kılması söylenebilir. Lakin İslam dininin faizi günah kılması Osmanlı'da kredi ilişkilerinin var olmasına ve yaygınlaşmasına engel olamamıştır. Dönemin mahkeme kayıtları incelendiğinde kredi alışverişinin var olduğu, borç ve alacak davalarının sayısının çokluğu vesikalardan tespit edilmiştir. Mahkemelerde insanlar faizli şekilde borç aldığı veya verdiğini söylemekten imtina etmemişlerdir. Borç ve kredi alışverişlerinde tutarlarının küçük olduğu, her dine mensup insanların kar amacıyla kredi verdiği, sadece tacirlerin değil askeriye, kırsaldaki toprak sahipleri gibi hemen

¹⁶⁹ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi Ve Kurumları*, s.46-50.

¹⁷⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*, s.372-381.

¹⁷¹ Halil, İnalçık, *Osmanlı İdare Ve Ekonomi Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017, s.160-163.

¹⁷² Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti*, s.372-381.

her kesimin kredi ilişkisine girdiği, kredi verenlerin belirli bir zümre özelinde tekelleşmediği gözlemlenmiştir. Osmanlı’da kredi sağlayan önemli bir kesim ise para vakıflarıdır. Para vakıfları sermaye ile kurulan ve faiz gelirleriyle faaliyetlerini sürdürmeyi amaçlayan kuruluşlardır. Bu kuruluşların yasal olduğu, 15. YY mahkeme kayıtlarında faaliyetlerine verilen onaylardan anlaşılmaktadır. Bilhassa 16. YY sonlarından itibaren para vakıflarının sayısı Anadolu ve Balkanlarda artmıştır. Para vakıflarının hane halklarına, iş sahiplerine kredi sağlaması ve yaygınlaşması özünde para vakıflarının bir bankacılık sistemi oluşturduğunu ve vakıfların banka işlevi gördüğünü açıklamaktadır. Para vakıflarının faiz kazancı sebebiyle İslam’a uygunluğu toplum tarafından tartışılmış lakin toplumun geniş kesimi faydacı yaklaşarak para vakıflarının varlığını savunmuştur. Ebussuud Efendi ise para vakıflarının faiz ile borç vermemesi halinde çökeceğini, bu durumun da İslam toplumuna zarar vereceğini söylemiştir¹⁷³.

Osmanlı Devleti’nde Galata sarraflarının banka ve kredi faaliyetleri mevcut olmuş ve bu bankerler kurumsal olarak banka kurulmasının temelini oluşturmuşlardır. 1847 yılında ise iktidarın bankerler ile teması sonucunda “İstanbul Bankası” (Bank-ı Der Saadet) kurulmuştur. Yalnızca beş yıl faaliyette kalabilen banka kar beklentisini karşılayamadığından kapanmıştır. 1856 yılında ise İngiliz sermayeli “Osmanlı Bankası” kurulmuştur. 1864 yılında deneme suretiyle ve tecrübe edilmiş haliyle 1866 senesinde çiftçilerin ihtiyaçlarını karşılamak gayesi ile “Memleket Sandıkları” oluşturulmuştur¹⁷⁴.

---

¹⁷³ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, s.74-78.

¹⁷⁴ Vedat, Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1970, s.229-233.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİYATININ İKTİSADİ VE MALİ BAKIŞI

Türk milliyetçiliği fikriyatı esasen Türk milletinin tarihi boyunca var olmuş, Türk devletlerinin temel felsefesini oluşturmuştur. Kökleri Türk milletinin kutlu tarihinde bulunan Türk milliyetçiliği fikriyatı, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve iktisadi başarısızlıklarına çözüm aranan 19. YY sonları ve 20. YY başlarında fikri bir disiplin haline gelmiştir. Türkçülük fikriyatı İttihat Ve Terakki Cemiyeti ile siyasi alanda varlık göstermiştir. Talat Paşa, Cemal Paşa ve Enver Paşa liderliğinde siyasi başarılar elde edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır. Başbuğ Gazi Mustafa Kemal Atatürk de, yeni kurulan cumhuriyetin kurucu felsefesi olacak şekliyle, Türk milliyetçiliği fikriyatını benimsemiştir. Ziya Gökalp ve birçok ismin katkısı ile birlikte fikri olarak ortaya çıkan Türkçülük; Yusuf Akçura, Nihal Atsız, Gaspıralı İsmail Bey, Seyyid Ahmet Arvasi, Erol Güngör gibi birçok mütefekkir tarafından benimsenmiştir. Türk ülküsü, Türk-İslam ülküsü, Turan ülküsü, Türk milliyetçiliği gibi ideolojilerle fikri manada gelişmesini sürdürmüştür. Türk milliyetçisi simalar Türk milletinin sorunlarına çare olma gayesiyle iktisadi ve mali alanda olduğu gibi birçok alanda fikirlerini beyan etmişlerdir. Çalışmanın bu bölümünde Türk milliyetçisi fikir ve mücadele insanlarının iktisadi ve mali bakış açıları analiz edilmiştir.

2.1. ÖZEL MÜLKİYET

Türk milliyetçiliği fikriyatı yalnızca sosyolojik tespitleri gerçekleştirmeden ibaret değildir. Veyahut yalnızca sanattan ibaret de değildir. Gökalp de Türk milliyetçiliği fikriyatını yalnızca bir alan üzerinden değil bütünüyle sosyoloji, sanat, iktisat, felsefe, ahlak gibi birçok konu ve mesele üzerinde değerlendirmiştir. Tesanütçülük (dayanışmacılık) ise bu fikirlerinin temel ilkesi olmuştur¹⁷⁵. Tesanütçülük yaklaşımı açısından, Türk tarihi açısından veyahut ahlaki açıdan, kısacası nereden bakarsak bakalım özel mülkiyet bir haktır.

---

¹⁷⁵Amiran, Kurtkan, “Ziya Gökalp Ve İktisat Sosyolojisi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı 5, 2011, s.17-23.

Bireylerin mülkiyetlerine dokunmamak medeni ahlakın gereğidir¹⁷⁶. Gökalp'e göre özel mülkiyet meşrudur lakin toplumsal dayanışmaya aykırı olmaması müddetiyle sınırlıdır. O'na göre Türkler özgürlüklerine düşkün olduklarından iştirakçi olamazlar fakat müsavıtperver yani eşitlikçi oldukları için bireyselci de olamazlar. Bundan dolayı Gökalp Türk'ler için uygun olan sistemi tesanütçülük olarak açıklamıştır. Sosyalist ve komünistlerin bireysel mülkiyete karşı duruşları yanlıştır. Kapitalizmin de her mülkiyeti bireysel ve özel görmesi de yanlıştır. Türkler bireysel mülkiyeti sağlamalıdır, bunu sağlarken toplumsal mülkiyeti de tesis etmelidir. Gökalp hem bireysel mülkiyetlerin hem de toplumsal mülkiyetin varlığından taraftır. Toplumun dayanışmasından, çalışmasından, emeğinden doğan kazanımlar ile ortaya çıkan lakin hiçbir ferdin emek ve çalışmasının olmadığı kazanımlar toplumun mülkiyeti olmalıdır. Bu kazanımlar yine halk için kullanılmalı sanayinin, yatırımların kültür ve sanatın, ilmin gelişmesi ve milletin sağlık, eğitim vb. ihtiyaçlarının giderilmesi için harcanmalıdır¹⁷⁷.

2.2. İKTİSADİ SİSTEM

Adam Smith'in İngiltere ekonomisinden hareketle oluşturduğu iktisat disiplini günümüzde de en kabul gören disiplindir. Cihana hâkim olan piyasa ekonomisinin temelini atmıştır. Gökalp ise Smith'in bu politikayı savunmasını tahlil ve izah etmiştir. Gökalp'e göre İngiltere sanayi anlamında gelişmiş bir ülkeydi. Sanayisinin gelişmiş olması nedeniyle ürettiği malları ihraç etmek istemekte ve üretim için gerekli olan maddelerin ithalini gerçekleştirmeyi arzulamaktaydı. İngiltere'nin ekonomisi için Serbest Piyasa veya başka bir deyişle Serbesti Mübadele sistemi faydalıydı. Lakin Smith'in ortaya koyduğu bu sistem milli sanayisi gelişmemiş ülkeler için faydalı değildi. Gökalp'e göre iktisadın analizi gerçekleştirilirken mukayeseli (karşılaştırmalı) iktisada başvurmak gerekmektedir. Karşılaştırma ile harici memleketlerde ki iktisadi sistemi görerek milli iktisadın nasıl olması gerektiği daha doğru biçimde ortaya çıkacaktır¹⁷⁸. Smith'in değişmez iktisadi doktrin olarak 18. YY İngiltere'sinde öne sürdüğü iktisadi teori, 19. YY Almanya'sında yaşanan iktisadi hadiseleri tamamen açıklayamamıştır¹⁷⁹. Özünde her ortaya çıkan fikir farklı din ve milletlerde farklı

¹⁷⁶ Ziya, Gökalp, *Makaleler IV*, Haz: Ferit Ragıp Tuncor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s.63.

¹⁷⁷ Ziya, Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968, s.162.

¹⁷⁸ Gökalp, *Makaleler VIII*, s.82.

¹⁷⁹ Yusuf, Akçura, *Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi*, haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.125-126.

tezahür edeceğinden aynen tatbik edilmeyecektir. Bu hususu Gaspıralı, kapitalizme karşı doğan sosyalizmin İslam ülkelerinde yayılamayacağını söyleyerek ifade etmiştir¹⁸⁰. Yusuf Akçura, Gökalp'le aynı fikirde buluşarak gümrük hudutlarının olmadığı, serbest ticaret koşullarının işlediği serbest mübadele sisteminin; ekonomisi gelişmiş, sanayi ve sermaye anlamında en üst seviyede olan ülkelerin karına olduğunu lakin sermaye ve sanayisi gelişmemiş ülkelerin liberal sistemi benimsemesinin akıl karı olmadığını izah etmiştir¹⁸¹. Sonrasında Henry Carey, Friedrich List gibi isimler Smith ekolüne eleştiriler getirerek devletin müdahaleci veya diğer bir ifadeyle himayeci olması fikrini ortaya atmışlardır. Çünkü bu isimlerin ülkelerinde milli sanayi gelişmemiş olduğundan serbest-i mübadele modelinin makul olmadığı görülmüştür. Gökalp milli sanayisi oluşmamış ekonomilerin serbest piyasa sistemini uygulamalarının sakıncalı olduğunu vurgulamaktadır. Lakin buradan Ziya Gökalp'in salt himayeci politika yanlısı olduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır. Gökalp milli sanayisi gelişmemiş ekonomilerde piyasa ekonomisinin uygun olmayacağını ifade ederken Almanya'nın milli sanayisini geliştirene kadar himayeci bir politika uyguladığını, sonrasında, yeni şartlarda piyasa ekonomisinin daha faydalı olacağından, piyasa ekonomisine geçişi sağladığını anlatmaktadır. Mevzu bahis örnekten anlaşılacağı üzere Gökalp iktisat politikalarının mevcut koşullara göre değişiklik gösterebileceğini söylemiştir¹⁸². Ki Gökalp'in söylediği bu durum daha sonra Cumhuriyet döneminde tecrübe edilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1937'de yasama yılı açılış konuşmasında “*Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet yönetimimizdeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz.*”¹⁸³ demiştir. Bu konuşmasıyla Atatürk, o dönemki hükümetin, milletin derdine çare üretemediğini düşünmekte, bu sebeple başvekillik görevini İsmet İnönü'den alarak Celal Bayar'ı görevlendirmekte ve milletvekilleri arasında tartışma konusu olan devletçi politikalardan vazgeçerek daha liberal iktisadi politikaların uygulamaya konulması düşüncelerine yeşil ışık yakmaktadır¹⁸⁴. Nitekim Reis-i

¹⁸⁰ İsmail, Gaspıralı, *Gaspıralı Fikri Eserleri*, haz: Yavuz Akpınar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.192.

¹⁸¹ Yusuf, Akçura, *Siyaset Ve İktisat*, Editör: Kadir Yılmaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s.68-69.

¹⁸² Gökalp, *Makaleler IV*, s.154-155.

¹⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birinci İnıkad, 01.11.1937, s.9.

¹⁸⁴ Yayıncı: Gözde Akyunak Sayar, Konuk: Ali Güler, Pelin Çift İle Gündem Ötesi, 6.12.2019, TRT1.

Cumhur Gazi M. Kemal hazretleri değişen iktisadi koşullar çerçevesinde iktisat politikalarının birer dogma olarak kabul edilemeyeceğini, şartlar dâhilinde yeni iktisat politikalarının uygulanması için programların değişebileceğini söyleyerek fikir babam¹⁸⁵ dediği Gökalp'i desteklemiştir.

Gökalp İngilizlerin ortaya çıkardığı serbest piyasa ekonomisini tenkit etmektedir. Çünkü piyasa ekonomisi Türkiye'ye uygun değildir. O'na göre, öncelikle İngiltere'de ziraat yoktu. İngiliz halkı madencilik ile iştigaldi. Ayrıca İngiliz halkı devletin desteğine ihtiyaç duymadan madencilik ve deniz ticareti konusunda kendisini coğrafi nedenlerle geliştirmişti. Böyle bir ekonomide devletin müdahalesi tabii ki makul olmayacaktır. Devlet teşekkülü şeklinde şirketlerin ve fabrikaların oluşmaması gerektiği Türkiye'ye ilham olamazdı. Tanzimat sonrası yıkılan iktisadi ve mesleki yapıları yeniden ayağa kaldırmak için İngiliz sistemi Türkiye'ye uygun değildi. Büyük şirketlerin kurulması, ticari hayat, ihracat ve ithalat Türklerin bildiği ve başarabileceği meseleler değildi. Gökalp Türklerin iktisadi hayatta ilerleyebilmesi için piyasa ekonomisinin katkı sağlamayacağına ve Türk milletinin yapısına uymadığına kanaat getirmiştir. Piyasa ekonomisi yalnızca İngiltere'ye münhasırdır. Her millet kendisine uygun biçimde milli bir iktisat ortaya çıkarmalıdır¹⁸⁶.

Turan ülküsünün büyük savunucularından Gaspıralı İsmail Bey “*Dilde, fikirde, işte birlik*” sözü ile Türklerin aynı fikir, metot ve disiplinde hareket etmesi gerektiğini söylemiřtir¹⁸⁷. Bu sözünden, her alanda olduğu gibi, iktisadi alanda da Türklerin aynı disiplin içerisinde hareket etmeleri gerektiği yorumlanabilmektedir. Gaspıralı İsmail Bey 1 Ağustos 1908 tarihindeki “*Aleti İktidar*” adlı makalesinde Osmanlı Devleti'nin serbest piyasa iktisadını kabul etmesinden ötürü garp medeniyeti ile rekabet edememekten kendi iktisadını muhafaza etmekte güçlük çekeceğini belirtmiştir. O'na göre her devletin kendi iç iktisadında tüm talepleri karşılayabiliyor olması, hariciyeye ihtiyaç duymaması güzel bir gayedir. Bu nedenle Türk iktisadı da millileřmelidir¹⁸⁸. İbrahim Kafesoğlu'na göre liberalizm, Smith'in Ulusların Zenginliği eseri ve İngiltere'deki sanayileşme ile ortaya çıkmıştır. Sanayileşen İngiltere yabancı memleketlerden hammadde alabilmeli ve onlara işlenmiş ürünleri satabilmelidir.

¹⁸⁵ “Gökalp ve Duyulmamış Bir Eseri: Halk Klasikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mart 1972, s.2.

¹⁸⁶ Ziya Gökalp, *Makaleler VII*, haz: Abdülhaluk Çay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.163-164.

¹⁸⁷ Necip Hablomitöğü, *Gaspıralı İsmail*, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2006, s.43-44.

¹⁸⁸ Cafer Seydahmet Kırmış, *Gaspıralı İsmail Bey*, haz: Ramazan Bakkal, Avrasya Bir Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.175-177.

Doğrusu liberalizm refahtan habersiz, yalnızca yoksul milletleri sömürmekten başka bir şey değildir¹⁸⁹.

Yusuf Akçura'ya göre siyasi partiler maddi/iktisadi menfaatlere dayalı olarak ortaya çıkmışlardır¹⁹⁰. İngiltere, Fransa, Almanya ve diğer ülkelerde komünist, sosyalist, liberal ve muhafazakâr partiler vardır. Bu partiler bireylerin ve toplumun mevcut iktisadi refah seviyesine bağlı olarak ortaya çıkmakta, bireyler kendi menfaatleri doğrultusunda beklentilerine göre siyasi partileri oluşturmakta veya destek olmaktadır. Hiçbir mülke sahip olmayan bireyler mülk sahipliği adaleti temelinde komünizmi savunmuşlardır. Küçük sermayedarlar, büyük sermayedarların kendilerini yok etmesine karşı çıkmakla birlikte, kendi sermayelerinden de olmamak adına milliyetten ve hürriyetten yana olan demokratlığı savunmuşlardır. Büyük tacirler ve onlara uyum sağlamış avukat, hâkim, akademisyenler ve benzerleri nasyonal liberalizmi savunmuşlar, kendi menfaatlerini ve sermayelerini muhafaza etmek ve zenginliklerini arttırmak amacıyla emperyalist bir politikayı desteklemişlerdir. Devletten menfaat sağlayan büyük arazi sahipleri ise muhafazakârlığı tercih ederek devletin mevcut durumunun dolayısıyla kendi mevcut hallerinin devamlılığını savunmuşlardır¹⁹¹. Türk milliyetçiliği fikriyatında ise köylü, şehirli, zengin, fakir fark etmeksizin halk kavramı vardır. Halk bir bütündür ve bütün şekilde müreffeh olmalıdır. Bu nedenle Türk milliyetçiliği diğer ideolojiler gibi menfaatten beslenmemektedir.

Yusuf Akçura'ya göre demokrasi küçük sermaye sahiplerinin koruyucusu konumundadır. Özel teşebbüsü savunurlar lakin büyük sermaye sahiplerinin küçük sermayeyi bitirmesine izin vermezler. İmtiyazlara karşıdır. Hürriyet ve milliyetten yanadırlar. Nasyonal liberalizm ise tipik burjuva ideolojisidir. Nasyonal liberaller büyük sermaye sahipleri ve onlara uyum sağlamış veya onlardan nemalanan avukat, hâkim, akademisyenlerin desteklediği düşüncedir. Büyük tacirlerin daha da büyümek istemekte oluşu bu düşüncenin nihai gayesinin emperyalizm olarak ortaya çıkmasına nedendir. Muhafazakârlık ise daha çok büyük arazi sahiplerinin veya devletten nemalanan bireylerin savunduğu bir fikirdir. Devletten fayda ve çıkar sağlayan gruplar

¹⁸⁹ İbrahim, Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s.107 113.d

¹⁹⁰ Akçura, *Siyaset Ve İktisat*, s.121.

¹⁹¹ Akçura, *Siyaset Ve İktisat*, s.122-126.

kendi menfaatlerini kaybetmek istemediklerinden mevcut hal ve devletin koruyucusu ve savunucusu durumundadır¹⁹².

Akçura'ya göre siyasi firkalara da yön veren ideoloji ve fikir sistemleri bireylerin çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Komünizm hiçbir mülke sahip olmayanlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Amaçları tüm sermayenin yok edilmesini sağlamak ve sermayenin devlete intikalini gerçekleştirerek, mülk sahipsizliğini tüm topluma yaymaktır. Böylece tüm sermaye ve mülk devlete ait olacak, kendileri de sermaye ve mülkten herkesle eşit şekilde nemalanacaklardır. Sosyalizm ile komünizm ise özünde aynı fikriyatı savunmaktadırlar. Komünizmde farklı ülkelerde bulunan siyasi partiler komünizm düşüncesinin birer şubesi niteliğindedir. Çünkü komünizm enternasyonaldir, milli değildir. Sosyalizmde ise bu enternasyonalizmi savunan zümreler mevcuttur ki bunlar komünizm ile eş değerdir. Lakin bazı sosyalist düşünce ve siyasi partiler vardır ki bunlar milli bir sosyalizmi savunmaktadırlar. Bu anlamda komünizm ile bir farklılıkları ortaya çıkmaktadır¹⁹³. Komünizm ile sosyalizm arasındaki bir fark da komünizm üretimin nasıl olacağı ve tüketimin pay edilmesi hususunda fikir beyan ederken, ilk sosyalistler bölüşüme dair bir tez ortaya atmamışlardır¹⁹⁴. Nitekim ufak ayrışmalar söz konusu olsa da özünde komünizm ve sosyalizm aynı noktada buluşmakta, aynı fikri savunmaktadır.

Gökalp, Karl Marks'ın ortaya attığı tarihi maddecilik savunusunu reddetmiştir. Marks'ın dini, ahlaki, hukuki, felsefi, siyasi meselelerin insan davranışlarına tesirsiz olduğunu savunmasını ret ve inkâr etmiştir¹⁹⁵. Gökalp sosyalizme, marksizme karşı çıkmaktadır çünkü sosyalizmin halk olarak yalnızca proletarya sınıfı gördüğünü söyleyerek reddetmektedir. Halk bir bütündür ve sınıflarla bölünmeye çalışmamalıdır. Sınıf kavramları sosyalist bakış açısıyla ele alındığı zaman iç savaş netice olacaktır¹⁹⁶.

Galip Erdem de aynı şekilde sosyalizm ve marksizme sert bir şekilde karşı çıkmaktadır. Erdem'e göre sınıflar arası mücadeleden evvel milletlerarası mücadele mevcuttur. Sosyalizm savunucuları ise sınıflar arası mücadeleyi milletlerarası mücadelenin üstüne koymaya çalışmaktadır. Ayrıca tam bağımsızlık diyenlerin

---

¹⁹² Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.122-126.

¹⁹³ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.122-126.

¹⁹⁴ Yusuf, Akçura, **Muasırr Avrupa'da Siyasi Ve İctimai Fikirler Ve Fikri Cereyanlar**, Ötüken Neşriyat Yayınevi, İstanbul, 2017, s.104-105.

¹⁹⁵ Gökalp, **Makaleler VII**, s.37.

¹⁹⁶ Uriel, Heyd, **Ziya Gökalp: Türk Milliyetçiliğinin Temelleri**, çev: Cemil Meriç, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1980, s.106-107.

Sovyetlerde bulunan Türkler için bağımsızlık istemeyişlerini bir çelişki olarak görmüştür. Marksizm ile milliyetçiliğin birbiri ile bağdaşması asla mümkün değildir¹⁹⁷.

Nejdet Sançar'a göre metanın, maddenin ön plana çıktığı tek düşünce kapitalizm değildir. Komünizm de maddenin ön plana çıktığı ve maneviyatın uzak tutulduğu bir fikirdir. Komünizm Türk Milletine uymayan, Rus lehine olan gayelerini yaygınlaştırmak için iktisadi ve sosyal meseleleri öne sürmektedir. Toplumun iktisadi refahını arttırmak devletin vazifesidir lakin vatandaşın maddi kalkınması salt bir amaç olmamalıdır. Bir milleti ayakta tutan en büyük kuvvet manevi değerlerdir. Ahlaksızlığın artması, vatansever ve milliyetçi duyguların ortadan kalkması, ailevi ve harsi değerlerin yok olması halinde iktisadi açıdan zenginlik, arzu edilecek bir durum olmayacaktır. Kızıl komünizmin iktisadi ve içtimai refah zırhının ardında yatan saikler Türk milletinin varlığına düşmandır¹⁹⁸. Nihal Atsız da Sançar'la aynı kanaattedir. Sosyalizm için milletin ehemmiyeti yoktur, iktisadi refahın ehemmiyeti vardır. Sosyalizmde tarihi şuur, vatan ve millet sevgisi gibi kutsal manevi değerler mevcut değildir, bayrak bir bez parçasıdır ve hiçbir itibarı yoktur¹⁹⁹. Bu nedenlerdir ki komünizm manevi değerlerin, harsın, örfün, tesanütçülüğün üzerine inşa edilmiş bir milletin yapısına uygun değildir.

İbrahim Kafesoğlu dünyanın sosyalizme gitmediğini, sosyalistlerin iddiası olan; milliyetçilik ile iktisadi kalkınmanın gerçekleşmeyeceği, milliyetçiliğin toplum dertlerine derman olacak bir fikir olmadığı aksine romantik bir edebiyat olduğu söylemlerine tamamen karşı çıkmıştır. Lakin dünya sosyalizme değil demokrasiye doğru ilerlemektedir. Kafesoğlu'na göre marksizm, iktisadi içtimai hayatın merkezi görmektedir. Lakin Türk milliyetçiliği iktisadi; din, milli şuur, hukuk gibi şeylerden kurulu içtimai gerçek bütünü'nün bir parçası, bir tamamlayıcısıdır. Bir milletin iktisadi yapısını diğer yapılarından ayırıştırmak mümkün değildir. Bu sebeple her alanda milli olan bir millet iktisadi sahada da milli olmak zaruretindedir²⁰⁰.

Nihal Atsız iktisadi seferberlik çağrısını yaparken iktisadi kurtuluşa gidişin ruhunu mekânlara yükleyerek tarif etmiştir. Atsız, yolumuz Roma'ya veya

¹⁹⁷ Galip, Erdem, *Milliyetçilik Ve Sosyalizm Üzerine Mektuplar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s.133-136.

¹⁹⁸ Nejdet, Sançar, "Komünizm Türkiye'deki Başarısı", *Ötüken Dergisi*, Sayı 4, 1973, s.6.

¹⁹⁹ Nihal, Atsız, "İşte Sosyalizm", *Ötüken Dergisi*, Sayı 6, Haziran 1964, s.6.

²⁰⁰ Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, s.107-113.

Moskova'ya değil Sakarya ve Dumlupınar' gidiyor diyerek Türk Milletinin iktisadi manada da Türk'ten başka dostu olmadığını ifade etmiştir²⁰¹. Atsız'a göre komünizm başarılı olamamış, komünizmin egemen olduğu ülkelerde iktisadi refah sağlanamamıştır²⁰².

Seyyid Ahmet Arvasi iktisadi sahada materyalizme karşıdır. Komünizm ve kapitalizm materyalizmin farklı maskeler takmış halleridir. Teknik insan “homo faber” veyahut rasyonel birey “homo economicus” Türk-İslam ülküsüne uymamaktadır. Türk-İslam ülküsünün bakış açısında düşünen, bilen ve inanan insan “homo sapience” vardır. Dinimizde insan materyal gücü ile değil ilim ve takva ile değer kazanmaktadır. Liberal ve kapital görüş iktisadi yaşama müdahaleye karşıdır. Marksist ve sosyalist görüş ise kültürel değerlerin ekonomiyi değil, ekonominin kültürel değerleri etkileyeceğini savunmaktadır. Her iki cenah da iktisadi yaşamın din, ahlak, estetik ve hukuk gibi değerlerden bağımsız işlediği konusunda birleşmektedir. Adam Smith “Ulusların Zenginliği” eserinde ekonomiye sosyal tedbirlerin etkisiz olacağını söylemiş ve Karl Marks “Ekonominin Kritiği” eserinde dinin, ahlakın ve harsi değerlerin ekonomik yapıdan şekilleneceğini ifade etmiştir. Lakin Arvasi her iki düşman görüşün de materyalizm konusunda birleştiğini ve her iki fikre de karşı çıktığını belirtmiştir²⁰³.

Alparslan Türkeş kapitalist ve Marksist iktisadi sistemlere karşı çıkmış “üçüncü yol” şekliyle isimlendirdiği iktisadi modeli ortaya atmıştır²⁰⁴. Türkeş'e göre özel teşebbüs var olmalı, muhafaza edilmeli hatta desteklenmelidir²⁰⁵. Türkeş'e göre milliyetçi hareket sosyal devlet kavramının muhafazası koşulu ile özel teşebbüsün ve rekabetin varlığından yanadır. Özel kesimin talebi karşıladığı sektör ve iktisadi alanlarda kamu kesiminin varlığı olmamalıdır. Lakin devlet üretimi, kaynakların etkin kullanımını tesis etmek için düzenlemeler yapmalı, teşvikler ve destekler vermelidir²⁰⁶.

Gökalp tıp bilimindeki ilerlemenin mevcut olduğunu, bu mevcudiyetin devlet tarafından sağlandığını örnek göstererek devletin iktisadi yaşamda bazı hallerde

²⁰¹ Nihal, Atsız, “Milli İktisat”, *Atsız Mecmua*, Sayı 8, 1931, s 1-3.

²⁰² Nihal, Atsız, “3 Mayıs 1944”, *Ötüken Dergisi*, Sayı 5, 1973, s.3.

²⁰³ Seyyid Ahmet, Arvasi, *Türk İslam Ülküsü II*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s.19-30.

²⁰⁴ Alparslan, Türkeş, *Bunalımdan Çıkış Yolu*, Yeni Yayınlar, İstanbul, 1980, s.142.

²⁰⁵ Alparslan, Türkeş, *Milli Doktrin Dokuz Işık*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975, s.21.

²⁰⁶ Alparslan, Türkeş, *Türkiye'nin Meseleleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1976, s.20.

müdahalesini savunmaktaydı²⁰⁷. Devletin milli bir iktisat politikası oluşturarak yol gösterici nitelikte olması gerektiğini düşünmekteydi. İktisadi hayatın merkezi devlet olmamalıydı. İktisadi hayatın siyasi hayata bakış açısı “*gölge etme başka ihsan istemez*” şeklindedir. Devlet yalnızca iktisatçı birey ve memurlardan müteşekkil olmadığı için devlet merkezli bir iktisadi yapı başarısız olacaktır lakin devlet merkezinde olmasa dahi iktisada devletin müdahil olması da kaçınılmazdır²⁰⁸. Ziya Gökalp bireysel teşebbüslerden büyük işler beklenemeyeceğinden hareketle kamu teşebbüslerinin olması gerektiği kanaatindeydi. Devlet eliyle kurulacak teşebbüslerin yönetimi ehil iktisatçılardan müteşekkil olduğu takdirde başarılı olacağını savunmaktadır²⁰⁹.

Dündar Taşer de Gökalp’in fikirlerine benzer bir şekilde kamu iştiraklerinin olması gerektiğini söylemiştir. Taşer kamu kesiminin devlet gücüne sahip olduğunu ve hükümetlerin oy menfaati götüğünü ifade etmiştir. Bu nedenle Taşer’e göre özel kesim bir sektöre girmek istediğinde kamu kesiminin gücüyle rekabet edemeyecektir. Şayet bir alt sektörde kamu iştiraki var ise özel kesim o alt sektörde olamayacaktır. Bu sebeple Taşer serbest piyasa iktisadını savunmaktadır. Fakat devlet özel kesimin yapamayacağı ağır sanayiye bizzat gerçekleştirmelidir²¹⁰.

Türk milliyetçisi mütefekkirlerin ortak noktaları kapitalizm ve komünizme karşı olmalarıdır. Türk milliyetçiliği için kapitalizm/liberalizm tam anlamıyla Türkiye’de uygulanabilir değildir. Kapitalizmin devlet etkisini aza indirmesi, emperyalist bir bakışa sürüklemesi ve Türk milletinin toplum çıkarlarını her daim düşünmesi durumuna uygun olmaması, kapitalizmin Türk milletine uygun olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Türk milliyetçiliği komünizm/sosyalizm ise bireylerin özgürlüklerine müdahaleci yaklaşması, Türk kültür ve yapısına uymaması sebebiyle reddedilmektedir. Bu nedenle Türk milliyetçisi mütefekkirlerin hemen hemen ortak kanaate vardığı fikirleri içeren, hem kamu kesiminin hem de özel kesimin yok sayılmadığı, Türk örfüne uygun, Türkeş tarafından isimlendirilen “üçüncü yol” modeli, Türk milliyetçiliği fikriyatının savunduğu iktisadi sistemdir.

²⁰⁷ Ziya, Gökalp, *Küçük Mecmua Yazıları*, haz: Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, 2018, s.290.

²⁰⁸ Ziya, Gökalp, *Makaleler IX: Yenigün, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Gazetelerindeki Yazıları*, haz: Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980, s.145-148.

²⁰⁹ Gökalp, *Makaleler VII*, s.304-305.

²¹⁰ Dündar, Taşer, *Mesele*, Editör: Göktürk Ömer Çakır, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.34-37.

2.3. ARZ-TALEP DENGESİ VE DEĞER MESELESİ

Gökalp; “*Mademki çok satmak, ucuz satmağa mütevakkıftır, mademki ucuz satmak, ucuz istihsal etmeğe bağlıdır, az masrafla çok mahsul almak için tedbirler düşünelim*²¹¹” diyerek özünde arz ve talep ile değer ölçüldüğü fikrini benimsediğini göstermiştir. “*Talep, arza tâbi olduğundan bu müessesenin felâhat ü hirfet âlemlerinde çok terakki husule getireceğine şüphe yoktur*²¹²” cümlesi de aynı şekilde arz talep dengesini ortaya koymaktadır. Lakin Gökalp diğer çokça mütefekkir ve iktisatçılar gibi yalnızca arz talep dengesini baz alıp diğer kıymeti oluşturan unsurları yok saymamıştır. Gökalp kıymeti oluşturan iki konu mevcut demiştir. Birincisi maşeri vicdandır. Toplumun verdiği kıymet sayesinde değerli olan eşyalar vardır, elmas, altın gibi. İkincisi ise maddi faydalardır ki burada bireylerin ihtiyaçlarından kaynaklı olarak ortaya çıkan değerler vardır, gıda maddeleri gibi. Buradan çıkan sonuç şudur ki iktisadi hayatın temeli maddi ve bedii (estetik ve güzellik ile ilgili) ihtiyaçlardır²¹³.

Gökalp piyasa ekonomisi içerisinde maddi anlamda değeri ölçmede arz ve talep dengesini kabul etse dahi iktisatçıları değer tanımlanması noktasında eleştirmiştir. Değer kavramına ziyadesiyle kıymet veren ve çokça makalelerinde bahseden Gökalp, birçok iktisatçının kabul ettiği gibi değer belirlenmesi, iktisadın anlaşılması anlamına gelmektedir demiştir. O’na göre iktisat ilmi değer tarifini gerçekleştirmeye çalışırken kıymetleri (değerleri) yalnızca iktisadi açıdan değerlendirerek maddi bir değer kavramı üzerinde durdu²¹⁴. Lakin değer veya kıymetin ölçümü yalnızca iktisadi değil dini, ahlaki, bedii, felsefi bakış açılarını da kapsamalıdır, bu nedenle yalnızca maddi açıdan bir değer tanımlaması doğru değildir²¹⁵.

Yalnızca iktisadi değil tüm açılardan değerlendirildiğinde, değer fayda ile ölçümü yanlıştır. Faydanın düşük olduğu birçok şeyin değerinin yüksek olması örneği fayda ile değer ölçümünün yapılamayacağını göstermektedir. Örneklerle açıklanırsa; lüks eşyaların değerinin çok yüksek olduğu bir gerçektir lakin faydası ise değeri ile orantılı değildir. Şairler, ressamalar, şarkıcılar, bilumum sanatçılar eserlerini ortaya

²¹¹ Ziya, Gökalp, **Makaleler I**, Haz: Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s.24.

²¹² Gökalp, **Makaleler I**, s.25.

²¹³ Gökalp, **Makaleler IX**, s.145-146.

²¹⁴ Gökalp, **Makaleler VII**, s.29-31.

²¹⁵ Gökalp, **Makaleler VIII**, s.34-35.

koyarken maddi bir değer biçme veya sağlama gayesiyle sanatlarını icra etmezler, bilim insanlarının amacı nihai olarak bir icat ortaya çıkarmaktır, icadın maddi değeri onlar için önemsizdir, filozofların fayda mefkûresi gütmemesi, yardımlaşmanın ahlaki bir değer taşıması, elmas ve inci gibi bazı madenlerin çok pahalı olmasına karşın onlardan daha az arzı bulunan madenlerin daha ucuz olması, İmamı Ali'nin yapmış olduğu ibadetinin nedenini cennet ümidi veya cehennem korkusuyla değil duyduğu haz ile açıklaması, değerın yalnızca fayda veya arz-talep ile ölçülemeyeceğini göstermektedir. Gökalp değer tanımını “vecd” yani aşk ile yapmaktadır. Keza kıymet meselesini izahlarırken vermiş bulunduğu bir örnekte, binlerce insanın canını verecek derecede değer verdiği Türk sancağının esasen bir kumaştan ibaret olduğunu hatırlatır ki bu bayrağın değeri ancak vecd ile izah olunur²¹⁶. İslamiyet’te kutsal olarak görülen Hacer-ül Esved’in Müslümanlarca yüksek bedelli alınması dini bir değerın, bir vecdin iktisadi değere dönüşümünü göstermektedir. Pahalı bir resimin veya bir el yazmasının yüksek fiyatla alınması gibi. Bu manevi kıymetlerin iktisadi bedellere dönüşmesi manevi kıymetlerini göstermez. Dini, bedii, felsefi, ahlaki değerler manevidir ve bu manevi kıymetler ölçülemezler²¹⁷.

2.4. MİLLİ İKTİSAT

Gökalp’e göre iktisat aynı anda bir bilimi ve sanatı ifade eder. O’na göre iktisat ilmi tarihe bakarak iktisadi cereyanları analiz eder ve iktisat yasalarını oluşturur. İktisat sanatı ise iktisat ilminden hareketle günün iktisat politikalarını oluşturur. O’na göre esasında tarihi olaylarla, tarihi meseleleri inceleyerek, mütefekkirleri analiz ederek daha çok ne olması gereklidir sorusuna cevap arayan ve bunları bir disiplin haline getiren ilmi iktisattır. Fakat günün anın iktisadına yön vermeye çalışan, iktisadi meselelerin çözüme kavuşmasına uğraşan ise iktisat sanatıdır²¹⁸.

Gökalp’e göre iktisadi hayat üç evreden oluşagelir. Aile iktisadı, şehir iktisadı ve milli iktisat. Aile iktisadında mübadele yoktur, dolayısıyla para da mevcut değildir. Aile hem üretici hem tüketici konumundadır. Şehir iktisadı ise aile iktisadı evresinin bir sonraki aşamasıdır. Bu aşama da üretici ve tüketiciler farklı kişilerden meydana gelmektedir. Lakin üretici ve tüketici arasında vasıta yoktur. Tüketici doğrudan üretici ile mübadele gerçekleştirir. Şehir iktisadı evresinden sonra ise milli iktisat evresi

²¹⁶ Gökalp, **Makaleler VII**, s.29-32.

²¹⁷ Gökalp, **Makaleler VII**, s.84-86.

²¹⁸ Gökalp, **Makaleler VIII**, s.78.

meydana gelmektedir. Milli iktisat evresinde ise üretici ve tüketici arasına vasıtalar girmektedir. Tüccarlık bu evrede ortaya çıkan bir kavramdır²¹⁹.

Gökalp milleti oluşturan unsurlar arasında iktisadı da saymaktadır. Milleti bir araya getirecek olan, Türk kültürünün oluşturacak parçalardan birisi milli iktisattır²²⁰. Ziya Gökalp'in milli iktisat anlamında ki nihai ülküsü iktisadın tüm çarklarının Türk olmasıdır. Gökalp'e göre nihai olarak tüm ülkede ticari yaşamın, iktisadi hayatın Türk tekelinde dönmesi arzulanmalıdır. Ülkede ki sermayenin, fabrikaların, gayrimenkullerin, üretim araçlarının Türk olması gerekmektedir²²¹. Lakin her şeyin Türk olması gayesi yanlış anlaşılmamalıdır. Kanaatimce Gökalp'in kastı her sahada Türk'ün egemen olmasıdır. Türk ülkesinde ki tüm sermayenin Türk olması demek başka milletlerin sermayelerine karşı olmak demek değildir, Türk sermayesinin egemen ve tek başına yeterli olması demektir. Ülkede ki ticari yaşamın tamamen Türk olması demek harici millet ve devletlerle ticari münasebetlerin olmayacağı anlamına gelemez zira böyle bir düşünce Gökalp'in iktisadi fikirleriyle ve hatta temelde muasırlaşmak düşüncesiyle tezatlık oluşturur. Gökalp tüm iktisadi fikirlerinden hareketle yorumlanırsa, Türk iktisadi yaşamın her alanına ve her anına hâkim olmalı ve diğer milletlerle ticari ve iktisadi açıdan hür bir biçimde ilişkilerini sürdürmelidir fikri ortaya çıkmaktadır.

Alparslan Türkeş *“Ben Türk Milletini; sokaklarda ıspanak fiyatına satılan demokrasiye, rüşvetle, hile ile çiğnenen, çiğnetilen hukuk düzenlerine, ahlaktan mahrum bir hürriyete, tefeciliğe, karaborsaya yer veren bir ekonomiye çağırıyorum. Türklük gurur ve şuuruna, İslam ahlak ve faziletine, yoksullukla savaşa, adalette yarışa, birliğe, kardeşliğe, kısacası hak yolu, hakikat yolu, Allah yoluna çağırıyorum. Modern medeniyetin en ön safhasına geçmek üzere çağlar üzerinden sıçramaya çağırıyorum.”* diyerek her mecrada ve iktisatta adaletin, Türklüğün ve İslamlığın mührünü vurmaya Türk milletini davet etmiştir²²².

Türk milliyetçiliği her sahada olduğu gibi iktisat sahasında da Türkün mührünü görmek istemektedir. Muhakkak dünya tarihi boyunca milletler birbirleriyle ticaret gerçekleştirmiş, başka milletler başka devletlerde tüccarlık yapmıştır. Bugünden sonra

²¹⁹ Gökalp, **Makaleler VIII**, s.78-81.

²²⁰ Gökalp, **Makaleler VIII**, s.77.

*

²²¹ Ziya, Gökalp, **Vatan**, (Erişim) <https://www.antoloji.com/vatan-271-siiri/>, 3 Mayıs 2020.

²²² Alparslan, Türkeş, **Temel Görüşler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1975, s.40. .

da millet ve devlet mefhumları ticari yaşama engel olmayacaktır. Tabii ki Türk ülkesinde yabancı sermaye ve müteşebbisler olacaktır. Lakin her alandaki hâkimiyet daima Türkün olmalıdır.

2.5. SINIF AYRIMLARI – MİLLÎ BURJUVAZİ

Gökalp'e göre Avrupalı devletlerde burjuva ve ameleler olmak üzere iki sınıf mevcuttur. Lakin Türkiye iki sınıftan müteşekkil değildir. Türkiye'de toplumsal sınıflar dört kalemde incelenmelidir. Bu sınıflardan ilki feodal reislerdir. Feodalite siyasi olarak ortaya çıkabileceği gibi siyasi açıdan hür olup iktisadi açıdan özgür olmayarak da feodaller ortaya çıkabilir. Türkiye'de feodal reislerin ortaya çıkması kanunla olmamıştır. Devlet-i Aliyye'de reaya kavramı ile sonrasında Teşkilatı Esasiye Kanunu ile milletin her ferdi eşit sayılmıştır. Feodal reislerin çıkışı bizde tamamen iktisadidir. Köylerde vaktiyle ağalık sistemi bir nevi feodal reisleri ortaya çıkarmıştır²²³.

Diğer bir sınıf olan burjuva sınıfı ise Türkiye'de henüz üzerine düşen vazifeyi yapamamıştır. Bu durumun temel nedeni şuurlu bir burjuvazinin eksikliğidir. Burjuvanın iki önemli vazifesi vardır. Bu vazifenin ilki feodalizmi sonlandırmak diğeri ise milli sanayiye yaratmaktır. Diğer iki sınıf ise teşkilatsız ameleler ve fellahlar sınıfıdır²²⁴.

Yusuf Akçura da milli burjuvazinin zaruretinden bahsetmekte, Türk milletinin yalnızca köylü, memur ve askerlik vazifeleriyle iştigal olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Türk milleti batının emperyalist ve kapitalist zihniyetiyle hareket eden gayrimüslim tacirleri, iktisadi sahada yok etmeli, en azından milli burjuvazinin Türk olmayan tacirlerle mücadele edebilecek konuma erişmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle Akçura'ya göre iktisadi kalkınma ve milli burjuvazinin yaratılması Türk insanının yok olmaması için bir mecburiyettir²²⁵.

Yusuf Akçura'ya göre (1922 Türkiye'sinde) Türk insanının büyük bir çoğunluğu ziraatla uğraşmakta ve çiftçilik yapmaktadır. Şehre göç etmiş ve küçük çapta ticaret veya sanayi ile uğraşan kişilerinde menşei ziraat ve köydür. Sanayi ve

²²³ Gökalp, **Makaleler IV**, s.25-26.

²²⁴ Gökalp, **Makaleler IV**, s.25-27.

²²⁵ Berk, a.g.m. s.501-503.

ticaret ile yaşamını idame ettiren saf şehirli burjuva çok az sayıdadır. Türkiye'nin o yıllardaki halini bu şekilde tasvir eden Akçura sınıfları üç ana başlıkta incelemiştir.

- Küçük mülk sahibi, köylü, ziraatçı
- Orta-büyük şehir esnafı, tüccar
- Orta-büyük çiftlik sahipleri

Akçura küçük mülk sahibi, köylü sınıf ile şehir esnafının bir kısmı demokrat düşüncüyü, şehir esnafının bir kısmı ile çiftlik sahipleri nasyonal liberal düşüncüyü savunmaları muhtemeldir demiştir²²⁶.

Türkiye'de (cumhuriyet kurulana ve hatta varlık vergisine kadar) sermayede gayri Türk ve gayrimüslimlerin tahakkümü vardır. Bu nedenle orta/büyük tüccarlar ve çiftlik sahipleri sermayenin yabancı milletlerde olmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Bu rahatsızlıklar milliyetperver bir düşünce sistemine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Küçük mülk sahibi, köylü sınıfı ticari ve iktisadi açıdan yabancılarla rekabet edememektedir. Bu kesimin Temel arzuları refah seviyelerini yükseltmek ve ucuz bir şekilde yaşamlarını idame ettirmektir. Bu nedenle milliyetçilikleri diğer iki zümre kadar hesaplı değildir. İlk zümrenin milliyetperverliği örf, anane, geleneklere bağlı bir liberal sistemi savunma üzerine kurulur²²⁷. Her üç zümre için, sebepler ve hedefler farklı olsa da, yabancı milletlerin varlığı olumsuzdur, bu nedenle oluşacak fikir ve düşünce sistemlerinde milliyetperverlik ortak noktadır.

Tarih ve zaman içerisinde kelimelere atfedilen manaların değişmesinin tabii olduğu aşikârdır. Bu nedenle Türkeş'in sınıf ayrımından kastettiği mana ile Gökalp ve Akçura'nın kastettikleri mana farklıdır. Türkeş sınıf kelimesinde, iktisadi ve fikri ideolojilerin temelini oluşturan veya o ideolojilerin karşısında durdukları zümreler manasını bulmaktadır. Bu nedenle Gökalp ve Akçura'nın yapmış oldukları sınıf ayrımları ile Türkeş'in sınıf ayrımlarına karşıtlığı tezatlık olarak algılanmamalıdır. Alparslan Türkeş, Gökalp ve Akçura'nın sınıf olarak ifade ettikleri olguyu sosyal dilim şekliyle ifade etmiştir. Sosyal dilimler işçi, esnaf, köylü, serbest meslek erbapları, memur ve işverenlerden teşkilidir. Türkeş sosyal dilimleri iş ve meslek durumlarına göre tasniflemiş ve bu tasnif dışındaki mana ile sınıf ayrımlarına karşı gelmiştir. Kapitalist-Liberal sistem fert temellidir. Fertlerin, sermaye sahiplerinin çıkarlarını

²²⁶ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.126.

²²⁷ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.128.

muhafaza etme doğrultusunda oluşturulmuş sahte bir nizamdır. Komünizm-Marksizm-Sosyalizm ise sınıfları keskin bir biçimde ayırmış ve işçi sınıfının egemenliğini şiar edinmiştir. Bu düşünce de kapitalist nizam gibi sahte ve yanıltmadır. Komünist sistemde işçi sınıfının değil nicelik olarak az olan komünist parti üyelerinin egemenliği asıldır. Esasen komünist sistemde işçi sömürülmekte ve hor görülmektedir. Dokuz Işık doktrini ise hiçbir sınıfı esas almamakta, yalnızca Türk Milletini esas almaktadır. Millet ortak gaye, hars, tarih ve soy birliği ile oluştuğundan dolaydır ki içerisinde ayrımlara bölünerek bir grubun egemenliğine bırakılamaz görüşü hâsıl olmuştur²²⁸.

Türkeş, altı sosyal dilimin her birinin teşkilatlanmasını savunmuştur. Türk Köylü Teşkilatı, Türk İşçi Teşkilatı, Türk Esnaf Teşkilatı, Türk Memur Teşkilatı, Türk İşveren Teşkilatı, Türk Serbest Meslek Mensubu Teşkilatı oluşturulmalı ve hatta her bir sosyal dilimin parlamentoda temsili savunulmalıdır. Belirli sayıda memur milletvekili, belirli sayıda işçi milletvekili gibi tüm sosyal dilimlerin mecliste temsili ile milli temsil gerçekleşmiş olacaktır. Bu durum milletin her ferdinin iktisadi kararlarda söz sahibi olmasını, iktisadi meselelerde oy hakkının olmasını ve dolayısıyla iktisadi demokrasinin tesis edilmesini sağlayacaktır. İktisadi demokrasinin sağlanması siyasi demokrasinin sağlanmasının ilk adımıdır²²⁹.

Atabetül Hakayık'ta toplum yaşamına dair ipuçları veren Edib Ahmed Yükneki toplumu insanlardan oluşur halde görmüş ve sınıfları görmezlikten gelmiştir. Toplumun önemli kişileri olarak âlimler ve mütefekkirlerden bahsetmiş, bu kişilerin topluma örnek olması gerektiğini ifade etmiştir. Lakin bu kişi gruplarının dışında bir tasnif veya sınıf anlamında bir tasvire gidilmemiştir. O insan temelli bir nasihatname bırakmıştır. Bu husus özünde Türk-İslam bakışının sınıf temelli olmadığına göstergesidir²³⁰.

Hacı Bektaşî Veli, Makalat adlı eserinde toplumu iki ana sınıfa ayırmıştır. Tasnifin ilki avamlardır. Avamlar kibirli, kıskanç, düşmanlık ve gıybet sahibi ve bunun gibi şeytani özellikler barındıran insanlardır. İkincisi ise havastır. Havas âlimler,

²²⁸ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.41-47.

²²⁹ Alparslan, Türkeş, **Gönül Seferberliğine**, Hasret Yayınları, Ankara, 1979, s.61-66.

²³⁰ Şeker, a.g.e. s.97.

zahitler, arifler özetle erenlerdir. Anlaşılabacağı üzere Hacı Bektaş Veli'ye göre de iktisadi anlamda bir sınıf ayrımı mevcut değildir²³¹.

Gökalp cemiyetten daha büyük zümrelerin birlikteliğine camia adını verir. Camia kavim, medeniyet, ümmet zümrelerinden oluşur. Cemiyetin içinde bulunan zümreleri ise tali zümre olarak tanımlar. Benzerliklerden doğan sınıf kavramı olduğu gibi, ihtisaslaşmadan doğan mesleki zümreler de mevcuttur²³². Lakin Türkiye'de sınıflar arası bir imtiyaz bulunmamaktadır. Herkes halktandır ve eşittir²³³. Türkçülük fikriyatına göre hiçbir zümre, tabaka vs. üstün değildir. Tarihten gelen Türk milletini bu karakteristik özelliği muhafaza edilmeli ve her insan sınıfı ve zümresi olmaksızın eşit olmalıdır. Türk milliyetçiliğinin halka bakışı bu şekildedir. İktisadi manada gelişme sağlandığında da hiçbir zümre olmayacağı için halk zenginleşecek ve müreffeh hale gelecektir.

Türk milliyetçisi fikir adamlarının, Türkeş'in, Gökalp'in, Akçura'nın sınıf kavramları ülkenin yönetiminde ve iktisadın ilerlemesindeki zümrelerdir. Fakat hiç unutulmamalıdır ki Türk milletinde hiçbir insanın diğer insana üstünlüğü yoktur. Osmanlı padişahlarının dahi üstünlükleri camide ve mahkemede sona ermektedir. Bu nedenle üstünlük manasındaki sınıf hiçbir zaman Türk milletinde hâsıl olmamıştır.

2.6. TASARRUFLAR

Türk milliyetçiliğinin babası Ziya Gökalp'e göre tasarruf sermaye ve birikimin bir kısmının ihtiyatlılık gereği saklanmasıdır²³⁴. Gökalp tasarruf meselesini "*işten artmaz dıştan artar*" atasözünü tahlil ile izah etmiştir. Bu atasözünden ortaya çıkan - çalışarak ne kadar kazanılırsa kazanılsın tasarruf yapılmadan birikim veya zenginlik elde edilemez- manasına Gökalp katılmakla birlikte iktisadın tasarruflardan ibaret olmadığına üzerinde durmuştur. O'na göre tasarruflar insan ihtiyaçlarının karşılanmasını engellememelidir. İnsan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına kısıtlamalara girmemeli lakin lüzumu olmayan harcamaları ise kısıtlamalıdır. Ayrıca zenginlik tasarruflarla sağlanamaz bundan dolayıdır ki tasarruflar zengin olmak veya servette artış meydana getirmek için yeterli değildir²³⁵.

²³¹ Şeker, a.g.e. s.112-114.

²³² Gökalp, **Makaleler VII**, s.59-61.

²³³ Gökalp, **Makaleler VII**, s.116

²³⁴ Ziya, Gökalp, **Makaleler I: Diyarbekir-Peyman-Volkan Gazetelerindeki Makaleleri**, haz: Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s.34.

²³⁵ Gökalp, **Makaleler I**, s.23-25.

İnsan ihtiyaçları hayvan ihtiyaçları gibi yalnızca yeme ve barınma ihtiyaçlarından oluşmamalıdır. Gökalp, insan ihtiyaçlarının az olması gerektiğı veya ihtiyaçların fazla olmasının medeniyet yüksekliğı ile orantılı olduğı tartışmalarında sade bir hayat cevabını vermiştir. Vakıa bu sadeliğın yalnızca barınma ve gıda ihtiyaçlarını karşılama gayesiyle insan ömrünün bitirilmesinin doğru olmadığını da eklemiştir. Bu düşünceden hareketle insan hayvanlar gibi yalnızca temel ihtiyaçları karşılama gayesinden ibaret değildir. İnsan temel ihtiyaçlarını karşılamalıdır fakat ötesinde ki ihtiyaçlarını da sağlamalıdır. Temel ihtiyaçların ötesindeki ihtiyaçları sağlamak ise tasarruftan pay almak demektir. Muhakkak ki insan sadece temel gereksinimleri ile hayatını idame ettirebilir, fazlası ile de tasarruf yapabilir. Fakat bu doğru değildir. Gökalp'e göre insan tasarruf yapmak uğruna ihtiyaçlarından vazgeçmemelidir ki hayvanlardan farklı olmalıdır²³⁶.

Alparslan Türkeş ise tasarruflara farklı bir pencereden bakmıştır. Türkeş, özel ve kamu sektörü kavramlarına millet sektörü kavramını eklemiştir. Kamu sektörünün kamu sermayesine dayalı, özel sektörün özel sermayeye dayalı olmasından hareketle, millet sektörünü özetle milletin sermayesine dayalı olması şeklinde tarif etmiştir. Milletin tasarrufları büyük sanayi teşebbüslerinin teşkilatlanmasında kullanılmalıdır. Böylece milletin atıl tasarrufları devlet ve millet menfaatlerine kullanılacak, millet bu sanayinin karından istifade ederek temettü elde edecektir²³⁷.

2.7. ÜRETİM

Ziya Gökalp, istihsal ve istihlak olarak üretim ve tüketimi kastetmektedir. Ona göre üretimin nedeni tüketmektir. Tüketim nihayetinde üretime neden olmuş ve üretimi oluşturmuştur²³⁸. Üretim demek yalnızca ticari bir malı ortaya çıkarmak değildir. Üretim bir zirai mahsulü almak da değildir. Sanat, edebiyat, bilim, spor alanlarında ortaya çıkarılan eser ticari veya zirai olmasa dahi bir üretimin sonucudur. Bu eser belki bilimsel alanda bir icat, belki sanatsal alanda bir eser, belki sporda bir başarı, belki edebi mecrada yapıt olabilir. Lakin Gökalp'e göre bu örneklere benzer - maddi menfaat sağlamayan üretimleri- gerçekleştirebilmek için temel gereksinimleri karşılayabilmiş olmak icap eder. Türkiye'de ise insanlar ve bilhassa gençler bu gereksinimleri sağlayamamaktan ötürü manevi üretimler olarak isimlendirilebilecek

²³⁶ Gökalp, **Makaleler IX**, s.209-212.

²³⁷ Milliyetçi Hareket Partisi Genel Merkezi (1998), *Alparslan Türkeş*, Ankara, s.19-34.

²³⁸ Gökalp, **Makaleler I**, s.40.

eserler ortaya koyamamaktadır. Bundan ötürüdür ki ilmi, fenni, akademik başarılar yetersiz kalmakta, mütefekkirler, filozoflar âlimler, büyük sanatçılar yetişmemektedir. Hal bu yetersizliğin sebebi ise iktisadi olarak geri kalınmışlıktır²³⁹. Gökâlp iktisadi yaşamda ilerlemek ile ilgili; “*En manevî zevkleri, en ruhanî vecdleri duyabilmek için de yine İktisadî hayatın yükselmesi iktiza ediyor*” yorumunu yapmıştır.

Gökâlp’e göre üretimi gerçekleştirenler, zenginleşmek isteseler dahi, üretimi arttırmak veya daha değerli ürünleri üretmek için fikir ortaya koymaz veya çaba sarf etmezler. Çiftçiler gelirlerini arttırabilmek için ürünlerinin piyasada satılmasını beklerler, sanatkârlar üretimlerini arttırabilmek için herhangi bir girişimde bulunmazlar fakat gelirlerinde artış olmadıklarından yakınır. Bundan dolayıdır ki devlet üretime destek vermelidir. Çiftçiler ve sanatkârlar üzerinden verilen bu iki örnekte de girdi maliyetleri yüksek olduğundan fiyatlarda yüksek olmakta ve bundan sebep yerli üretici yabancı üretici ile rekabet edememektedir. Yerli üreticinin piyasada rekabet edebilmesi ve kazancını arttırabilmesi için talep miktarında artış zaruridir. Talepte artışın yaşanması için fiyatların düşmesi, fiyatların düşmesi için ise girdi maliyetlerinin azalması esastır. İşte devletin müdahalesi bu noktada gerçekleşmelidir. Devlet makineleşme ile üretimi teşvik etmelidir. İlâveten makinelerin alımı haricinde makinelerin kullanılması, bakımı, tamiri vb. konularda da devlet müdahalesi gerekmektedir. Devletin vereceği makineleşme desteği ile birlikte çiftçiler üretim miktarlarını arttıracaklardır. Sanatkârlar da üretimlerini makineleşme ile yapacak ve arz miktarındaki artışı sağlayacaklardır. Böylece üreticiler arz artışından kaynaklı fiyat rekabetine girebilecek, talepte yaşanan artış ile kazançlarını arttıracaklardır. Makineleşme ile Türkler küçük ve bireysel çapta üretimi bırakarak fabrikalaşmaya yönelecektir. Yalnızca üretimde değil, üretilmiş olan malların nakliyesini sağlamak için ticari gemilere sahip olacak, fabrikalarda üretilmiş mallar denizyolu ile nakledilecektir. Böylece üretim sayesinde denizlerin hâkimiyeti de sağlanacaktır²⁴⁰.

Gökâlp’e göre insanlar çalışmayı sevmeyen varlıklardır ki bundan dolayı makineler keşfetmişler, uzmanlaşma yoluna gitmişler, kendi çalışmalarını azaltmaya çalışmışlardır. Gökâlp Şair Eşref’in “*Az zahmete mukabil, çok menfaat husulü*” mısrasından hareketle iktisat ilminin temeli olarak az çalışma ile çok fayda sağlama

²³⁹ Gökâlp, **Makaleler VII**, s.34-37.

²⁴⁰ Ziya, Gökâlp, **Makaleler II**, haz: Süleyman Hayri Bolay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s45.

vecizesini ifade etmiştir²⁴¹. Gökâlp, Türk topraklarının tarıma elverişli olmasından ötürü çokça söylenen “*Türkiye bir tarım ülkesidir*” vecizine karşı çıkmaktadır. Muhakkak ki tarım her daim yapılmalıdır lakin muasır medeniyet olmak için sanayileşmek şarttır²⁴². Ancak iktisadi teknik ve aletlere sahip olunarak yani sanayileşerek zengin ve çağdaş bir ülke haline gelinir²⁴³. Çağdaş olmanın asli bir unsuru sanayileşmektir. Gökâlp’in bu fikrine göre, sanayileşme iktisadi açıdan müreffeh olmanın da önemli bir aşamasıdır. Türk Devleti garptan mülhemle birçok alanda inkılap gerçekleştirdiği gibi iktisadi manada da inkılapları gerçekleştirecek seciyeye sahiptir. Türk Devleti inkılaplardan sosyal yaşama kadar birçok konuda düzenleyici olmuştur. Bundan dolayıdır ki iktisatta da devletin mihmandarlığına ihtiyaç duyulmaktadır²⁴⁴.

Büyük Türkçü Yusuf Akçura’ya göre, batının buharlı makineleri bulması dolayısıyla büyük sanayileşmesi, doğunun geride kalmasına yol açmıştır²⁴⁵. Yusuf Akçura’ya göre, batı dünyasında sermaye sahipleri yani kapitalistler kendi refahlarını ve zenginliklerini arttırmak gayesiyle insanları köleleştirmek suretiyle çalıştırmak, kendilerine hizmetkâr kılmak istemişlerdir. Hatta sonra kendi milletlerinden ziyade diğer milletleri kendi lehlerine çalıştırmaya gayret etmişler, şark dünyasından Müslüman ahalisini kendi üretimleri için kullanmak istemişlerdir. Müslüman ahalisi hürmetkâr, itaatkâr sabırlı, aza kanaat edebilen insanlardan oluştuğundan kapitalistlerin sömürmek isteme nedenlerine kuvvetli bir neden daha eklemiştir²⁴⁶.

Gökâlp’e göre Avrupa’da evvelden beri hep bir sınıf diğer sınıfı kullanarak zenginleşmeye çalışmıştır. Roma’da sömürülen esirlerdir. Sonra serfler üzerinden zenginleşmeye çalışılmıştır. Sanayi inkılabı sonrasında ise işçiler, ameleler yeni bir esir olarak ortaya çıkmıştır. Lakin sosyalizm ile beraber işçiler özgürlüklerini savunmuşlar ve Avrupalılar sömürecek yeni sınıflar aramışlardır. Kendi memleketlerinde sömürecek insan kalmayınca başka kıtalara gözlerini dikmişlerdir. Lakin gözlerini diktikleri, çoğu siyahi insanlar, medeniyetten uzak oldukları için, Avrupalıların menfaatleri olumsuz etkilenmiştir. Bundan sebep gözlerini medeni milletlere dikerek vatanımıza göz dikmeye başlamışlardır. Ayrıca Türklerin

²⁴¹ Gökâlp, **Makaleler IX**, s.216-217.

²⁴² Gökâlp, **Türkçülüğün Esasları**, s.163.

²⁴³ Ziya, Gökâlp, **Yeni Türkiye’nin Hedefleri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1974, s.56.

²⁴⁴ Gökâlp, **Makaleler VII**, s.170-171.

²⁴⁵ Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, s.9.

²⁴⁶ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.63-65.

mahsulünü alıp Avrupa’da işleyip tekrar bize satma gayesi de vatanımıza kastın nedenlerindendir²⁴⁷.

Gökalp’e göre Avrupa’da birçok inkılap meydana geldi, bu inkılaplar arasında iktisadi ve ticari olanlarda vardı lakin Türk münevverler iktisadi inkılaplara dikkat çekmediler. Sanayinin makineleşmesi ile birlikte büyük sermaye sahipleri ve tüccarlar küçük ölçekli imalathanelere para karşılığı iş yaptırmaya başladılar. Mevcut sermayelerini kullanarak büyük sanayileri ortaya çıkardılar. Buharlı makineler ile birlikte üretim daha kolay ve toptan hale geldi. Böylece üretilen mallar küçük imalathanelerde üretilenlere nazaran çok daha ucuz hale geldi. Büyük sanayileri işletenler küçük imalatçılara ve çalıştırdıkları işçilere nazaran çok daha fazla kazançlı oldular. Büyük sanayinin bu şekilde gelişimi küçük sanayiye yok etmeye başladı ve küçük imalatçılar zaman içerisinde büyük sanayilerde ki işçilere dönüştüler²⁴⁸.

Cafer Seydahmet Kırimer garp medeniyetinin sanayileşmesini tetkik edip ülkemizde uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Kırimer’e göre Türkçülüğün temel gayelerinden biri memleketin tüm olanaklarını kullanmak, vatandaşların en müreffeh şekilde yaşamalarını temin etmektir. Bu mefkûre ülkücülerin sayesinde hâsıl olacaktır²⁴⁹.

Alparslan Türkeş sanayileşme ve üretimde dışa bağımlı olmayı reddetmektedir. Yalnızca makinelerin hariçten alındığı ve ülkemizde montaj işlemlerinin yapıldığı sanayileşmeyi değil, “*makine üreten makineler*” ile kendi fabrikalarını kurabilen bir ülke olmamız gerektiğini ifade etmiştir²⁵⁰. Türkeş üretimin olmadığı ülkede kalkınmanın da olamayacağını, iktisadi bunalımların yok edilemeyeceğini ve hatta iktisat dışı bahisler olmasına karşın çoğulcu demokrasi ve ülke bütünlüğü kavramlarının da zarar göreceğini izah etmiştir²⁵¹.

Hüseyin Nihal Atsız “*İstihsalı bedevi olan bir milletin istihlakı medeni olamaz*” deyişiyle üretimin ehemmiyetini ifade etmiştir. Atsız uzun seneler boyunca Trablusgarp’tan Balkanlara birçok cephede harp olduğunu, dünya savaşından istiklal harbine kadar çokça savaşın yaşandığını, dâhili isyanların çıktığını, İstiklal mücadelesinin verildiğini ve bu çetin mücadelelerde iktisadi manada da kıtlık

²⁴⁷ Gökalp, **Makaleler VII**, s.149-152.

²⁴⁸ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.151-154.

²⁴⁹ Cafer Seydahmet, Kırimer, **Ülkü Ve Türkçülük**, Su Yayınları, İstanbul, 1979, s.92-93.

²⁵⁰ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.60-62.

²⁵¹ Türkeş, **Bunalımdan Çıkış Yolu**, s.109.

içerisinde olunmasına rağmen büyük harcamaların yapıldığını anlatmıştır. Atsız’a göre yapılan bu büyük masraflar salt maddiyatla ölçülmemelidir. Çünkü bu masraflar Türk Milletinin istiklali ve istikbali gayesiyle yapılmıştır. Türk Milleti’nin yapmış olduğu büyük masraflar ve istiklali için döktüğü kanlar ile kazanılan zafer sayesinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Tüm bu başarının arkasında Türk köylüsü mevcuttur. Türk köylüsü malı ve canı ile her daim bedel ödemiştir. Atsız, Türk köylüsünün ve Türk Milletinin yapmış olduğu birçok fedakârlıktan, katıldığı birçok seferberlikten ilham alarak iktisadi seferberlik çağrısı yapmıştır. İktisadi seferberlikte yerli malı kullanımını zaruri görmüş ve vatan borcu demiştir. Tabiidir ki yerli malı kullanımını arzu etmek yerli üretimi arttırmanın gerektiği yorumunu açıkça yaptırmaktadır. Ayrıca Nihal Atsız’ın belki de nesli ati ’ye, şanlı Türk milletinin gelecek kuşaklarına verdiği en önemli dersi, o harikulade satırları, iktisadi bir makalesinde yayımlaması manidardır²⁵².

*“Hayatın kamçısıyla sızar derinden kanlar,
Senin büyük derdinden başkaları ne anlar?
Vicdanını “Paris”e, “Moskova”ya satanlar,
Küfür diye bakarlar senin dualarına.”*

2.8. TİCARET

Ziya Gökalp ticareti milli sınırlara göre ticaret-i dâhiliye ve ticaret-i hariciye olarak ikiye ayırmaktadır. İthalat ve ihracat işleri ile meşgul olan kimseleri ticaret-i hariciye statüsüne koyarken, yalnızca yurtiçinde alım ve satım yapan tüccarları ise ticaret-i dâhiliye kavramıyla açıklamaktadır. Gökalp ayrıca ticareti büyüklük ve konusu açısından üçe ayırmaktadır. Bu ayırmda toptancı, perakendeci ve sarraf olmak üzere üç bölüm mevcuttur. Herkesin malumu olan toptancılık ve perakendecilik dışında ticaret-i sarrafiye yani sarraflık ise zaman arbitrajı yapan tüccarlardır. Bir malı alıp zamanla değerlenmesini bekleyerek satan kişilerdir²⁵³.

Ticaretin yurtiçinde yapılması halinde ticaret-i dahiliyye, ithalat ve ihracatın söz konusu olması halinde ise ticaret-i hariciye olarak ticareti tanımlayan²⁵⁴ Gökalp iç piyasanın dinamik olmasını savunmaktadır. Bunun üç temel nedeninin olduğu ifade

²⁵² Nihal, Atsız, “Milli İktisat”, *Atsız Mecmua*, Sayı 8, 1931, s 1-3.

²⁵³ Gökalp, *Makaleler I*, s.27-28.

²⁵⁴ Gökalp, *Makaleler I*, s.27-28.

edilebilir. İlk olarak yurtiçi ticaret insanların ve birbirleriyle irtibatını sağlamaktadır. İkinci olarak ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Üçüncüsü ise ülke ekonomisinin dış piyasadan olumsuz etkilenmesinin önüne geçebilmek için elzem olduğudur. Fakat Gökalp'in kastı şudur ki, ülkemizdeki ticareti arttırmalı, ticaret-i dâhiliyeyi daha güçlü kılmalı ve akabinde ülkemizin menfaatine olacak şekilde dış ticaret yapmalıyız. Çünkü ticaretin önemli bir faktörü olan mübadelenin değerlisi ithalat ve ihracattır. Buna göre iç ticaret artırılıp daha sonra ihracatı artırma hedefi güdülmelidir.

2.9. VERGİ

Gökalp istibdat dönemi olarak adlandırdığı II. Abdülhamit döneminde ki vergilendirmede iltizamın problemli olduğunu, bu problemlerin kolayca çözülemeyeceğini ifade etmiştir²⁵⁵. Gökalp'e göre iltizam sistemi Osmanlı Devleti'ni büyük zararlara uğratmıştır. İltizam sistemindeki bu kötü tecrübe verginin tahsilatının doğrudan devlet tarafından, devlet memurları vasıtasıyla gerçekleştirilmesi gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır²⁵⁶. Türk milliyetçiliği fikriyatına göre vergi devlet tarafından doğrudan toplanmalıdır.

Gökalp'e göre devlet bütçesine katılmak, vergi vermek her vatandaş için bir şereftir. Lakin Gökalp köyleri tahlil ederken memleketi olan Diyarbakır'daki köylülerden bahsetmiştir. Bahsinde Diyarbakır köylülerinin -cumhuriyet öncesi dönemde- cahil olduğunu ve yaşama bakış açılarının aşiret anlayışları ile sınırlı kaldığını anlatmış, bundan dolayı milli duygulardan yoksun kaldıklarını, devlet bütçesine ve kamusal giderlere katılımın bir şerefi olduğunu idrak edemediklerinden vergi vermek istemediklerini ifade etmiştir²⁵⁷. Türk milliyetçiliği vergi vermenin devlete bir aidiyet şuurunun tezahürü olduğunu ve devlet bütçesine katılmanın büyük bir şeref olduğunu düşünmektedir.

Gökalp aşar vergisinin köylünün üretimini arttırmasına engel olduğunu izah etmektedir. Köylü daha fazla üretim yapma gayesine girmemektedir çünkü daha fazla üretim demek daha çok vergi vermek manasına gelmektedir. Yine aynı şekilde ağnam vergisinden ötürü köylü hayvanını arttıramamaktadır²⁵⁸. Esasında Gökalp fazla

---

²⁵⁵ Gökalp, **Makaleler I**, s.28-60.

²⁵⁶ Gökalp, **Makaleler VII**, s.172.

²⁵⁷ Gökalp, **Makaleler I**, s.67.

²⁵⁸ Gökalp, **Makaleler VIII**, s.84.

üretimden fazla vergi alınmasını öngören bir vergi sistemini aşar ve ağnam tenkiti üzerinden kabul etmemektedir.

Akçura, Osmanlı'da savaş ganimetlerinin ve tebaadan alınan vergilerin gelirin büyük kısmının olduğunu ifade etmiştir. Gerek ganimet gerekse tebaadan alınan vergilerde aslan payı hanedan için kullanılmıştır. Osmanlıda hanedan ve çevresinde yaşayanlar dışında iki esas zümre mevcuttur. İlki İstanbul başta olmak üzere bazı şehirlerde ticari yaşamı yürüten tüccarlardır. Bu tüccarların refah seviyeleri yüksek olup çoğu Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmuştur. İkincisi ise köylülerdir. Bu köylüler ise erbabı zeamet ve asıl köylüler olarak tekrar tasnife tabi tutulmuştur. Erbabı zeamet sarayın bir nevi uzantısı sayılabilmektedir. Köylüler tamamen zirai üretime odaklı çalışanlardır. Harp ve seferde elde edilen ganimetlerin büyük kısmı hanedana ait olurken erbabı zeamet de iyi pay almıştır. Tüccarların ise refahı zaten iyi durumda olmuştur. Lakin köylülere ganimetlerden pek fazla pay düşmemiş hatta ağnam ve aşar vergileri ile vergi yükü de köylünün sırtına yüklenmiştir. Osmanlı savaşlarda başarı gösteremeyince ganimet gelirleri azalmıştır. Ganimetten geçinen zümreler yoksullaşmıştır. Hanedan, azalan ganimet gelirlerini karşılayabilmek için vergilerde artışa yönelmiş ve artan vergiler için Anadolu köylüsüne yüklenilmiştir. Üzerindeki vergi yükü artan köylüler yoksullaşmış ve bu durum orta sınıf esnaf ve tüccarın da yoksullaşmasına yol açmıştır. Kapitülasyonlar aracılığıyla batı ülkeleri Osmanlı ekonomisine hâkim olmaya başlamıştır. Ermeni, Rum ve Yahudi tüccarlar çıkarlarını gözetmişler, zenginliklerini kaybetmemek için Rus, Avusturya, İngiliz, Fransız, İtalyan menfaatlerine çalışmaya başlamışlardır. Nihai sonuç olarak Türk milleti fakirleşirken gayrimüslimler zenginleşmeye ve Osmanlı'ya iktisadi açıdan hâkim olmaya başlamıştır²⁵⁹.

Köylü üzerinden alınan vergiler gayrimüslimlerin zenginleşmesi sonucu ortaya çıkarmaktadır. Vergilendirme adil bir şekilde yapılmaz ise hem toplumdaki vergi bilinç ve şuuru azalır hem de iktisadi yapı çöker. Vergilendirmede adalet tesis edilmez ise millet ve devlet uyumsuzluğu ortaya çıkar. Bu nedenle vergi adil ve tarafsız olmalıdır.

Verginin ne kadar alınması gerektiği hususu ise cevabı zor bir konudur. Gökalp ferdi mülkiyet ile toplumsal mülkiyetin hangisini kabul edeceğimizi izah ederken

---

²⁵⁹ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.144-151.

toplumsal olarak edinilmiş kazanımların toplum için harcanması gerektiğini ifade eder. Bu harcamalar kültür-sanat, bilim, üretim, eğitim, sağlık vb. harcamalardır. Gökalp'e göre bu harcamaları gerçekleştirildikten sonra hala bir kazanım/bütçe mevcut ise vergiler azaltılmalı veya alınmamalıdır²⁶⁰. Gökalp'in bu görüşü şu şekilde yorumlanabilir; vergiler toplumun sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçları için harcanmalı; ülkenin imarına, ülkenin üretimi ve sanayinin gelişmesi için kullanılmalıdır. Ulusun kültürel mirasına sahip çıkmak için müzeler, kütüphaneler vb. yerler için devlet harcama yapmalıdır. Devlet sadece savunma, adalet gibi tam kamusal malları değil iktisadın gelişimi, kültürün ve tarihin muhafazası gibi nedenlerle birçok malı da üretmelidir. Bu üretim ancak vergi toplanarak sağlanmalıdır.

Verginin ne kadar alınacağı veya vergide adaletin sağlanmasına ilişkin en güzel örnek Yusuf Akçura'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 8 Nisan 1924 tarihli oturumunda söz alarak yapmış olduğu konuşmadır. Tuz vergisinin arttırılmasına ilişkin görüşmelerde söz alan Akçura tuz fiyatının 3 kuruştan 4 kuruşa çıkartılmasına karşı çıkmıştır. Konuşmasında, *“buradaki bir kuruş fark halkın omzuna yükletilecek. (...) Hükümet bir miktar zam etti mi o derhal fiyat arttırır ve hükümetin zam ettiği nispetin birkaç misli arttırır. Sonra satın alıcının karşısında da der ki “zaten hükümet arttırdı bizde arttıracğız”* ifadelerini kullanmıştır. Akçura konuşmasının devamında bütçe açığının tuz tüketimini daha çok yapan köylünün üzerine yüklenilmesine karşı çıkmakta ve gümrüklerde alınacak vergiler ile yine gümrüklerdeki alınamayan vergilerin tahsiliyle problemin çözülmesini talep etmiştir. Yusuf Akçura'nın konuşmasından anlaşılabacağı üzere vergi yükünün dağılımında adalet tesis edilmelidir. Ayrıca Akçura vergi artışının enflasyona neden olabileceğini ifade etmiştir. Kendisinin vermiş olduğu örnekte tuz fiyatındaki artış oranından daha fazla olacak şekilde fiyat artışları yaşanacaktır. Köylüden mamul satın alanlar ise zarar görecektir veya onlarda yapmış oldukları işlerde zam yapmak zorunda olacaktır, bu durum ise fiyatlar genel düzeyinde artışa yol açacaktır. O'na göre enflasyon artışına neden olacak vergi artışlarının yapılmaması veya enflasyona önlem alınarak vergi artışı yapılması gerekmektedir. Yine benzer şekilde 1924 senesinde Nakliyat Vergisi Kanunu ile yolcu ve mal taşımacılığına bir miktar vergi konulması düşünülmüştür. Akçura bu vergiye de karşı çıkmıştır. O'na göre vergideki artış fakir İstanbul halkının sıklıkla kullandığı tramvay bilet fiyatlarını arttıracak ve bu nedenle vergi yükü fakirin sırtına binecektir.

---

²⁶⁰ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.162-163.

Akçura bu nedenle ulaşım vergi konulmamasını veya bilet fiyatlarını arttırmadan vergi artışının yapılması gerektiğini savunmuştur²⁶¹.

Akçura, 1926 senesinde Kazanç Vergisi Kanununa ilişkin görüşmelerde “Devlet, vilayet, belediye veznelerinden hizmetîfikriye ve bedeniye mukabili mukannen, gayri muhakken tahsisat, maaş, ücret, yevmiye alanlardan ita miktarları üzerinden %3 ve devlete veya efrada ait bilumum mensesatı ticariye ve sınıyede çalışanlardan şehri aldıkları meblağ yekünü yüz liraya kadar olanlardan %4 ve 100 liradan fazla olanlardan fazlası için %5 kazanç vergisi alınır.” maddesinin sonuna ilaveten “maaşı beş yüz liradan fazla olanlar için %10” ibaresinin ekletilmesini teklif etmiştir. Akçura’nın teklifiyle artan oranlı bir vergileme sistemine bir oran daha eklenmesi gündeme gelmiştir. Böylece Akçura gelir dağılımı ve vergi yükündeki adaleti tesis etmeye gayret göstermiştir.

Alparslan Türkeş ise vergiye farklı bir cepheden yaklaşmış, verginin tali vazifeleri de olduğunu zikretmiştir. Türkeş’e göre vergi yalnızca devletin gelir kaynağı değildir. Vergi ülkedeki iktisadi büyüme ve kalkınmanın artması, enflasyonun engellenmesi, gelir dağılımı adaletinin tesis edilmesi gibi sosyal ve iktisadi meselelere de tesir eden bir araçtır. Milliyetçi hareketinde vergilendirmede temel gayesi adaletli olmak ve gelirin bölüşümünde adaleti sağlayabilmektir. Ayrıca vergi kaçakçılığı engellenmeli ve vergi politikalarıyla, daha sonra yatırımlara dönüşecek, tasarruflar arttırılmalıdır²⁶².

2.10. EMEK VE ÇALIŞMA VE İŞ HAYATI

Gökalp çalışma gayretinin iktisatta önemli bir yer tuttuğunu savunur. O’na göre insanın yeniden bir şey vücuda getiremeyeceği bilinir lakin çalışma ile birlikte mal ve ürün daha faydalı hale getirilebilir. Gökalp “insana ancak çalıştığı şeyden yarar gelir” mealinde olan “Ve en leyse lil insani illa masea²⁶³.” ayetine dikkat çekmiştir. Gökalp’e göre tüketim bireyin faydasını arttırıyorken üretim devlet ve milletin faydasını arttırmaktadır. Bundan dolayı çokça çalışmak icap etmektedir. Her bir insanın vatan sevgisi çalışması ile eşittir²⁶⁴.

²⁶¹ Gafar, Demir, *Yusuf Akçura’nın TBMM’deki Faaliyetleri (1923-1935)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008, s.67-79.

²⁶² Türkeş, *Bunalımdan Çıkış Yolu*, s.126-128.

²⁶³ Allah C.C. , Kuran, *Necm Suresi*, 39. Ayet.

²⁶⁴ Gökalp, *Makaleler I*, s.33-40.

Türkeş, iş hayatının devlet tarafından tanzim edilmesi gerektiğini savunmuştur. O'na göre işveren ile işçi arasında ki münasebet toplumun faydasına olacak şekilde, hem işçinin hem de işverenin haklarının savunulacağı biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca verimsiz halde olan emeğin verimli hale getirilmesi esas alınmalı ve büyük bir sorun olan gizli işsizlik yok edilmelidir. Türkeş'e göre emeğe saygı insan şahsiyetine saygıdır. Bundan dolayıdır ki emeğe saygı duymayan bir fikir insanlığa da saygı duymamaktadır. Emek Marksist fikriyatıdaki gibi bir mal bir eşya gibi görülmemelidir²⁶⁵. Türk milliyetçiliği emeğe çok saygılı ve takdir edilesi bir şekilde bakmaktadır.

Marksizme eleştiri getiren Türkeş gibi Galip Erdem de emeğe dair düşüncelerinde marksist, komünist bakışı tenkit etmiştir. Galip Erdem, komünizmin işçiyi tam bir köle haline getirdiğini, bu sebeple işçilere değer veren her münevverin komünizmi en büyük düşman saymasından daha doğal olamayacağını dile getirmiştir. O'na göre; Lenin işçileri dar kafalı, tembel ve uyuşuk olarak tarif etmiştir. Komünist rejimde işçiye hak verilmemiş, işçi değer ve itibar görmemiştir²⁶⁶. Yusuf Akçura ise; askeri alanda muvaffak olan Türk milletinin, manevi güç ve azim ile başarılı olduğunu, iktisadi alanda ise maneviyatın değerinin azaldığını ve dünyaya zaruren daha maddi bakmanın gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca askeri alanda muzaffer olan kadim milletin ordusunun yalnızca askerlerden oluşmadığını, tüm iş ve meslek mensuplarının en az askerler kadar fedakârlık ve iman ile çalışmak zorunda olduklarını belirtmiştir²⁶⁷. Akçura'nın ticari, sanayii ve iktisadi sahada verilecek olan savaşın kutlu olduğu ve kazanılması gerektiği söyleminde Türk milliyetçiliği ülküsünün yattığı aşikârdır²⁶⁸.

Emeğe dair Türk milliyetçiliğinin düşünceleri ve çalışmaları esasında eski yıllara dayanmaktadır. Türk milliyetçisi Yusuf Akçura emekçi ve işçilerin haklarının daima savunucusu olmuş, emeğe dair fikirlerini mecliste dile getirmiştir. 1923 yılında mesai kanununun mecliste görüşülmeye getirilmesi gerektiği hususunda İktisat Vekâletine defaatle ikazda bulunmuştur²⁶⁹. Mesai veya İş yasası 1923'ten 1926 yılına kadar tartışılmıştır. Bu nedenle ortaya çıkması meşakkatli olmuştur. 1923 Kasımında yabancı şirketler adına çalışan demiryolu işçileri ağır şartlar altında çalıştıklarından

²⁶⁵ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.21-97.

²⁶⁶ Erdem, a.g.e. s.35-36.

²⁶⁷ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.132-136.

²⁶⁸ Ahmet, Temir, **Yusuf Akçura**, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.68.

²⁶⁹ Gafar, Demir, a.g.t. s.48-54.

ötürü greve gitmişlerdir. Akabinde bu işçilere güvenlik güçleri kanunsuz davrandıkları dolayısıyla müdahale etmiştir. Konuyu meclise taşıyan Akçura ve bazı milletvekilleri iş yasasının oluşmasının temelinin atmıştır. Dönemin İktisat Vekili Hasan Saka Bey de iş ve mesai kanunun ve sosyal güvenlik yasasının gerekliliğinden bahsetmiştir. 1925 senesinde görüşülen yasa tasarısında tarım, madencilik gibi sektörlerde kısıtlamalar, yaş kısıtlamaları, azami mesai saatleri, namaz süresinin iş süresi içinde sayılması, gece mesailer, fazla mesai gibi konular ele alınmıştır. Lakin Türkiye’de iş kanununun ortaya çıkması uzun seneler sürmüştür. Akçura bu durumu meclis konuşmasında *“Beyler gayet tabii ve beklenen bir manzara karşısındayız. Dünyanın hiçbir tarafında işçi kanunu senelerce müzakere ve münakaşa edilmeden çıkmamıştır.”* sözleriyle kanun görüşmelerinin uzun sürmesinin doğal olduğunu izah etmiştir. Yusuf Akçura, 1936’da yasalaşan ve bugün değişikliklere uğrasa da günümüze kadar gelen İş Kanunu’nun ortaya çıkmasında ki en büyük katkıları sağlamış isimdir²⁷⁰.

2.11. GELİR DAĞILIMI VE REFAH

Çağdaş bir millet günün imkânlarından mahrum kalmamalıdır. Çağdaş ve uygar milletlerin büyük sanayileri, büyük ulaşım ağları, günün teknolojik imkânları olmalıdır. Özetle refahsız kalan çağdaş bir millet düşünülemez²⁷¹. Gökalp’in bu düşünceleri müreffehliğin bir gaye olduğunu ortaya koymaktadır. Türk milliyetçiliği halkın refahının sağlanmasını, ancak bu şekilde çağdaş olunabileceğini savunmaktadır. Ziya Gökalp halkçılığın özünü tekerci veya imtiyazlı zümre ve tabakaların bulunmaması olarak ifade etmektedir²⁷².

Gökalp cemiyetten daha büyük zümrelerin birlikteliğine camia adını verir. Camia kavim, medeniyet, ümmet zümrelerinden oluşur. Cemiyetin içinde bulunan zümreleri ise tali zümre olarak tanımlar. Benzerliklerden doğan sınıf kavramı olduğu gibi, ihtisaslaşmadan doğan mesleki zümreler de mevcuttur. Lakin Türkiye’de sınıflar arası bir imtiyaz bulunmamaktadır. Herkes halktandır ve eşittir²⁷³. Türkçülük fikriyatına göre hiçbir zümre, tabaka vs. üstün değildir. Tarihten gelen Türk milletini bu karakteristik özelliği muhafaza edilmeli ve her insan sınıfı ve zümresi olmaksızın eşit olmalıdır. Türk milliyetçiliğinin halka bakışı bu şekildedir. İktisadi manada

²⁷⁰ Gafar, Demir, a.g.t. s.55-62.

²⁷¹ Gökalp, **Makaleler VII**, s.11.

²⁷² Ziya, Gökalp, **Yeni Mecmua Yazıları**, haz: Salim Çonoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s.289.

²⁷³ Gökalp, **Makaleler VII**, s.59-116

gelişme sağlandığında da hiçbir zümre olmayacağı için halk zenginleşecek ve müreffeh hale gelecektir.

Alparslan Türkeş 9 Işık adlı doktrininin henüz giriş paragraflarında komünizm ve kapitalizm veyahut sol ve sağ felsefeye karşı çıkmakta, “üçüncü yol”dan bahsetmektedir. Bu üçüncü yolun temelinde halkın müreffeh bir şekilde yaşaması gerektiği yatmaktadır. Bu nedenle sınai, zirai gelişimi sağlamak, iktisadi kalkınmayı vücuda getirmek fikri esastır²⁷⁴.

Ülkücü fikriyatın temel ilkelerinden olan halkçılık Mehmet Emin Yurdakul’un şiirinde satırlara dökülmüştür. Milli şair Mehmet Emin Yurdakul 1897-1898 Türk – Yunan harbi sırasında “Anadolu’dan Bir Ses – Cenge Giderken” şiirini Asır gazetesinde yayınlar²⁷⁵:

“Ben bir Türk’üm; dinim, cinsim uludur;

Sinem, özüm ateş ile doludur.

İnsan olan vatanının kuludur.

Türk evladı evde durmaz giderim.

...

Bu topraklar ecdadımın ocağı;

Evim, köyüm hep bu yerin bucağı;

İşte vatan, işte Tanrı kucağı.

Ata yurdun, evlat bozmaz, giderim²⁷⁶.”

Yusuf Akçura bu şiiri tahlil ederken Yurdakul’un ne denli halkçı olduğunu ifade etmiş, şiirde Türk var, köy var, ocak var, yurt var, Tanrı var, vatan var, millet var demiştir. Yurdakul’un bu haykırışını Anadolu’nun bağrından kopup gelen halkçı bir ses olarak tarif etmiştir²⁷⁷.

Türkeş ülkücülüğü “Ülkücülüğümüz, Türk milletini en kısa yoldan, en kısa zamanda modern uygarlığın en üst seviyesine çıkartmak, mutlu, müreffeh hale

²⁷⁴ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.9-10.

²⁷⁵ Mustafa, Karabulut, “Mehmet Emin Yurdakul’un “Türkçe Şiirler” ine Bir Bakış”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, , Sayı 7, 2011, s.167.

²⁷⁶ Mehmet Emin, Yurdakul, **Cenge Giderken**, (Erişim), <https://www.antoloji.com/cenge-giderken-siiri/>, 01 Ekim 2020.

²⁷⁷ Yusuf, Akçura, **Türkçülük Ve Dış Türkler**, Toker Yayınları, İstanbul, 1990, s.115.

getirmek, bağımsız, özgür, kendi haklarına sahip bir hayata kavuşturmadır.” şeklinde tanımlamıştır. Çeşitli milletlerde ortaya çıkan birçok fikriyatın görüşleri içerisinde halkını müreffeh kılma gayesinin olması gayet tabiidir. Lakin Türk-İslam ülkücülüğü fikriyatının bu hususta ki farklılığı Türkeş’in fikriyata ilişkin yapmış olduğu tanımında ortaya çıkmaktadır. Türkeş, milletin müreffeh hale gelmesi mefkûresini Ülkücülük fikriyatının tanımına alarak, milletin ve halkın refahının Türk milliyetçiliği için büyük önem arz ettiğini göstermiştir. Türkeş her şeyin halk için, halka doğru ve halkla beraber gerçekleşeceğini söylemiştir. O halde iktisadi kalkınma, refahın yükselmesi mefkûreleri halk için ve halkla beraber olacaktır²⁷⁸.

2.12. DIŞ BORÇLANMA VE GÜMRÜK

Yusuf Akçura’ya göre, Osmanlı Devleti dış borçlanma gerçekleştirerek sermaye sahipleri denilen kapitalistleri Osmanlı’ya getirmiştir. Başka milletleri sömürerek kendi menfaatlerini arttırma ülküsünde olan kapitalistler borç verme nedeni ile Osmanlı’ya girmiştir. Akçura borçlanma meselesini bir örnekle izah etmekte ve vermiş olduğu örneği genelleştirerek düşüncelerini açıklamaktadır. Örnekte köylü Mehmet Ağa ve Agop vardır. Köylü Mehmet Ağa bazı ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Agop’tan borç almakta ve ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Lakin Mehmet Ağa borcundan bir türlü kurtulamaz ve Agop’a borcu devam eder. Nihayetinde Agop amacına ulaşır ve Mehmet Ağa’nın elindeki tarla ev vs. herşeye el koyar. Agop’un amacı baştan bellidir ve bu nedenle Mehmet Ağa’yı hep borçlanmaya teşvik etmektedir. Akçura vermiş olduğu bu örneği Kırım ve Kafkasya’nın Rus bankalarına, Cezayir ve Tunus’un Fransız bankalarına geçmesine benzetmiştir. Hatta Osmanlı’nın batı bankalarının eline geçişinin de bu örnekle anlaşılması gerektiğini açıklamıştır²⁷⁹. Akçura batılılara imtiyazlar vererek kapitalistlerin emellerine hizmet eden Tanzimatçı paşaları da şiddetle eleştirmiştir.

Vaktiyle harici ülkelere verilen imtiyazlar Osmanlı’nın iktisadi açıdan gerilemesine sebebiyet vermiştir. Esasında Osmanlı koruyucu bir gümrük ve ticaret sistemi uygulasa idi belki de iktisadi açıdan bu kadar geri düşmeyecekti. Gümrük politikalarının nasıl olacağının cevabı devletin ekonomisinin nasıl olduğu ile doğrudan ilişkilidir. Gökalp gümrük politikalarına bakarken esasında tesanütçü milli ekonominin bir gereği olarak kısıtlamaların varlığını savunmaktadır. O’na göre,

²⁷⁸ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.17-35.

²⁷⁹ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.66.

Türkiye sanayisini geliştirmiş bir devlet olmadığından, gelişmiş sanayi ile ucuza ürün mal eden ülkelerin liberalizm tuzağına düşmemelidir²⁸⁰.

2.13. MÜTEŞEBBİSLERE BAKIŞ

Gökalp'e göre Osmanlıda gayrimüslimler siyasi yaşamdan uzak kaldıkları için ticaret ve iktisat ile daha ilgili olmuşlardır. Bu durum gayrimüslimlerin iktisadi ve ticari alanda ilerlermiş, daha fazla tecrübe etmiş olmaları sonucunu doğurmuştur²⁸¹. Türkler ise ticari hayattan uzak durdukları için müteşebbis olamamıştır. Gökalp üretim için sermayemizin yetersiz de olsa mevcut olduğunu, yetmediği halde yabancı kaynaklara da başvurabileceğimizi anlatır. Keza aynı şekilde mütehassıs olarak nitelendirdiği kalifiye/uzman işgünün de varlığından istifade edilebileceğini ifade eder. Ayrıca Türkiye doğal kaynaklar konusunda yeterince zengindir. Gökalp emek, sermaye, doğal kaynaklara ilaveten müteşebbisleri de üretim faktörlerinden saymakta ve ehemmiyet göstermektedir. O'na girişimci veya müteşebbis kavramlarına karşılık teşkilatçı ifadesini kullanır. İktisadi yaşamda başarılı olunamamasını nedenini ise teşkilatçı eksikliğiyle açıklar. Üretim faktörleri açısından zengin olsak dahi teşkilatçıların az sayıda ve küçük çapta olması üretimin geride kalmasına neden teşkil eder. Teşkilatçıların ise en önemli meziyetleri teşebbüsünün başarılı olacağına inanması ve ümit etmesidir. Teşkilatçıları muvaffak kılan iman ve ümittir. İktisadi sahaların haricinde imanlı ve ümitli olunarak çeşitli sahalarda başarılı olunduğundan ilhamla iktisadi sahada da başarı teşkilatçıları sayesinde olacaktır. Gökalp teşkilatçıları ziyadesiyle önemsemekte onları Türk iktisadının kurtarıcısı olarak görmektedir ki bu teşebbüsleri milletin de destekleyeceği kanaatindedir. Milli mücadele de nasıl ki Türk milleti Gazi M. Kemal'in peşinden gittiyse iktisadi mücadelede de halk "İktisat Gazilerinin" peşinden gidecektir. Gökalp teşebbüsleri başarıya ulaştıracak teşkilatçılara "İktisat Gazileri" unvanını vererek, iktisadi alanda ki mücadeleyi de milli mücadeleye benzeterek iktisat meselesinin ehemmiyetini göstermiştir²⁸².

Gaspıralı İsmail Bey'de vatandaşların memur olma zihniyetini şiddetle eleştirmiş, ticari ve sınai sahalarda da başarı sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. Devlete hizmetin farz olduğunu lakin Hz. Âdem'in sapancı, Hz. Davut'un demirci

²⁸⁰ Burhan, Baloğlu, Ziya Gökalp'in İktisat Görüşleri Ve Günümüz İktisadi Değerler Sistemi Bakımından Önemi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı 3, 2012, s.39.

²⁸¹ Gökalp, **Makaleler II**, s.40

²⁸² Gökalp, **Makaleler IX**, s.111-115.

olduğunu örnek vererek memuriyet harici ve özellikle ticari işlerle vatandaşın hemhal olması gerektiğini söylemiştir²⁸³. Gaspıralı esasında müteşebbis eksikliğini hissetmiş ve bireylerdeki kolaycılığın ortadan kaldırılarak müteşebbislerin yetişmesi gerektiğini ifade etmiştir.

2.14. ŞİRKETLEŞME

Gökalp üretimde sanayileşme ve makineleşmeyi önerirken aynı zamanda şirketleşme kavramını da ortaya atmıştır. Gökalp'e göre makineleşmenin sağlanabilmesi için sermaye gereklidir. Fakat sermaye bireylerde yeterince mevcut olmadığından üreticiler bir araya gelmeli ve şirketler kurmalıdır. Böylece bireysel olarak yapılamayacak birçok şey mümkün hale gelecektir²⁸⁴.

Gökalp hususi teşebbüslerin yeterli olmayacağını söyleyerek kamu şirketlerinin kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Bazı devletlerin büyüklüklerini aşan şirketlerin -ki bu örnek günümüzde de artarak geçerliliğini korumaktadır- kurumsal yapıda işleyişi mevcut iken kurulacak kamu teşebbüslerinin başarısız olmayacağına dayanaktır. Lakin bu şirketlerin ehil iktisatçılar tarafından idaresi esas olmalıdır²⁸⁵.

Alparslan Türkeş küçük tasarruf sahiplerinde mevcut olan birikimlerin büyük sermayelere dönüşmesi gerektiğini savunmuştur. Küçük tasarruflar devletin teşvikiyle büyük sermaye haline getirilerek büyük şirket ve organizasyonlara dönüştürülmelidir²⁸⁶. Böylece atıl durumda olan veyahut fazlaca nemalanamayacak tasarruflar sayesinde milletin gelişmesi ve kalkınması hızlandırılacak, ilaveten küçük tasarruflar ile daha büyük kazançlar elde edilebilecektir.

2.15. BANKACILIK

Yusuf Akçura'ya göre üretimde buharlı makinelerin kullanılması daha kolay ve çok üretime sebebiyet vermiş, böylece arz edilen ürünlerin fiyatları aşağı yönlü hareket etmiştir. Yerli küçük üreticiler ise arz ettikleri ürünleri daha yüksek maliyetlerle ürettiklerinden dolayı büyük sanayilerle rekabet edemez hale gelmiştir. Ayrıca vapur, tren gibi ulaşım olanaklarının artışı sayesinde mal mübadelesi kolaylaştı

²⁸³ Kırımer, *Gaspıralı İsmail Bey*, s.187-189.

²⁸⁴ Gökalp, *Makaleler I*, s.25.

²⁸⁵ Gökalp, *Makaleler VII*, s.304-305.

²⁸⁶ Türkeş, *Milli Doktrin Dokuz Işık*, s.21-22.

ve ortaya çıkan mal mübadelesi para mübadelesi ihtiyacını doğurmuştur. Ortaya çıkan para mübadelesi ihtiyacını yöneten bankalar ise adeta sanayinin ve ekonominin hâkimi haline gelmiştir²⁸⁷. Esasında Akçura'nın anlattığı bu bankacılık sistemi üretimin ve dış ticaretin artmasıyla gelişmiştir. Dış ticaretin artması ve teknolojik olanakların genişlemesi bankacılığın da uluslararası boyuta taşınmasına yol açmıştır. Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de bankalar kurulmuş ve özel kesim bankalarda mevcut olmuştur.

Alparslan Türkeş ise bankacılığa borçlanma ve borç verme açısından yaklaşmıştır. Bankacılık sisteminin Türkiye'de kısa vadeli krediler vermesine karşı gelmiştir. Türkeş'e göre bankalar kısa vadeli krediler vererek ticari kazançlar sağlamak yerine sanayinin gelişmesi için uzun vadeli krediler vermelidir. Uzun vadeli krediler ile milletin lehine olacak üretim ve sanayi hamleleri gerçekleştirilmelidir. Devlet bu şiar doğrultusunda bankaları millileştirmeli ve bankaları ülke çıkarlarının doğrultusunda çalıştırmalıdır²⁸⁸.

2.16. MESLEKİ TEŞEKKÜLLER

Gökalp'e göre devletin iktisadi hayata müdahaleleri lazım gelmektedir. Taksim-i Amal kavramıyla ifade ettiği iş bölümünün hayatta ki tezahürü meslek teşekkülleri olmalıdır. Bu alanlarda merkezi idare doğrudan müdahaleci olmamalıdır. Örneklerle avukatlar Baro ile tabipler ve eczacılar Tabipler Cemiyeti ile idare edilmeli, mesleki teşekküller vasıtasıyla devletin ihtisaslaşma alanlarına doğrudan müdahalesi olmamalıdır²⁸⁹.

Meslek teşekküllerinin varlığı Gökalp'in işbölümü savunusuna dayanmaktadır. Ziya Gökalp makineleşme ve sanayileşmenin tesiriyle ortaya çıkan işbölümünün faydasını tahlil etmiş ve ülkemizde tatbik edilmesini istemiştir. Ki bugün işbölümü ve uzmanlaşmanın, mesleki teşekküllerinin varlığının bir sebebi de Gökalp'tir. Meslekler değerlidir ve her meslek kendi içerisinde farklı bilgilere sahiptir. Bu nedenle devlet mesleki teşekküllere karışmamalıdır. Mesleki teşekküller hür bir biçimde işlerini yapabilmeli ve böylece mesleklerini geliştirmelidir.

²⁸⁷ Akçura, *Siyaset Ve İktisat*, s.151-154.

²⁸⁸ Türkeş, *Milli Doktrin Dokuz Işık*, s.51.

²⁸⁹ Gökalp, *Makaleler IX*, S147.

Gökalp'e göre Türkler medeni bir millettir. Lakin medeni bir millet olmanın yanında eksiklikleri de mevcuttur. Medeniyet yolunda ki iki büyük eksiklikten birisi iş bölümüdür. İş bölümü ve uzmanlaşmanın sağlanması ile Türklerde var olan kamu vicdanının yanına bireysel vicdan da eklenecektir. Çünkü iş bölümü mesleki vicdanı ve ihtisaslaşmayı ortaya çıkaracak ve nihayet bireysel vicdan ve şahsiyet meselesi çözülecektir²⁹⁰. Gökalp işbölümü meselesini tesirinde olduğu Durkheim'den ilhamla ifade etmiştir. Gökalp'e göre işbölümü iktisadi hayatın temelidir²⁹¹. Hatta işbölümünü iktisadın temeli olarak görmüştür ki devlette de işbölümünün uygulanmasını savunmuştur. Gökalp, iş bölümünü ülkenin yönetiminde de uygulanması gerektiğini savunarak İktisadiyat Meclisi kurulmasını önermiştir²⁹².

Gökalp Osmanlı ve Selçukluda yer alan lonca ve ahilik teşkilatlarına benzer bir yapılanma ile mesleki teşekküllerin yani meslek odalarının var olması gerektiğini ifade etmiştir. Mesleki teşekküller sayesinde aynı iş üzerinde ihtisaslaşmış insanlar bir araya gelecektir. Bu durum sınıfların ayrımını ortadan kaldırdığı gibi zümrelerin iş bölümleriyle oluşması gerektiğini açıklayacaktır. Oluşan mesleki teşekküllerin kendi iç hukukları olmalı ve bu sayede tüm meslek üyeleri haysiyet kurallarına uymalıdır. Uymaması halinde karşı karşıya kalacağı haysiyet divanı da oluşturulmalıdır. 1917 Mesleki Ahlak Beyannamesi adlı yazısıyla fikren ortaya koyduğu bu yapıda, mesleki teşekküller devletin müdahalesinde olmadan bağımsız bir şekilde var olmalıdır²⁹³. Gökalp işbölümünün tesisini savunduğu gibi devletin işbölümlerine müdahaleci olmaması gerektiğini de ifade etmiştir.

2.17. AHLAK VE KÜLTÜR

Ziya Gökalp çalışkan olmayı öğütlemiş, yardımlaşmanın ve paylaşmayı tavsiye etmiştir. Gökalp'e göre muhakkak çalışanın, üretenin, tacirin kazancı hakkıdır fakat en nihayetinde tüm kazanç ve paralar halkın malıdır. Milleti bir yardımlaşma şirketi olarak tarif eden Gökalp yardımlaşmayı şairane dile getirmiş, zekât vermeyi şu satırlarla öğütlemiştir²⁹⁴:

“Bir çalışkan, uslu adam birçok para kazanır,

---

²⁹⁰ Gökalp, **Makaleler IV**, s.69.

²⁹¹ Gökalp, **Makaleler IX**, s.28.

²⁹² Ziya Gökalp, **Makaleler V**, haz: Rıza Kardaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.167.

²⁹³ Heyd, a.g.e. s.106-107.

²⁹⁴ Ziya, Gökalp, **Son Şiirler**, Toker Yayınları, İstanbul, 2013, s.110.

*Düşünülse hepsi onun emeğinin bedeli;
Fakat hayır, bu paralar bütün halkın malıdır;
Çünkü vardır onda cümle insanların ameli...
Bir san'atkâr aletleri, ham eşyası olmazsa,
Bir mahsulü imal edip gözönüne atamaz.
Bir satıcı dükkânına müşteriler olmazsa,
Metaları hep yerinde kalır, çürür, satamaz.
Millet nedir? Düşünülse bir teâvün şirketi,
Bu şirkette her bir ferdin emeği var, reyi var.
Zenginlerin servetinde yoksulların payı var.
Ey talihli demem sana dağıt bütün serveti,
O hakkındır, fakat her yıl kırkta bir zekâtı ver,
Kazancından fakirlere ait olan payı ver.”*

Türk’ün ahlakında her şeyden evvel yardımlaşmak vardır. Ayrıca İslam dini de yardımlaşmayı, muhtaçlara yardım edilmesi gerektiğini söylemekte, zekâtı farz kılmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine göre bireyler menfaatçidir. Liberal teoride her bir birey karşılığı olmayan hiçbir alışverişte bulunmazlar. Lakin bu husus Türk milletinin harsına, ahlakına uygun değildir. Türk-İslam ülküsü dayanışmacı bir mantığı kendisine şiar edinmiş bir fikriyattır. Bu cihetle Türk kendi menfaatlerinden öte toplum menfaatlerini düşünmeli, çevresine ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmelidir.

Durkheim’den ilhamla Gökalp milletleri dörde ayırmıştır. Bu ayrımlardan biriside harsi milletler diğer bir deyişle kültürel milletlerdir²⁹⁵. Toplum yaşamında tecessüm eden her vakıa bir kültür yansımasıdır. Milletlerin kültürü onları etkileyen din, inanç, tarih, ahlak, dil, hukuk gibi büyük ehemmiyet arz eden etkilere veya Gökalp’in deyişiyle manzumelerden meydana gelmektedir. Zira bu manzumelerden birisi de iktisattır. Nasıl ki bir kültürün meydana gelmesinde bu etkenler tesirliyse, bu her bir manzume de diğerlerinin daimi tesirindedir²⁹⁶.

²⁹⁵ Ziya, Gökalp, **Makaleler III**, Haz: M. Orhan Durusoy, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s.12.

²⁹⁶ Gökalp, **Makaleler III**, s.13-14.

Gökalp halı üretimine dair makalesinde halı üretiminin Türklerin evvelde bu yana kullandığı bitkisel boyaları bırakıp hariçte üretilen kimyasal boyaları kullanması ile kültürünü kaybettiğini ifade eder. Her yörenin kendine has halısı bulunmakta lakin daha ucuz olan yurtdışı boyaları ile birlikte Türk halıları kalitesini kaybetmektedir. Bu duruma çözüm bulunmasını isteyen Gökalp İktisat Vekâletinin yabancı boya kullanımına kısıt ve ceza getirilmesini teklif etmektedir²⁹⁷. Buradan çıkarılacak sonuç şudur ki kültürün korunması ve muhafazası iktisadi açıdan olumsuz sonuçları olsa dahi sağlanmalıdır. Kültürün korunması iktisadi hayata çok büyük zararlar verebilir lakin kültürün muhafazası iktisadi ferahlıktan daha evladır. Gökalp, iktisadi, kültürün bir parçası olarak gördüğü gibi²⁹⁸, iktisat ve kültürü birbirine de benzetmiştir²⁹⁹. İktisat ve kültürün birbirine benzemesi özünde aynı veya benzer teamülleri barındırmasından kaynaklıdır. Kültürümüzde yardımlaşma mevcuttur. İktisadımızda da yardımlaşma en eski tarihimizden beri var olmuştur. Nasıl ki kültürü oluşturan en kıymetli unsurlardan birisi ahlak ise iktisatta da ahlak olmazsa olmazdır.

Alparslan Türkeş ahlakın her şeyin özü olduğunu ifade etmiştir. O'na göre ahlak olmadan toplumun başarılı olması mümkün olmadığı gibi ahlakın olmadığı hiçbir iş de başarıya ulaşamayacaktır³⁰⁰. Türkeş'in ziyadesiyle ehemmiyet gösterdiği ahlakın iktisat ve ticaret sahasında olmaması Türk milletini bu sahalarda mağlup kılacaktır, bu nedenledir ki Türk milleti tarihinden aldığı örf ve harsın neticesinde meydana gelen ticari ve iktisadi ahlaka uygun davranmak zaruretindedir. Yusuf Akçura'ya göre de iktisadi alanda ahlakın olmaması kabul edilebilir değildir. Türk sermayesinin oluşmasında, milli burjuvazinin ortaya çıkarılmasında ki amaç kar, rant veya zevk değil bilakis bir ülküdür. Bu ülkü Türk milletinden olmayan lakin Türk topraklarında ticarete egemen olan zümrenin elinden egemenliğinin alınmasıdır. Çünkü iktisadi alanda başka milletlere bağlı kalmak hürriyetten yoksunluk demektir. Bu nedenle iktisatta sadece kazanç uğruna gayri ahlaki bir ticari ve iktisadi yaşam düşünülemez³⁰¹.

Gökalp Osmanlı Devleti döneminde ticari hayatın gayri Müslimler tarafından idare edildiğini, siyasi tarafın ise Türkler tarafından icra edildiğini söyleyerek

²⁹⁷ Gökalp, **Makaleler IX**, s.154-158.

²⁹⁸ Gökalp, **Makaleler V**, s.31.

²⁹⁹ Gökalp, **Makaleler IV**, s.44.

³⁰⁰ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.20.

³⁰¹ François, Georjeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)**, Çev: Alev Er Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, s.170.

tesanütçü bir yaklaşımda doğru olmayan bu dağılımın yeniden milli bir disiplinle, adilce şekillenmesi gerektiğini söylemiştir. Milli tesanütçülüğün gerçekleştirilmesi için ise meslek ahlakının önemli olduğunu vurgulamıştır. Birçok mesleğin kendine has özellikleri vardır. Nasıl ki her mesleğin ayrı özellikleri varsa her mesleğin ahlakı da söz konusudur. Gökalp'in açıkça vermiş olduğu örnekler günümüzde birçok meslek kanunun temel felsefesini oluşturmuştur. Bu örneklerin incelenmesi konunun izahı açısından elzemdir. Gökalp tabiplerin hastalık ve salgın halinde asla kaçamayacağını, avukatların mahremiyet ve sırlara sadık kalacağını, öğretmenlerin cahil olmaması gerektiğini, korkaklardan asker ve polis olamayacağını, memurların ticaret ile uğraşamayacağını anlatmıştır³⁰². Bugün birçok mesleğin kendine özgü hukuk kurallarına ve teamüllerine sahip olmasında Gökalp'in meslek ahlakına ilişkin fikirleri ön plandadır. Yalnızca hukuk kurallarında değil bugünün meslek gruplarının problemleri incelendiğinde, sorunların temel sebeplerden birisinin Gökalp'in belirttiği şekliyle meslek ahlakında yoksunluk olduğu söylenebilir.

---

³⁰² Gökalp, **Makaleler IV**, s.64-65.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ İKTİSADİ VE MALİ POLİTİKALARIN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKRİYATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Barış Manço esasında bir eserinde büyük bir iktisat dersi vermiştir. Dünyanın geçici olduğu, insanlığı zengin kılacak gücün tamamen maddiyat olmadığını ifade etmiştir. Bu sebeple adil bir iktisadi sistemin var olması gerektiğini ve maddi zenginlikten öte manevi değerlerin kıymetli olduğunu söylemiştir. Bu manevi değerler Türk'ün binlerce yıllık geçmişiyle süregelen harsi değerlerdir. Türk her şeyden evvel bu değerleri benimsemelidir. Türk için dünyaları satın alacak kadar paradan daha değerli şeyler vardır. Türk bayrağına, ezanına, vatanına, devletine tüm fani kıymetlerden daha çok değer vermektedir. Bu husus Türk'ü diğer milletlerden farklı kılan en asli unsurdur. Barış Manço bu düşüncelerini şu satırlarda dile getirmiştir³⁰³:

“Yıllardır sürüp giden bir pay alma çabası

Topu topu bir dilim kuru ekmek kavgası

Bazen durur bakarım bu ibret tablosuna

Kimi tatlı peşinde, kimininse tuzu yok.

...

Sapa, kulba, kapağa itibar etme dostum

İçi boş tencerenin bu sofrada yeri yok

Para, pula, ihtişama aldanıp kanma dostum

İçi boş insanların bu dünyada yeri yok.”

Yüce Türk milletini diğer milletlerden üstün kılan başkaca farklı meziyetleri ve anlayışları vardır. Bunlardan bir tanesi ise Türk'ün sadece kahramanlıkları anlatıp noksan yanları örtbas etmemesidir. Bilge Kağan Göktürk kitabelerinde der ki: “*Üstte mavi gök çökmedikçe, altta yağız yer delinmedikçe senin ilini ve töreni kim bozabilir?*” der ve devam eder; “*Söyle sözlerimde hata var mıdır? Ben Türk milleti bir daha yanılığda olmasın, kötü hale düşmesin diye yazdırdım.*” Bilge Kağan'dan anlaşılacağı üzere Türk sadece olumlu yönlerini değil; eksik, hatalı, kederli hadiseleri de yazılı

³⁰³ Barış, Manço, (1983). Halil İbrahim Sofrası. Estağfurullah Ne Haddimize[Kaset].

metinlerinde yazmaktadır³⁰⁴. Türk milletinin iktisadi yapısı da bu çerçevede değerlendirilmeli, noksanlıklar ve yanlışlar tahlil edilmelidir ki ancak o vakit gelecekte doğrular uygulanabilsin. Bu cihetle mevcut iktisadi vaziyetin olumlu ve olumsuz yönleri analiz edilmelidir.

Türk tarih boyunca çeşitli iktisadi merhalelerden geçmiş, kâh olumlu kâh olumsuz evreler yaşamıştır. Bugün hal ne olursa olsun iktisadi açıdan ilerleme katetmek bir zarurettir. Çağ cephe savaşlarının ticaret savaşlarına, siperlerin istikrara, ateşli silahların kur politikalarına; topların, tüfeklerin, süngülerin; para ve maliye politikalarına dönüştüğü devirdir. Artık cenk mali, fütihat iktisadidir. Türk milleti bu cengi gerçekleştirecek kudrete, kuvvete haizdir. Tabiidir ki tarihten aldığı ilham, davasına adanmış ruh, ülküsüne iman ile bu cengi muzaffer kılanlar Türk milliyetçileri olacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde günümüz iktisadi ve mali durum analiz edilmiş, Türk milliyetçiliği fikriyatının günümüz iktisadi ve mali duruma nasıl baktığı analiz edilmiştir. Ayrıca Turan ülküsü çerçevesinde, Türk devletlerinin iktisadi münasebetleri incelenmiş ve Türk milliyetçiliği fikriyatının öneri ve tavsiyeleri ifade edilmiştir.

3.1. MALİ POLİTİKALAR

Çalışmanın bu kısmında Türkiye Cumhuriyeti'nin mali politikaları analiz edilmiş; Türk milliyetçiliği fikriyatının vergi, harcama, bütçe ve borçlanmaya dair bakış açısı ifade edilmiştir.

3.1.1. Vergi

Vergi temel olarak devletlerin kamu harcamalarını gerçekleştirmek üzere karşılıksız, cebren ve nihai olarak vatandaşlardan aldığı parasal değerdir³⁰⁵. Vergi meselesine dair karar verebilmek için evvela kamu kesiminin ekonomi içerisinde ne kadar pay alması gerektiği sorusuna cevap bulunmalıdır. Klasik iktisatçılar ekonomide yalnızca savunma ve adalet hizmetlerinin kamu tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Böyle bir durumda tabiidir ki vergiler de az olacaktır. Lakin devletin sunmuş olduğu hizmetler artarsa vergiler de artacaktır.

³⁰⁴Ahmetbeyoğlu, *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*, s.228.

³⁰⁵Selda Aydın, Eren Çaşkurlu, *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013, s.195.

Çizelge-3.1: Türlerine göre vergi gelirleri (2019)

Vergi Türleri	Tutar (Milyar TL)	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)
Toplam Vergi Gelirleri	756,5	100%
Gelir Vergisi	171,9	23%
Kurumlar Vergisi	74,2	10%
KDV	236,4	31%
ÖTV	162,6	21%
Diğer	111,4	15%

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 10 Aralık 2020.

Çizelgeye göre toplam vergi gelirleri içerisinde KDV %31 oranında bir payla en büyük kalemi oluşturmaktadır. ÖTV ise toplam vergi gelirlerinin %21'ini oluşturmaktadır. KDV ve ÖTV dolaylı vergilerdir fakat gelirden bağımsız olarak alındıkları için adil değildirler. Dolaysız vergilerden olan gelir ve kurumlar vergileri ise kazanca nispetle alınan vergiler oldukları için daha adildir. Fakat çizelgede görüldüğü üzere ilgili yılda Türkiye’de alınan dolaysız vergiler toplam vergi gelirleri içerisinde %33’lük bir kısma denk gelmektedir. Esasında bu durum vergilendirmede adaletin zayıf olduğu şeklinde yorumlanabilir. Türk milliyetçiliği adaleti esas alan bir fikriyat olması nedeniyle toplam vergi gelirleri içerisinde; dolaylı vergilerin çok, dolaysız vergilerin az bir paya sahip olmasını tenkit etmektedir. Bu sebeple Türk milliyetçiliği adil bir vergilendirme için dolaysız vergilerin artışını ve dolaylı vergilerin azaltılması gerektiğini doğal olarak savunmaktadır.

Gökalp fazla üretimden fazla vergi alınması hususuna karşı çıkmaktadır³⁰⁶. Esasında ağnam vergisi üzerinden tenkit ettiği fazla üretimden fazla vergi alınması hususu günümüzde de değerlendirilmesi gereken çok mühim bir meseledir. Günümüzde üreticilerin çoğu şirketleşmiş bir halde olup kurumlar vergisi mükellefidirler. Kurumlar vergisinin sabit oranlı vergi olduğundan dolayı imalatçılar üretim miktarlarını arttırdıkları zaman doğal olarak daha fazla vergi vermek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle üretimi arttırmaya teşvik edici bir vergilendirme sistemi düşünülebilir. Türk milliyetçiliği fikriyatı katma değerli üretimin Türk yurdunu zenginleştireceğini, bu sebeple de yüksek katma değerli üretimin gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir³⁰⁷. Bu sebeptir ki Türk milliyetçiliği

³⁰⁶ Gökalp, **Makaleler VIII**, s.84.

³⁰⁷ Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı (2019), Ankara, s.78.

fikriyatı günümüzdeki vergi sisteminin daha adil, ülkeyi daha zengin kılacak, üretim ve istihdamı arttıracak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Türk milliyetçiliği vergilendirme ihtiyacını yalnızca kamu giderlerinin karşılanması nedeniyle açıklamamaktadır. Günümüzde vergi politikaları aracılığıyla konjonktürel etkilerin hafifletilmesine çalışılmaktadır. Akçura 1924 yılında tuz vergilerindeki artışın vatandaşa yük olacağını söylemiş, bu nedenle karşı çıkmıştır. Esasında enflasyonun oluşmasına mani olmaya çalışmıştır³⁰⁸. Devlet vergi aracılığı ile piyasalardaki istikrarı sağlamak adına vergi politikaları uygulayabilmektedir. Devletler vergilendirme yaparken enflasyonun artmasını tetikleyecek politikalardan uzak durmalıdır. Keza Alparslan Türkeş de verginin yalnızca gelir gayesiyle toplanmadığını, ifade etmiştir. Türkeş'e göre de vergilendirme enflasyonun oluşmasını engelleyecek şekilde uygulanmalıdır³⁰⁹.

Çizelge-3.2: Türkiye'de kayıt dışı ekonomi (cari fiyatlara göre oran)

Yıl	Kayıt Dışı Ekonomi (%)
2001	59,4
2002	68,1
2003	68,2
2004	59,1
2005	53,4
2006	34,6
2007	36,7
2008	36,6
2009	31,6
2010	30,3
2011	29,3
2012	28,9
2013	26,4
2014	25
2015	23,7
2016	27,3

Kaynak: İkrami, Tayfur, Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi Ve Kayıtdışı Ekonomiyi Etkileyen Faktörler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s.5.

Çizelgeye göre 2001 yılında Türkiye'de kayıt dışı ekonomi oranı %59,4 seviyesinde iken 2003 sonrası kayıt dışı ekonomi azalmaya başlamış ve 2016 yılında kayıt dışı ekonomi oranı %27,3 olarak gerçekleşmiştir. Yusuf Akçura ahlakın olmadığı

³⁰⁸ Gafar, Demir, a.g.t., s.69, 79.

³⁰⁹ Türkeş, **Bunalımdan Çıkış Yolu**, s.126-128.

bir iktisadi sistemin Türk milleti için söz konusu olamayacağını ifade etmiştir³¹⁰. Türkeş ise ahlakın olmadığı hiçbir işin başarılı olamayacağını söylemiştir³¹¹. Esasında kayıt dışı ekonominin yıllar geçtikçe azalmasına rağmen yüksek olması, vergilendirmede ve paranın kayıt içinde olması hususunda ahlak sorununun olduğu yorumunu yaptırabilir. Türk milliyetçiliği fikriyatına göre ahlak ekonominin olmazsa olmaz bir unsurudur. Bu nedenle Türk milliyetçiliği fikriyatı iktisatta ve vergilendirmede ahlakın sağlanmasını bir mecburiyet olarak görmektedir. İktisat ve vergilendirmede ahlakın yükselmesi için çaba sarf edilmelidir. Ancak ahlakın egemen olduğu bir ekonomide kayıt dışılığın azalması beklenebilir.

Çizelge-3.3: Dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi içerisindeki payları ve OECD kıyaslaması

%	Dolaysız Vergiler		Dolaylı Vergiler	
	Türkiye	OECD Ortalama	Türkiye	OECD Ortalama
1965	46	61,6	54	38,4
1975	58,7	67,2	41,3	32,8
1985	64	66,3	36	33,7
1995	62,4	66,2	37,6	33,8
2000	58	66,9	42	33,1
2007	52,3	68	47,7	32
2008	54,5	67,9	45,5	32,1
2009	54,3	67,5	45,7	32,5
2010	51,6	66,9	48,4	33,1

Kaynak: Ahmet Kaya, Türkiye Ve Dünyada Dolaylı Ve Dolaysız Vergiler Karşılaştırması, (Erişim) 20 Mart 2021.

Vergide adalet ise günümüzün büyük bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk milliyetçiliği vergide adil bir yapının tesis edilmesini savunmaktadır³¹². Dolaysız vergiler mükellefin geliri üzerinden alınan vergiler olması nedeniyle daha adil bir vergilendirmedir. Dolaylı vergiler ise mükelleflerin gelirinden bağımsız, genel suretle tüketim üzerinden alınmaktadır. Bir ülkenin vergilendirmedeki adaletinin ölçmeye, o ülkenin dolaylı ve dolaysız vergilerin payı istatistiği büyük ısk tutmaktadır. Türkiye ne hazindir ki vergilendirmenin adaleti ilkesinde geride kalmıştır. Çizelgede görüldüğü üzere Türkiye’de dolaysız vergiler OECD ortalamasının fazlaca altındadır.

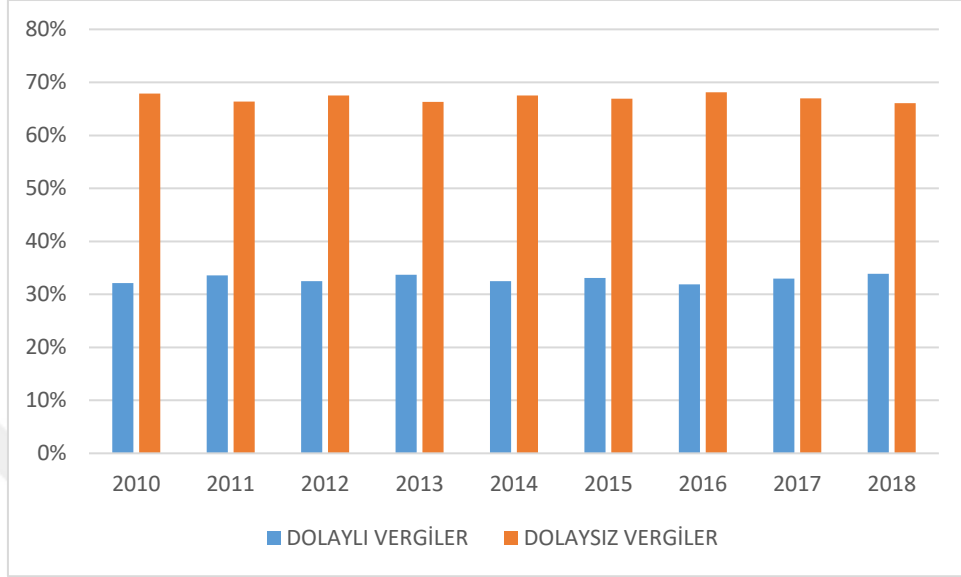
³¹⁰ Georgeon, a.g.e. s.170.

³¹¹ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.20.

³¹² Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı (2019), Ankara, s.66.

Dolaylı vergilerde ise OECD ortalamasının ziyadesiyle üstündedir. Bu husus vergilendirmede adaletin bir sorun olduğu hususunu ortaya koymaktadır.

Şekil-3.1: Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı (2010-2018)

Kaynak: Uğur Çiçek, Kübra Uğur, “Türkiye İle AB Ülkelerinin Dolaylı-Dolaysız Vergiler Açısından Karşılaştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt 10, Sayı 24, Isparta, 2019, s.304.

Şekil 2’de görüldüğü üzere Türkiye’de 2010 sonrasında dolaylı vergiler toplam vergi gelirlerinin %32 ile %34 seviyelerini oluştururken dolaysız vergiler ise %66 ile %68 seviyelerini oluşturmaktadır. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerinin yaklaşık üçte birini oluşturması, vergilendirmede adaletsizliğin mevcut olduğu yorumunun yapılmasına sebebiyet vermektedir.

Türk milliyetçiliği fikriyatı adaleti esas alan bir vergilendirme sistemi öngörmektedir. Alparslan Türkeş’e göre vergilendirmede temel gaye adaletli olmaktır³¹³. Adil bir verginin olmadığı devlette adil gelir dağılımı da söz konusu olamayacaktır. Bu cihetle dolaylı vergilerin azaldığı, dolaysız vergilerin arttığı bir vergilendirme sisteminin kurulması gerekmektedir. Ayrıca vergide denetim mekanizmasının güçlendirilmesi, her bir vatandaşın mali gücüne göre vergilendirmenin yapılması Türk milliyetçiliği fikriyatının temel ilkelerindendir³¹⁴.

³¹³ Türkeş, *Bunalımdan Çıkış Yolu*, s.126-128.

³¹⁴ Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı (2019), Ankara, s.66.

Türk İslam ülküsü her konuda adaletten taraf olduğu gibi gelirin hakkaniyetli bölüşümünde ve vergilendirmede de adaletten taraftır.

3.1.2. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları en öz haliyle kamu gelirlerinin devletin masrafları için ödenen parasal tutardır. Kamu harcamalarının büyüklüğünü belirleyecek en önemli etken iktisadi yapı içerisinde kamu kesiminin payıdır. Kamu kesiminin payı çoğaldıkça kamu harcamaları da çoğalacaktır. Kamu kesiminin payı azalır ise kamu harcamalarının da azalması beklenebilir. Bu sebeple kamunun etkisinin belirlenmesi kamu harcamalarının ölçeğini de belirleyecektir. Gökalp kamu kesiminin iktisadi yapı içerisindeki payının az olması gerektiği kanaatindedir. Gökalp Durkheim'in "*ben bütün sahalarda merkeziyetçiyim, yalnız iktisadi sahada adem-i merkeziyetçiyim*" sözünü hatırlatmıştır. Gökalp, iktisadi hayatın siyasi hayata "*gölge etme başka ihsan istemem*" dediğini ifade etmiştir. Gökalp iktisadi sahada devletin merkez olmaması gerektiğini düşünmüştür³¹⁵. Muhakkak ki devletin de ekonomi içerisindeki payı klasiklerin anlayışları gibi yalnızca adalet ve güvenlikten ibaret olmayacaktır. Gökalp'e göre devlet adalet ve savunma gibi harcamaları gerçekleştirmeli; ayrıca kültür, eğitim, sağlık gibi hizmetler için de harcama yapabilmelidir³¹⁶. Gökalp'in bu bakış açısı özünde devletin ekonomi içerisinde merkez konumda bulunmaması fikrini ortaya koymaktadır. Bu cihetle devlet kamu harcamalarını da asgari seviyeye indirmelidir. Türk milliyetçiliği fikriyatı iktisat çarklarının devlet merkezli dönmeyeceğini bilmekte ve kamu kesiminin toplam içerisindeki payının çok olmasını makul bulmamaktadır.

3.1.3. Kamu Bütçesi

Gökalp klasiklerin kamu kesiminin sadece savunma ve adalet hizmeti üretme anlayışına karşı çıkmakta, devletin sağlık, eğitim, imar, kültür çalışmalarını da yürütmesi gerektiğini, devletin özel kesime teşvik ve destek verebileceğini söylemektedir. Bu hizmetlerin üretilmesi için alınan vergiler tam olarak yetmeli, devlet fazla vergi almamalıdır. Bu nedenle vergilerin toplanması hususunda denk bütçe oluşacak şekilde vergiler alınmalıdır³¹⁷. Şayet günümüzde bu husus ülkelerin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bütçe açığı vermesi nedeniyle tam anlamıyla

³¹⁵ Gökalp, *Makaleler IX*, s.146-147.

³¹⁶ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.162-163.

³¹⁷ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.162-163.

uygulanamayabilir. Fakat teorik olarak vergi tutarları ve vergi oranlarını belirlemede devletin esas alacağı kılavuzun mevzubahis husus olması gerektiğini ifade etmiş olmakta yarar vardır.

Türkiye’de bütçenin hikâyesi 19. YY’a uzanmaktadır. Devleti Aliyye döneminde 1845 yılında bütçe hazırlanmasını öngören bir karar çıkarılmış ve 1855 yılında bütçeye dair “Hazine-i Celilenin Muvazane Defterinin Sureti Tanzimine Dair Nizamname” hazırlanmıştır. 1863-1864 yılları bütçesi Osmanlı’nın ilk bütçesi olarak kabul görmüştür. 1875 yılında “Devleti Aliyyenin Bütçe Nizamnamesi” çıkarılmıştır. 1876 yılında ilk anayasa ile bütçe hakkı Meclisi Umumiye’ye verilmiştir³¹⁸. Devlet faaliyetlerini ilgilendiren tüm işlemlerin bütçeye dâhil olması manasına gelen genellik ilkesi ve bütün gelir ve harcamaların tek bir bütçede yer alması anlamına gelen birlik ilkesine³¹⁹ uygun ilk bütçe ise 1909 yılında hazırlanmıştır. Cumhuriyetle birlikte 1910 yılında yürürlüğe girmiş olan “Muhasebe-i Ummumiye Kanunu” 1927 yılında “Genel Muhasebe Kanunu” olarak değiştirilmiş ve 2004 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Cumhuriyet dönemi ilk bütçe 1924 yılında hazırlanmıştır. 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ile birlikte kalkınma planları, yıllık programlar oluşturulmuş ve bütçeler bu planlar temel alınarak hazırlanmıştır³²⁰. 1973 yılında bütçe program sistemine göre yapılmıştır. Tabi Türkiye’nin bu bütçe tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı mühim bir dönüm noktasıdır. Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü kurumlarını ise kuran isim Alparslan Türkeş’tir³²¹. Türk milliyetçiliği bütçeye dair çalışmalarını yalnızca teoride bırakmamış DPT gibi kurumlar ile fiili olarak da etki etmiştir. Türkeş’in bütçeye bu etkisi Türk milliyetçiliği fikriyatının modern ve muasır bir bakış açısı olduğunu, planlamaların, öngörülebilirliği arttırmanın, bilimsel yaklaşımların benimsendiğini ortaya koymaktadır. Türk milliyetçiliği bütçenin muasır yöntemlerle hazırlanması gerektiğini, mali saydamlığın tesisini savunmaktadır³²².

Alparslan Türkeş “*Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuz; ruhsuz beden ceset olur.*” diyerek Türklük ve İslamlığın birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmiştir. Hem Türklük hem İslamiyet devletlerin kutsal olduğu inancına sahiptir. Türk

³¹⁸ Aytaç Eker, Duran Bülbül, **Kamu Maliyesi**, Özbaran Ofset Matbaacılık, Ankara, 2013, s. 216.

³¹⁹ Aydın, Çaşkurlu, a.g.e. s.249-250.

³²⁰ Eker, Bülbül, a.g.e. s.216-217.

³²¹ Türk Dünyasının Bilge Lideri Türk Milliyetçiliğinin Kurucusu Başbuğ Alparslan Türkeş’in Hayatı, (Erişim), https://www.mhp.org.tr/htmldocs/basbug/3/hayati/alarslan_turkes.html, 05 Şubat 2021.

³²² Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı (2019), Ankara, s.65.

milleti binlerce yıllık tarihi boyunca büyük övünç kaynağı olan devletleri kurmuş ve yaşatmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin banisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk *“benim naçiz vücudum elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır”*³²³.” diyerek devletin kutsiyetini anlatmıştır. Binlerce yıllık gelenek ve teamüllere dayanan Türk devletinin tabiidir ki var olması için bütçeye ihtiyacı vardır. Türk devletinin bütçesine, vergi ve diğer yöntemlerle gelir elde etmesine karşı bakış açımız bu şekildedir. Türk milliyetçiliği devlet bütçesine katılımı bir şeref olarak görmektedir³²⁴.

3.1.4. Devlet Borçlanması

Devletler kamu harcamalarını gerçekleştirmek için topladıkları vergiye ek olarak bazen borçlanarak da gelir elde etmektedirler. Bilhassa doğal afet, savaş hali gibi durumlarda, büyük yatırımlarda, bütçedeki açığı kapatmak amacıyla devletler borçlanma yoluna gitmektedirler. Ayrıca ekonomi içerisindeki atıl fonları borçlanma suretiyle aktif hale getirmek amacıyla da borçlanma yapılabilmektedir³²⁵.

Devlet borçlanması yurtiçinde ve yurtdışında gerçekleşebilmektedir. İç borçlanma yurtiçindeki kişi ve kurumlardan alınan, milli para cinsinden gerçekleştirilen borçlanmalardır. İç borçlanmada yurtiçine döviz girmeyeceğinden dolayı yurtiçine ilave para girişi olmamaktadır. Dış borçlanma ise yabancı ülkelerden gerçekleştirilen borçlanmalardır. Dış borçlanmaya gidilmesinin sebepleri arasında tasarrufların yetersiz olması, kalkınmanın ve büyük yatırımların sağlanması için finansmana ihtiyaç duyulması, faizin düşük olması gösterilebilir. İç ve dış borçların milli gelire etkileri ve kullanım amaçları da farklı olabilir. İç borçlanmada milli gelir değişmezken dış borçlar milli geliri arttırmaktadır. Lakin dış borcun geri ödenmesi de kaynakların yurtdışına çıkışına neden olmaktadır³²⁶.

³²³ VI. Uluslararası Atatürk Kongresi... Anadolu Ajansı, 14.11.2007, (Erişim), <https://www.aa.com.tr/tr/arsiv/vi-uluslararasi-ataturk-kongresi/428286>, 16 Mart 2021.

³²⁴ Gökalp, **Makaleler I**, s.67.

³²⁵ Eker, Bülbül, a.g.e. s.310.

³²⁶ Sevinç Yaraşır Tülümce, Ersin Yavuz, “Türkiye’de Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki” **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Sayı 17, 2017, s.1036.

Çizelge-3.4: Yıllara göre kamu borç stoku

(Milyar TL)	Kamu Brüt İç Borç Stoku	Kamu Brüt Dış Borç Stoku	Kamu Brüt Toplam Borç Stoku (I)	TCMB Net Varlıkları (II)	Kamu Varlıkları (III) (*)	İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları (IV)	Kamu Net Borç Stoku (I - II - III - IV)	Kamu Net Borç Stoku / GSYH (%) (**)
2001	382,10	232,35	614,44	70,75	17,69	5,52	520,49	64,3
2002	553,97	363,57	917,54	93,44	32,95	15,29	775,87	59,4
2003	735,02	386,29	1.121,30	97,36	46,45	29,07	948,42	53,1
2004	887,89	393,11	1.280,99	108,37	60,78	46,61	1.065,23	47,1
2005	1.002,26	377,91	1.380,17	123,74	107,97	64,72	1.083,74	39,6
2006	1.051,82	398,27	1.450,09	165,14	142,91	86,05	1.055,98	32,3
2007	1.089,47	356,63	1.446,10	163,83	159,87	111,93	1.010,47	27,8
2008	1.143,64	385,19	1.528,83	215,14	187,95	140,33	985,41	26,5
2009	1.316,55	468,14	1.784,68	258,20	182,69	166,48	1.177,32	30,6
2010	1.438,54	487,87	1.926,41	297,01	203,28	177,90	1.248,22	27,1
2011	1.518,42	590,22	2.108,64	463,76	246,38	201,64	1.196,86	20,5
2012	1.600,03	616,19	2.216,22	657,95	275,99	232,65	1.049,64	15,1
2013	1.693,53	688,92	2.382,46	945,55	332,79	266,32	837,79	10,7
2014	1.737,16	805,02	2.542,18	1.193,54	306,74	307,96	733,94	8,9
2015	1.842,11	962,99	2.805,10	1.478,84	360,41	354,62	611,24	6,7
2016	1.962,65	1.070,08	3.032,72	1.560,04	388,34	396,07	688,28	8,1
2017	2.213,21	1.351,20	3.564,41	1.696,25	486,60	445,99	935,57	8,1
2018	2.549,11	1.878,82	4.427,94	1.895,66	484,08	498,23	1.549,97	13,5
2019	3.084,32	2.301,96	5.386,28	1.769,90	537,45	522,81	2.556,12	16,2
2020	4.310,38	2.975,67	7.286,05	2.191,50	1.013,78	462,38	3.618,39	19,2

Kaynak: Hazine Ve Maliye Bakanlığı Kamu Finansmanı İstatistikleri Kamu Net Borç Stoku, (Erişim) 15 Nisan 2021.

* Tüm mevduatları ve finansal varlıkları kapsamaktadır.

** Her yıl dördüncü çeyrek itibariyle, son dört çeyrekteki TL cinsinden GHYH verileri kullanılmıştır.

Türkiye'nin borç stokunu analiz ederken kamu net borç stokunun yıllık gayrisafi yurtiçi hâsıla tutarlarına oranını temel almak doğru bir analiz yöntemi olacaktır. Türkiye'nin borç stokunun hasılaya oranı 2015 yılına kadar azalmıştır. %60'lar seviyesinden %6'lara kadar düşüş içerisinde olmuştur. Lakin 2015 yılından

sonra borçlanma ivedi bir şekilde artmıştır. 2015 yılında %6,7 olan kamu net borç stokunun hasılaya oranı 2020 yılında %19,2'ye kadar yükselmiştir. Türkiye'nin kamu net borç stokundaki bu artış olumsuz bir görünüm sergilemektedir. Türkiye borçlanma yolunu senelerdir kullanan bir devlet olmuştur. Tabiidir ki devletler mevzubahis sebepler halinde borçlanma gerçekleştirebilecektir. Fakat mühim olan borçlanma gerçekleştirirken hangi sebeplerle gerçekleştirildiğidir. Devlet borçlanması gerçekleştirirken ülkeye değer katacak bir üretim veya bir zaruret hali söz konusu ise borçlanma gerçekleştirilebilir. Borçlanma harici veya dâhili de olabilir.

Alparslan Türkeş Türk milliyetçiliği fikriyatını yabancı sermayeye karşı olmadığını bilakis yabancı sermayeden istifade edilmesi gerektiğini söylemiştir³²⁷. Türkeş'e göre Türk milliyetçiliği fikriyatı nasıl ki yabancı sermayeye karşı değilse dış borçlanmaya da karşı değildir. Mühim olan borçlanmanın vatana fayda sağlayacak bir çalışma için gerçekleştirilmesidir. Ziya Gökalp milli menfaatlere aykırı olmaması kaydıyla yabancı sermayenin kabul edilebileceğini söylemiştir. Gökalp'in bu fikrinden hareketle aynı sermaye gibi dış borçlanmanın da gerçekleştirilebileceği söylenebilir³²⁸. Türk milliyetçiliği devletin borç alabileceğini, gerektiği takdirde ve milli menfaatlerin gözetilmesi şartı ile dış borçlanmaya gidebileceğini düşünmektedir.

3.2. İKTİSADİ POLİTİKALAR

Çalışmanın bu kısmında Türkiye Cumhuriyeti'nin üretimi durumu, özel kesimdeki politikaları ve iktisadın toplum ile ilişkisi analiz edilmiş; Türk milliyetçiliğinin mevzubahis konulara dair fikirleri ifade edilmiştir.

3.2.1. Üretim

Türk milliyetçiliği fikriyatı üretimin önemli olduğunun idrakiyle sanayiye, tarıma ve şirketleşmelere ehemmiyet göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'deki sanayinin, tarım ve kırsal kalkınmanın durumu ve KOBİ'ler analiz edilmiş, Türk milliyetçiliği fikriyatının bakış açısı ve önerileri ifade edilmiştir.

3.2.1.1. Sanayi

Sanayi dünyada bilhassa 20. Yüzyılda hızla gelişme katetmiş, mal üretimini kolaylaştırmış, mal üretim süreçlerinde aranılan işçi ihtiyacının çehresini ve niteliğini

³²⁷ Türkeş, **Gönül Seferberliğine**, s.54.

³²⁸ Gökalp, **Makaleler IX**, s.111-115.

değiştirmiş, istihdam ve dış ticaret gibi birçok faktörü doğrudan etkiler konuma gelmiştir. Türkiye de dönem dönem sanayi hamleleri gerçekleştirmiş, sanayisini ve imalat sektörünü büyütmek için çeşitli programlar uygulamıştır.

Çizelge-3.5: İktisadi faaliyet kollarına göre gayri safi yurtiçi hâsıla ve oranları (zincirlenmiş hacim 2009=100)

Yıl	Tarım, ormancılık ve balıkçılık (%)	Sanayi (%)	İnşaat (%)	Hizmetler (%)	Sektörler (milyon TL)	Toplamı
2000	10,72	20,71	5,07	63,50		657.810,2
2001	10,32	20,12	4,28	65,28		619.613,9
2002	10,56	19,68	4,75	65,02		659.052,6
2003	9,92	20,23	5,17	64,69		695.821,5
2004	9,46	20,73	5,76	64,05		763.636,2
2005	9,44	20,99	6,10	63,48		829.744,9
2006	8,99	21,42	7,17	62,41		886.998,1
2007	8,05	21,74	7,57	62,64		930.473,9
2008	8,33	21,68	7,15	62,85		939.585,3
2009	9,04	20,65	6,27	64,04		898.263,1
2010	9,09	21,17	6,83	62,92		962.308,7
2011	8,44	22,34	7,66	61,56		1.071.500,0
2012	8,20	21,96	7,87	61,98		1.127.408,0
2013	7,77	22,25	8,33	61,65		1.217.108,6
2014	7,42	22,23	8,29	62,06		1.282.082,3
2015	7,66	22,09	8,23	62,02		1.354.233,2
2016	7,22	22,33	8,37	62,08		1.398.417,8
2017	7,02	22,62	8,48	61,87		1.509.484,0
2018	6,95	22,22	8,06	62,78		1.559.367,2
2019	7,12	21,81	7,28	63,80		1.575.503,5
2020	7,38	21,90	6,94	63,78		1.589.976,6

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler Nisan 2020 verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 10 Mart 2021.

Çizelgeye göre sektörler toplamı içerisinde sanayinin payı 2000 yılında %20,71 iken 2020 senesinde %21,90 olmuştur. 2002 ve 2009 senelerindeki sanayinin, toplam sektörler içerisindeki payının azalması iktisadi buhranların etkisi ile açıklanabilir. Sanayi üretiminin gayrisafı yurtiçi hâsıla içerisindeki payı yıllar itibariyle genel olarak %20 ile %22 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Çizelgeden anlaşılacağı üzere Türkiye'nin sanayi üretimi uzun senelerdir ekonominin genel seyriyle paralel gitmiştir. Lakin unutulmamalıdır ki sanayi sektöründeki üretim hizmetler sektörünü de beslemektedir. Sanayi vazgeçilmez bir sektördür. Çünkü

sanayi içerisinde büyük ehemmiyete haiz birçok alt imalat dalını barındırmaktadır. Gıda sanayi ve tekstil imalatı gibi temel ihtiyaçlar ancak sanayi ile arz edilmektedir. Temel ihtiyaçların yanı sıra enerji, savunma sanayi veya Alparslan Türkeş'in deyimi ile "harp sanayi"³²⁹ gibi kritik önemdeki sanayi kolları da olmazsa olmaz alanlardır. Sanayi içerisindeki alt dallardan biri olan savunma sanayi 21. Yüzyılda gittikçe kıymeti artan, milli güvenlik meselesinde millileşme ile beraber savunma sanayi bağımsızlığını kazanmamıza sebep olan, aynı zamanda iktisadi büyümeye de büyük katkı sağlayan bir alt sektördür.

Çizelge-3.6: Savunma sanayi ciro istatistikleri

Yıl	Savunma Ve Havacılık Ciro (Milyon Dolar)	Bir Önceki Yıla Göre Cirodaki Artış
2002	1.062,00	-
2003	1.301,00	23%
2004	1.337,00	3%
2005	1.591,00	19%
2006	1.855,00	17%
2007	2.438,00	31%
2008	3.087,00	27%
2009	2.900,00	-6%
2010	3.707,00	28%
2011	4.381,00	18%
2012	4.756,00	9%
2013	5.076,00	7%
2014	5.101,00	0%
2015	4.908,00	-4%
2016	5.968,00	22%
2017	6.693,00	12%
2018	8.761,00	31%
2019	10.884,00	24%

Kaynak: Savunma Sanayi Başkanlığı Mevcut Durum verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 1 Şubat 2021.

Türkiye Cumhuriyeti savunma sanayisine verdiği ehemmiyet yıllar yılı artmakta ve bu artışın faydasını görmektedir. Çizelgeden anlaşılabacağı üzere savunma sanayisinin gerçekleştirdiği satış tutarları çoğu sene azımsanmayacak oranda artış göstermiştir. Bilhassa son senelerde %30 seviyelerini dahi aşan artış oranları savunma sanayinin gelişmişliğinin göstergesidir. Savunma sanayisinin gelişmişliği satış tutarlarına yansımış ve ekonomimize değer katan bir hale bürünmüştür. Savunma sanayinin gelişimi iktisadi bağımsızlığa olumlu katkı sağlamış ve ayrıca siyasi bağımsızlık konusunda da büyük faydalar sağlamıştır. Bilhassa yıllar süren haksız işgal ve zulmün

³²⁹ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.61.

sona erdiği, Türk dünyasının kutlu sevinci, adaletin tesis edildiği Azerbaycan Devleti'nin galip olduğu ve ülküsüne kavuştuğu Karabağ zaferinde Türk silahlı ve silahsız insansız hava araçlarının destek ve önemi açıkça görülmüştür³³⁰. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev yapmış olduğu açıklamalarında Türkiye'nin savunma sanayisindeki gelişimine dikkat çekmiş ve Türkiye'nin Karabağ zaferinde müstesna bir rol oynadığını söylemiştir³³¹. Türk-İslam ülküsünün büyük mütefekkeri Yusuf Akçura “*Türk cidden hür, cidden müstakil olmak isterse, iktisaden hürriyet ve istiklal sahibi olmaya mecburdur*” demiştir³³². Türkçülük fikriyatının temeli bağımsızlıktır. Türk milleti hürriyeti için canını dahi vermekten sakınmayan bir millettir. Bu sebeple siyasal bağımsızlığı destekleyen iktisadi bağımsızlığın önemli bir etkeni olan savunma sanayinin ve enerji üretiminin artırılarak dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Türk milliyetçiliği fikriyatı sanayi gelişimine büyük ehemmiyet göstermekte, bilhassa katma değeri yüksek ürünlerin yurtiçinde üretilmesi, kura bağımlılığın azalması için gereken ara malı üretiminin artırılması gerektiğini savunmaktadır. Sanayi üretimi tabii ki özel kesim tarafından gerçekleştirilmelidir. Lakin kamu kesimi savunma gibi hassas nitelikli alanlarda sanayi teşekkülleri oluşturmalı veya destek ve teşviklerde bulunmalıdır. Ziya Gökalp devletlerin makineleşme için destek olması, özel kesime öncülük etmesi gerektiğini söylemiştir³³³. Gökalp'in bu görüşü günümüz koşulları çerçevesinde değerlendirildiğinde devletin özel kesime katma değeri arttıracak üretimlerin gerçekleşmesi için destek vermesi gerektiği anlaşılabılır. Geçmiş yüzyılda üretim daha standart, mal ve ürünlerin miktarı daha az idi. Bu nedenle üretilen ürünlerin arzı ne denli yüksekse getiri de o denli yüksek olabiliyordu. Fakat günümüzde çok üretim gerçekleştirmektense katma değeri yüksek ürünlerin arttırılması ekonomiye daha büyük katkılar sağlayacaktır. Gökalp sanayileşmenin muasır medeniyet için asli unsur olduğunu söylemiştir³³⁴. Dündar Taşer Türkiye'nin ağır sanayide ilerlemesinin fazlaca mühim olduğunu düşünmekteydi³³⁵. Alparslan Türkeş ise ülkemizi anlatırken modern medeniyetin en üst seviyesine çıkmak olduğunu söylemiştir³³⁶. Dolayısıyla ülkemiz muasırlaşmaktır ve bu gayenin temel

³³⁰ İrem, Köker, Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı? BBC, (Erişim), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, 12 Kasım 2020,

³³¹ İlham, Aliyev, Azerbaycan Ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Basına Beyanatları, 10 Aralık 2020, (<https://president.az/articles/50868>)

³³² Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.165.

³³³ Gökalp, **Makaleler II**, s.45.

³³⁴ Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.163.

³³⁵ Ziya Nur, Aksun, **Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s.112.

³³⁶ Türkeş, **Milli Doktrin Dokuz Işık**, s.17-18.

hedeflerinden birisi de sanayileşmektir. Bu şiarla Türk milliyetçiliği Türk devletlerinin, Türk ülkelerinin sanayileşme hamleleri yapması gerektiğini ortaya koymakta, sanayileşme de dünyanın en ilerisi olana kadar ilerlemesi gerektiğini düşünmektedir.

3.2.1.2. Tarım ve Kırsal Kalkınma

Türk milliyetçiliği Türkiye'nin salt tarım ülkesi anlayışını reddetmektedir. Çünkü Türkiye yalnızca tarımın yapılacağı, sanayileşme ve diğer sektörlerde bulunulmayacağı bir ülke değildir ve olmamalıdır³³⁷. Lakin Türkiye yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin, sulak, muhtelif iklim ve toprak tiplerine sahip bir ülkedir. Bu sebeple Türkiye kırsal ve tarımsal kalkınmayı gerçekleştirmelidir. Kırsal kalkınmanın sağlanması ve tarım üretiminin katma değerli hale getirilmesi gerekmektedir.

Ülkücü fikriyat tarımdaki az gelişmiş görünümü yok etmek istemektedir. Bu sebeple Alparslan Türkeş'in fikri olan "tarım kentleri" projesi uygulamaya konulmalıdır. Kapitalist modelde toprak sahibi rant geliri elde etmek için araziye sahip olur. Tarımı fiilen yapan işçi köylüler ücret geliri elde ederler. Komünist rejimde ise toprak sahibi devlettir. Sözde kooperatifler söz konusudur lakin gerçek değildir ve köylüye, emekçiye hizmet etmezler. Üçünü yol köylünün toprak sahibi olması yönü ile diğer iktisadi ve sosyal fikriyatlardan ayrılmaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi'nin öncülü olan siyasi parti Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisidir. Bir siyasi partinin isminde köylü lafzının kullanılması Türk milliyetçiliğinin köylüye ve tarıma verdiği kıymeti, değeri göstermeye yeterlidir. Alparslan Türkeş tarafından CKMP ve MHP'nin doktrini haline getirilen ve Ülkü Ocaklarının temel doktrini olan "dokuz ışık doktrininde" tarım ve köy politikalarına ayrıca başlık açılmış, altıncı ilke "köycülük" olmuştur. Türkeş'in 1960'lı senelerde tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin engellenmesi gerektiğini söylemiştir³³⁸. Bu husus 2014 yılında uygulamaya konmuştur. 15 Mayıs 2014 tarihli 29001 sayılı resmi gazetede yayımlanan Toprak Koruma Ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesine dair düzenlemeler yapılmıştır³³⁹. Türkeş'in, ileri görüşlülüğünden hareketle, tarıma dair diğer konulardaki fikirleri

³³⁷ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.163.

³³⁸ Türkeş, *Milli Doktrin Dokuz Işık*, s.17-18.

³³⁹ Resmi Gazete, *Toprak Koruma Ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, 15 Mayıs 2014, Sayı 29001.

dikkate alınmalı ve uygulamaya konmalıdır. Türkes'in tarım alanındaki tarım kentleri projesi hayata geçirilmelidir. Birbirlerine yakın köylerden bir köy merkez – cazibe köyü olarak ilan edilmeli, altyapı, sosyal ve kültürel yatırımların ağırlıklı bu köye yapılması sağlanmalıdır. Köylüler bu merkez köyde şehre gitmeden tüm işlerini gerçekleştirebilmeli, kamu kurumlarının temsilciliği bulunmalı, özel kesimin de merkez köyde var olması sağlanmalıdır. Bu sayede merkez köy kent halini alacak ve etrafındaki köylerle beraber bir tarım kentini meydana getirmiş olacaktır. Bu durum şehre göçü azaltacak, köyde iş imkânlarını arttıracaktır. Tarımda verimliliğin esas alındığı zirai model ile tarım ürünlerinde çeşitlilik ve arz miktarı artacaktır. Tarım kentlerinde bilhassa gıda sanayinin gelişmesi sağlanacak ve her tarım kenti eş zamanda tarım sanayi kenti olacaktır.

3.2.1.3. KOBİ

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) Türkiye ekonomisinin mühim bir kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'nin KOBİ sayısının fazlaca olması ticari yaşamın KOBİ cenneti olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Türkiye'deki KOBİ'lerin ve küçük esnaf ve zanaatkarların sayısal çokluğu, ekonomi çalışmalarında ve analizlerinde, bu alanlara ayrıca yönelmek, incelemek mecburiyetini doğurmalıdır.

Çizelge-3.7: Büyüklük gruplarına göre işletmelerin istatistikleri 2019

Büyüklük Grupları	Girişim Sayısı (%)	Çalışan Sayısı (%)	Ciro (%)	Faktör Maliyeti İle Katma Değer (%)
Mikro	92,30	35,90	11,90	8,90
Küçük	6,4	19,90	19,40	14,80
Orta	1,1	16,60	19,10	20,30
Büyük	0,02	27,60	49,60	56,00

Kaynak: TÜİK Küçük Ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri 2019 verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 10 Kasım 2020.

Çizelgeden anlaşılacağı üzere KOBİ içerisinde kabul edilen mikro, küçük ve orta işletme girişimlerinin sayısı neredeyse tüm girişimlerin tamamını oluşturmaktadır. KOBİ'ler ekonominin neredeyse tamamına hükmederken çalışan sayısında bu durum doğru orantılı değildir. 2019'da girişimlerin %0,02'sini oluşturan büyük ölçekli işletmeler istihdamın %27,6'sına sahiptir. KOBİ'ler girişimlerin %99,98'ini, istihdamın ise ancak %72,4'ünü oluşturmaktadır. Bu durum en azından istihdam yönünden KOBİ'lerin katma değersiz olduğu sonucunu çıkarabilir. Aynı şekilde ekonomi ve ticari yaşamda nicelik olarak az olan büyük ölçekli işletmeler toplam satış

tutarlarının %49,6'sını gerçekleştirmektedir. Bu görünüm ise ciro anlamında etkin olmayan bir KOBİ sistemi olduğu yorumunu ortaya çıkarabilir. Ortaya çıkan bu durum aslında Türkiye'nin KOBİ cenneti olduğu söylemine istihdam ve ciro uyumsuzluğu açısından ters düşmektedir. Az işletme sayısı daha fazla işçi çalıştırmakta ve daha fazla ciroyu elde etmektedir. Lakin sayıca çok olan KOBİ'ler ne istihdam ne de ciro yönünden az sayıdaki işletmelerin istatistiklerine ulaşamamaktadır. Türk milliyetçiliği asla ve asla Türk'ün bir alanda başarısız, geri kalmasını kabul edemez. Bu nedenle ticari yaşam içerisinde katma değerli bir hal içerisinde olmak ticaretin temel ülküsü olmalıdır. KOBİ'leri daha katma değerli hale getirmek, katma değeri daha yüksek üretim yapmalarını sağlamak, istihdamın verimli bir şekilde kullanılmasını tesis etmek gerekmektedir. Türk milliyetçiliği fikriyatı bu cihetle KOBİ'lerin büyük ölçekli işletmeler haline geçişini desteklemekte, Türk milletinin menfaatine uygun şekilde ticari yaşamın yeniden düzenlenmesini savunmaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi, Türkiye'deki üretimin daha katma değerli olması gerektiğini parti programında belirtmiş, iktisadi gelişme için özel kesime dair katma değeri yükseltecek projeleri ortaya koymuştur³⁴⁰. Türkiye'yi büyütecek, kalkındıracak güç ancak değeri yüksek mal ve hizmetlerin üretilmesi ile mümkün olacaktır. Türkiye'nin iktisadi açıdan büyümesi demek Türk Milletinin refaha kavuşması, Türk Devleti'nin iktisadi ve dolayısıyla siyasi açıdan daha hür, daha güçlü konumda olması manasına gelmektedir. Türkiye'nin iktisadi gücü ise ancak katma değerli üretime dayalı bir büyüme modeli ile sağlanacaktır.

3.2.2. ÖZEL KESİME BAKIŞ

Çalışmanın bu kısmında günümüzdeki özelleştirme uygulamaları, yabancı sermaye ve doğrudan yabancı yatırımlar ve mesleki kuruluşlar analiz edilmiş, Türk milliyetçiliği fikriyatının bakış açısı ve tavsiyeleri ifade edilmiştir.

3.2.2.1. Özelleştirmeler

Ekonomi içerisinde kamu kesimi ile özel kesimin üstünlükleri ve hâkimiyetleri iktisatçıların en çok tartıştığı alanlardan olmuştur. Klasik iktisat 18. YY sonlarına doğru Adam Smith tarafından ortaya atılmış, D.Ricardo, J.S.Mill, A.Marshall tarafından geliştirilmiştir. Doktrinin temel felsefesi kamunun ekonomiye müdahaleci olmaması gerektiği, arz, talep, fiyat gibi iktisadi mefhumların piyasada

---

³⁴⁰ Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı (2019), Ankara, s.61-98.

itibarlandığıdır. Bu nedenle kamu kesimi piyasaya müdahaleci olmamalı, ekonominin seyri serbest piyasa koşulları içerisinde ortaya çıkmalıdır. Ekonomi tam rekabet koşulları çerçevesinde işleyen bir mekanizma olup, fiyatlar ve değerler piyasa içerisinde arz talep yasası çerçevesinde itibarlanmaktadır³⁴¹. Smith'in ortaya attığı bu görünmez el varsayımı tezine göre fiyatlar piyasada belirlenecek ve toplum refahı böylece azami hale gelecektir³⁴². Bu tez içerisinde kamu kesimi ise yalnızca adalet, güvenlik gibi faydası kişilere bölünemeyen ve özel kesim eli ile yapılamayacak alanlarda olmalı, diğer alanlara müdahale olmamalıdır. Devletin iktisadi yapı içerisindeki payı çok düşük olmalıdır³⁴³.

Ekonomi içerisinde devletin yalnızca güvenlik ve adalet gibi alanlarda olması gerektiğini savunan klasik veyahut liberal yaklaşıma göre özelleştirmelerin savunulması gayet tabiidir. Klasik yaklaşım özelleştirmelerin ivedilikle yapılması gerektiğini, mevzubahis alanlar haricinde, müdahalecilik olmaksızın hemen her şeyi özel kesime, piyasa koşullarına bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Klasik yaklaşıma göre bireylerin çıkarıcı olması en nihayetinde toplumun çıkarı sonucunu doğuracaktır.

1929 yılındaki iktisadi buhran devletin ekonomiye müdahaleci tavırda olması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Keynes müdahaleci kamu kesimini savunmuş ve büyük buhran sonrasında müdahalecilik fikrini bir disiplin haline getiren isim olmuştur. Keynes devletin rolünün hemen hemen hiç olmadığı klasik yaklaşımı tenkit etmiş, devletin iktisadi yapı içerisindeki rolünün daha fazla olması gerektiğini savunmuştur. Klasik iktisadın yaklaşımı olan piyasanın kendiliğinden tam istihdama ulaşacağı görüşünün geçerli olmadığını ortaya koymuştur. Keynes'in fikirleri devletin ekonomiye geniş bir müdahalesi olması gerektiğine dayanmaktadır. Keynes Marksist bir fikir ortaya atmamış, liberal politikalara müdahaleciliği ekleyen bir fikir ortaya çıkarmıştır. Keynes devletin ekonomi sahasında olması gerektiğini lakin komünist bir bakış açısına da karşı çıktığını ifade etmiştir³⁴⁴.

---

³⁴¹ Özlen Hiç Birol, Ayşen Hiç Gencer, "Neo Klasik İktisat Ve Neo Klasik Sentez", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, Cilt 16, Sayı 1, 2014 s.259-268.

³⁴² Adam, Smith, *Ulusların Zenginliği II*, Çeviren: Metin Saltoğlu, Palme Yayıncılık, Ankara, 2011, s.30.

³⁴³ Birol, Gencer, a.g.m. s.259-268.

³⁴⁴ Bengü, Doğangün Yasa, "İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, 2017, s.288-290.

Keynes kamu müdahalesinin var olması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle kamu iştiraklerinin olmasını ve birçok alanın özel kesime bırakılmamasını savunmaktadır. Keynesyen bir bakış açısında özelleştirmeler olumsuz, kamunun piyasada var olması olumludur. Bu cihetle 1929 yılından sonra kamu iştiraklerinin gerek dünyada gerek Türkiye’de fazlaca olmasını deneyimlemiş bulunmaktayız. 1929 buhranı sonrası devletlerin piyasaya çokça müdahaleci olmuş ve kamu teşebbüslerini arttırmışlardır. Özetle Keynesyen fikriyatda devlet ekonomiyeye müdahaleci olmalı, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki payı fazlaca olmalıdır.

Marksist doktrin ise kapitalist fikrin ortadan kalkacağı tezinden hareketle Karl Marks öncülüğünde doğmuştur. Marksizm bireysel ve toplumsal çıkarların her zaman aynı olmayacağı fikrindedir. Marksist fikirde özel mülkiyet yerini devlet mülkiyetine bırakmıştır. Marksist politikada özelleştirmeler doğal olarak söz konusu olmayacak hatta özel teşebbüslerin kamu teşebbüsü haline getirilmesi söz konusu olacaktır³⁴⁵.

Türk Milliyetçili fikriyatı ise Gökalp’in bahsettiği üzere ne kapitalist ne klasik ne marksist ne de keynesyen bir iktisadi görüşe sahiptir. Türk milliyetçiliğinin iktisadi fikirleri tamamen farklıdır, hürdür ve millidir. Türklerin hürriyetçi olmaları ekonominin devlet himayesinde olması fikrinin bize uygun olmadığını göstermektedir. Türklerin toplum ve millet bilinci ise klasik ve kapitalist düşüncenin de bize uygun olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır³⁴⁶. Bu nedenle Türk milliyetçiliği “üçüncü yolu” öne sürmektedir³⁴⁷. Alparslan Türkeş’in “üçüncü yol” fikrine göre sosyal devletin korunması şartı ile özel kesimin varlığı faydalıdır. Türk milliyetçiliği esasında rekabet piyasasının faydalı olduğunu, özel kesimin rekabet içerisinde olması gerektiğini söylemektedir³⁴⁸. Bu nedenle Türk milliyetçiliği özelleştirmelere karşı olan bir fikriyat değildir. Lakin sosyal devletin varlığı için veyahut özel kesimin yalnız başına gerçekleştiremeyeceği işler için devlet teşebbüsleri olmalıdır. Gökalp yaşadığı devirdeki iktisadi açıdan geri kalmışlık ve üretimdeki azlık nedeniyle fabrikalaşmayı desteklemiştir. Lakin özel kesimdeki sermaye kıtlığını bildiğinden dolayı kamu kesiminin teşebbüsler meydana getirmesini makul bulmuştur³⁴⁹. İşte bunun gibi hususi kesimin herhangi sebeplerle noksan kaldığı durumlarda devlet müdahale etmelidir.

---

³⁴⁵ Yasa, a.g.m. s.287.

³⁴⁶ Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.162.

³⁴⁷ Türkeş, **Bunalımdan Çıkış Yolu**, s.142.

³⁴⁸ Türkeş, **Türkiye’nin Meseleleri**, s.20.

³⁴⁹ Gökalp, **Makaleler VII**, s.304-305.

Günümüz değerlendirecek olur isek devletin üzerinde artık yük haline gelmiş teşebbüslerin olduğu aşikârdır. Bilhassa 21. YY başlarından itibaren Türkiye üzerindeki bu yükü atmak gayesiyle çokça özelleştirmelere başvurmuştur. Hali hazırda da özelleştirmelere devam edilmektedir. Türk milliyetçiliğinin ise bugün özelleştirmelere yaklaşımında iki husus mevcuttur. Birincisi özelleştirilen teşebbüs sosyal devlet anlayışına hanel getirecek midir? Şayet milli güvenliğin tesisi ve sosyal devlet anlayışını yıpratmayan bir durum var ise o özelleştirme gerçekleştirilebilir. İkinci mühim konu ise özelleştirilen teşebbüsün kime satıldığı meselesidir. Şayet teşebbüs yabancılara satılıyorsa Türk milliyetçiliği fikriyatı buna karşı çıkacaktır. Türk Devletin vermiş olduğu sermaye ve emekle oluşturulan bir teşebbüs ancak Türk Milletine satılmalıdır. Türk milliyetçiliği özelleştirmeye karşı değildir lakin yabancılaştırmaya karşıdır. Özelleştirmeler de ancak milli kalkınma hedef ve planları doğrultusunda gerçekleşmelidir³⁵⁰.

3.2.2.2. Yabancı Sermaye ve Yatırımları

Yabancı sermaye ve milliyetçilik birbirine zıt görünen iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakin Türk milliyetçiliği bakış açısı dışa kapalı, yalnızca içe dönük, dünyadan kopuk bir anlayış değildir. Aksine dünya ile bütünleşen, Türk milletini çağın ötesine taşımak isteyen bir fikriyattır. Devlet Bahçeli'ye göre Türk milliyetçiliğinin ülkülerinin gerçeğe dönüşmesi için güçlü bir Türkiye'nin olması ve Türk milletinin ileri hayat seviyesine ulaşması gerekmektedir³⁵¹. Milliyetçiliğimizin temel felsefesinde muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkmak vardır. Bu sebeple Türk milliyetçiliği fikriyatı çağ dışı olmayı reddetmektedir. Hal böyleyken Türk milliyetçiliği fikriyatı dünyaya kapalı bir iktisadi sistemi öngörmemektedir. İktisadi açıdan zenginleşme ise ancak sermaye ile mümkündür. Sermaye esasında yeniden bir servet yaratan servettir. Sermayesiz hiçbir şeyin üzerine değer katılamaz³⁵². Sermaye olmaksızın emek bir mana ifade etmez, doğal kaynaklar ehemmiyetini kaybeder. Bu sebeple sermaye iktisadi büyüme ve kalkınmanın mihenk taşlarındandır. Bu sebeple sermayenin varlığı mevcut olmalı ve söz konusu sermaye akilce kullanılarak katma değerli hale getirilmelidir.

³⁵⁰ Milliyetçi Hareket Partisi, (2010), Özelleştirmede 7 Yıl, Ankara, 2010, s.19.

³⁵¹ Devlet, Bahçeli, *Bir Hilal Uğruna*, Milliyetçi Hareket Partisi, Ankara, 2009, s.65-66.

³⁵² Gökarp, *Makaleler I*, s.33-34.

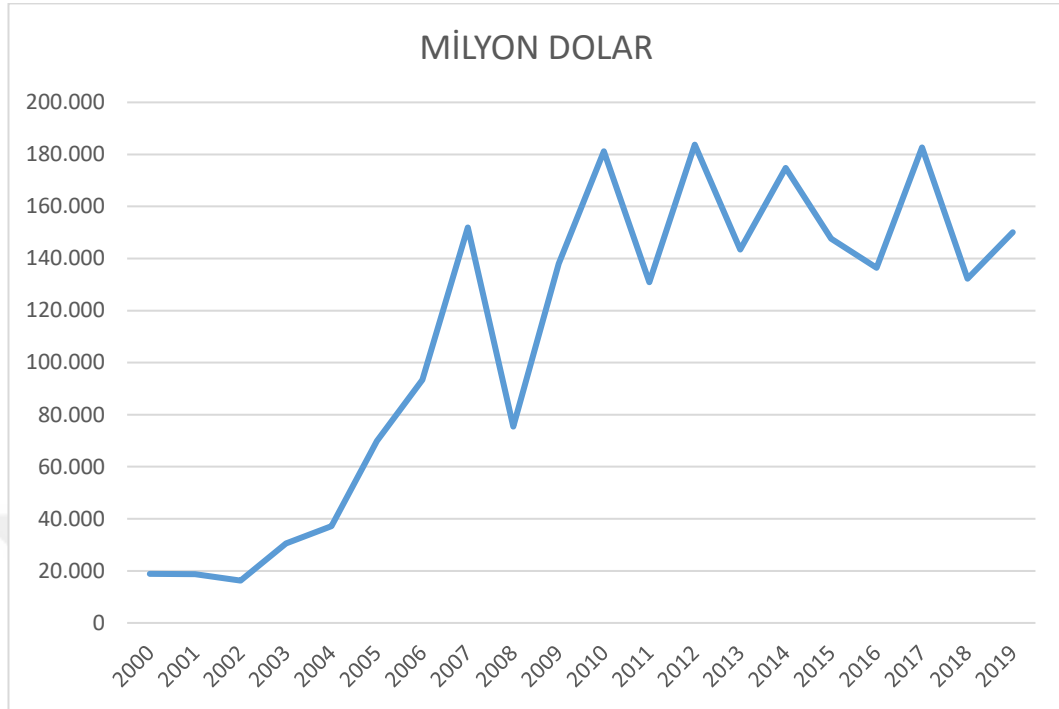
Türkeş'e göre Türk milliyetçiliği dış ülkelerle ölçülü bir iktisadi alışverişi uygun görmektedir. Türkeş, Milliyetçi Hareket Partisi yabancı sermayeye karşı değildir diyerek Türk milliyetçiliğinin yabancı sermayeden faydalanılabileceği fikrini zikretmiştir. Gökalp'inde savunduğu bu fikri Türkeş de desteklemiş, milli ülkülerin gerçekleşmesi için yabancı sermayenin kullanılabileceğini ifade etmiştir³⁵³. Türk milliyetçiliği fikriyatı iktisadi kalkınma için yabancı sermayeyi kullanmayı makul görmektedir. Milli benliğini zedelemeyecek şekilde yabancı sermayeden nemalanmak Türk-İslam ülküsünün hedeflerini gerçekleştirmesi için bir araçtır. Gökalp milli sanayinin oluşması için mevcut sermaye sorununa çözüm olarak yabancı sermayenin kullanılabilişliğini öne sürmüştür³⁵⁴. Türk milliyetçiliği yabancı sermayenin dâhile naklini gerçekleştirmek ve o sermayeyi kullanmak suretiyle iktisadi gayelerini nihayete erdirmeyi amaçlamaktadır. Bilhassa ulaştırmadaki olanakların artışı sayesinde insanların diğer ülkeler ile ilişkilerinin arttığı, uluslararası ticaretin kolayca yapılabildiği çağda yaşamaktayız. Aynı minvalde sermayelerin de sınırları kolayca aşılabildiği, gelişen elektronik bankacılık sebebiyle para transferlerinin ülkeler arası kolayca yapılabildiği bir iktisadi sistemin içerisinde bulunmaktayız. Bu nedenledir ki sermayelerin hudutları aşması gayet basit ve kolaydır. Türkiye coğrafi konumu, insan kaynağı ve doğal kaynakları ile harici sermayeyi çekebilecek bir konumdadır. Bu sebeple Türk milliyetçiliği yabancı sermayenin yurtiçine çekilmesine ilişkin çalışmaların gerçekleştirilmesini desteklemektedir.

---

³⁵³ Türkeş, **Gönül Seferberliğine**, s.54.

³⁵⁴ Gökalp, **Makaleler IX**, s.111-115.

Şekil-3.2: Yurtdışındaki yerleşik kişilerin Türkiye’deki doğrudan yatırımları

Kaynak: TCMB Uluslararası Yatırım Pozisyonu Ocak 2021 Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları - Sektörel Dağılım (Milyon ABD Doları) Tablosundan Oluşturulmuştur. (Erişim) 5 Mayıs.2021.

Türkiye yabancı sermayeyi çekmek için coğrafi açıdan olanakları ziyadesiyle fazla, emek ve işgücü kaynakları açısından zengin, teknik kapasitesi artmakta olan bir ülkedir. Bu sebeple yabancı yatırımcılar için Türkiye cazip bir memlekettir. Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar 21. YY başlarında 20 milyar Amerikan Doları seviyesindeyken 2007 yılından bu yana ortalama 150 milyar Amerikan Doları seviyelerinde seyretmiştir. 2008 yılındaki azalışın sebebi küresel iktisadi kriz ile açıklanabilir. Lakin yabancı yatırımların artış eğiliminde son yıllarda görülen bir azalış söz konusudur. Türkiye artış eğilimini sürdürebilecek, artış hızını çok daha yukarılara taşıyabilecek potansiyele sahiptir.

Türk milliyetçiliği milli menfaatlerin gözetilmesi kaydıyla yabancı sermayenin Türkiye’ye çekilebilmesi için bürokratik işlemlerin basitleşmesini, ülkemizin daha cazip kılınmasını, gerekli tanıtımların yapılarak Türkiye’nin yatırım ortamına dönüştürülmesini arzulamaktadır³⁵⁵.

³⁵⁵ Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı (2019), Ankara, s.72.

3.2.2.3. Günümüzde Ahilik – Meslek Kuruluşları

Ziya Gökalp devletin mesleki teşekküller kurmasını ve mesleklere doğrudan müdahaleci olmaması gerektiğini söylemiştir. Devlet bir meslek grubu için meslek odaları ihdas etmeli ve ihtisaslaşmanın tesisi için o meslek odalarına doğrudan müdahale etmemesi gerektiğini söylemiştir. Gökalp'in bu fikrinin ardında yatan temel neden ise ihtisaslaşmadır. Allame demek her şeyi bilen, hazarfen ise her şeyi yapan demektir. Gökalp'e göre hemen her şeyi bilen veya yapan insanların artık itibar görmediği, devrin ihtisaslaşma devri olduğudur. Bu sebeple Gökalp, bir meslek dalında ihtisaslaşmış meslektaşların bir araya gelerek meslek teşekkülünü oluşturması ve ihtisaslaşmalarına devletin doğrudan müdahaleci olmaması gerektiğini ifade etmiştir³⁵⁶. Esasında bugün hayatımızda var olan meslek teşekkülleri Gökalp'in bu fikriyatı çerçevesinde doğmuştur. Günümüz mesleki kuruluşların kökeninin de Ahiliğe dayandığı savunulmaktadır³⁵⁷. Lakin çağ değişmekte, zaman hızlı akmakta, meslekler yok olup yerlerine yeni meslekler var olmaktadır. Dün hayatımızda yer almayan bir meslek bugün ivedi bir şekilde hayatımıza girmektedir. Bu nedenle meslek teşekküllerinin ihdası, usul ve şartlarının belirlenmesi, devletin yeni oluşan mesleklerle ilgili mevzuatları yayınlaması süreci, mesleklerin oluşması ve icraata geçmesi sürecine yetişememektedir. Çağımız mesleklerin ehemmiyetinin azaldığı, yapılan işlerin devletin veya odaların ve birliklerin koymuş olduğu kurallar çerçevesinde yapılamayacağı bir çağ haline gelmiştir. Zamanın hızlı aktığı, mesleklerin ve işlerin hızlı değiştiği düzende günümüzdeki meslek odalarının fiili olarak uygulanabilirliği azalmıştır. Ayrıca günümüzde kanunla kurulmuş olan, gücünü anayasadan alan kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşlar mevcuttur³⁵⁸. Lakin günümüzde anayasadan aldıkları güçle³⁵⁹ meslek kuruluşları amaçlarının dışında hareket etmeye başlamış, mesleki iş ve işlemlerin hudutlarını aşarak farklı mecralara müdahil olma gayreti içerisine girmişlerdir. Baroların, terör örgütlerini terörist olarak kabul etmemeleri, Türkiye'nin aleyhine çalışmalar gerçekleştirmeleri bu hususa en somut örneklerdir. Devlet Bahçeli barolar ile ilgili “*Yıllardır baroları kendi çiftlikleri*

³⁵⁶ Gökalp, **Makaleler IX**, S147.

³⁵⁷ Yücel, Oğurlu, “Tarihi “Ahi Birlikleri” nden Çağdaş “Kamu Kurumu” Niteliğindeki Meslek Kuruluşları’na İzdüşümler: Mesleki Dayanışma, Disiplin Ve İdari Yaptırımlar”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 32, 2017, s.77-78.

³⁵⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (2009), Araştırma Ve İnceleme Raporu 2009, Ankara, 2009, s.16-17.

³⁵⁹ T.C. Anayasası, Madde 135, s.26.

haline getirenlerin, ideolojik saplantılarla dar kadroculuk yapanların gayri ahlaki ayrıcalıkları sorgulanmalı, nihai olarak sonlandırılmalıdır. Demokrasi baro yönetimlerine kusursuz şekilde hâkim olmalıdır. Savunma kavramı Türkiye'ye saldırı ve suikast kılıfı haline getirilmemelidir. Akıselimin öne çıkıp anlaşma ve uzlaşma dinamiklerinin egemen olması temennimizdir.” demiştir³⁶⁰. Türk Tabipler Birliği ve Türkiye Mühendis Ve Mimar Odaları Birliğinin imzasını taşıyan bildiride şanlı Türk Ordusunun yürütmüş olduğu askeri operasyonların macera olarak nitelendirilmesi, bölücü söylemlerde bulunulması mesleki kuruluşların had ve hudutlarını aştıklarına ispat niteliğindedir³⁶¹. MHP Lideri Devlet Bahçeli Türk Tabipler Birliğinin ve mevzubahis diğer kuruluşların vatan ve millet bölücülüğü tavırlarına karşı Türk Tabipler Birliğinin kapatılması gerektiğini ifade etmiştir. Bahçeli “*Türk Tabipleri Birliği sürekli korku aşıyor. Vatandaşlarımızı telaşa sürüklüyor. Hekimlerimiz arasına nifak sokuyor. Güvensizliği yayıyor. Yani virüsün eksik bıraktığını tamamlamayı amaçlıyorlar. Bu ihanet odağının hiçbir açıklaması kalpleri ferahlatmıyor. Milletimizin yüreğine su serpmiyor. Saklamaya, gizlemeye tevessül etmek nafiledir, çünkü yalın gerçekler ortadadır. Ülkemiz terörle mücadeleyi kararlılıkla icra eder, mesela Afrin operasyonu başlatır, bu Birlik savaş halk sağlığı sorunu diyerek tenkit eder, milli güvenliğin karşısında cephe alır. Vatan evlatları şehit düşer, bir kez olsun onları rahmetle anmazlar. Türkiye düşmanları zehir saçar, bir kez olsun tepki göstermezler. Bu olacak şey değildir. Yeni tip koronavirüs salgını olur, yandık, bittik, tükendik masalı söyleyip karamsarlık yayarlar. Adı Türk olan, gerçekte bölücülüğün ve terörizmin saklandığı karanlık oluşum olan bu Birliğin milletimizin ne bir özlemine ne de hedef ve hayallerini paylaştığı vakidir.*”³⁶²” diyerek Türk Tabipler Birliğinin vatan aleyhtarlığını ifade etmiş ve TTB’nin kapatılması gerektiğini söylemiştir. Mevcut yasalarımız mesleki kuruluşlara ilgili meslek mensuplarının üyeliğini zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle meslektaşlar kuruluşlara zaruri olarak kaydolmaktadır. Lakin birlikler üyelerin görüşlerinden ziyade yöneticilerin görüşlerini yansıtmaktadır. Ayrıca mesleki kuruluşların denetim mekanizması adeta yoktur. Çok

³⁶⁰ Anadolu Ajansı, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’den Baro Açıklaması, (Erişim), <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskani-bahceliden-baro-aciklamasi-gayri-ahlaki-ayrivaliklari-sorgulanmali/1899575#>, 04 Temmuz 2020.

³⁶¹ Türkiye Barolar Birliği, (Erişim), https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=78e4f14a-eb3f-11e9-8724-23bd48342d44, 01 Nisan 2021.

³⁶² Anadolu Ajansı, MHP Genel Başkanı Bahçeli: Türk Tabipler Birliği derhal kapatılmalıdır, (Erişim), <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskani-bahceli-turk-tabipleri-birligi-derhal-kapatilmalidir/1978086#>, 01 Nisan 2021.

büyük bir gelir ve bütçeye sahip olan mesleki kuruluşların mali denetimleri genel kurullarda ibra etmek suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bu denetim mekanizması işlememektedir. Mesleki kuruluşların yönetim ve denetim kurulları odaları ve birlikleri adeta kendilerinin çalıp kendilerinin oynadıkları bir yapı haline getirmişlerdir. İşte bu nedenlerden ötürü günümüzde kökenin Ahiliğe isabet ettirildiği, Gökalp'in öne sürdüğü mesleki kuruluşlar işlevselliğini ve geçerliliğini yitirmiştir. Türk milliyetçiliğinin bu nedenlerden ötürü mesleki kuruluşlarla ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasını, milli bir mesleki sistemin kurulmasını öngörmesi muhtemeldir.

3.3. İKTİSAT VE TOPLUM

İktisat ilmi ve eğitimi Türk milliyetçiliği fikriyatı açısından kıymetli bir alan olmuş, mütefekkirler iktisat eğitiminin ve bilimsel çalışmaların nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini ifade etmişlerdir. Çalışmanın bu kısmında Türk milliyetçiliğinin, iktisat ilmi ve eğitime dair bakış açısı analiz edilmiş ve ülkücülüğün Türk milliyetçiliği için kıymeti ifade edilmiştir.

3.3.1. İktisat İlmi ve Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrasında eğitim kurumlarında bir artış söz konusu olmuştur. İktisadi meselelere dair duyulan ilgi ve sorunlara çözüm getirilmesi ihtiyacı iktisat eğitimi de aynı dönemde doğurmuştur. İlk iktisat eğitimi, ilk iktisat muallimi Serendi Arşizen tarafından ilginç bir şekilde mekteb-i tıbbiye talebelerine verilmiştir³⁶³. Bir parantez açarak belirtmek gerekir ki 2012 Nobel iktisat ödülünü Alvin Roth ve Lloyd Shapley'in "istikrarlı dağıtım ve piyasa modeli uygulamaları teorisi" çalışması almıştır. Çalışmanın organ bağışında bulunanlarla hastaların eşleştirilmesi gibi alanlarda kullanılabileceği belirtilmiştir³⁶⁴. Esasında bu iki vakıa iktisat ile tıp arasında bir bağın olduğunu, 2012 yılında Nobel iktisat ödülü ile ortaya konan bu bağın daha evvel 19. YY'da Türkiye'de ortaya çıktığıdır. İktisat ile tıp arasındaki bağlantı ve Türklerin bu bağlantı da rolünün ayrıca incelenmesinin faydalı olacaktır. Daha sonra Türkiye'de iktisat eğitimi ve ilmi çalışmaları Mekteb-i Mülkiye'nin ihdas edilmesi ile tam anlamıyla başlamıştır. Lakin verilen eğitimin ismi

³⁶³ Ahmed Güner, Sayar, "İlk İktisat Muallimi Serendi Arşizen", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, 2003, s.116.

³⁶⁴ 2012 Nobel Ekonomi Ödülleri Sahibini Buldu, (Erişim), <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/2012-nobel-ekonomi-odulleri-sahibini-buldu-21700877>, 01 Nisan 2020.

dahi netleştirilmemiş “ekonomi politik”e ne ad verileceği suali Hasan Tahsin Ayni’nin hatıralarında çıkmıştır. Ahlak mütefekkeri Kınalızade Ali Efendi ve Taşköprüzade Ahmed Efendi “İlm-i Tedbir-i Menzil” ismini “ekonomi politik” yerine vermişlerdi. Namık Kemal ise bu ismin tam olarak “ekonomi politik”e karşılık olmadığını dile getirmiştir. Mehmet Şerif Efendi’nin “İlm-i Emval- Milliye”, Ohannes Paşa’nın “İlm-i Servet-i Milel”, Namık Kemal “Fenn-i Servet” isimlerini kullanmışlardır. Ahmet Midhat Efendi ise “ekonomi politik” ismini olduğu gibi kullanmıştır. Süleyman Sudi Efendi ise “iktisat” ismini kullanmış ve Mehmet Esad Efendi de “iktisat” ismini benimsemiştir. İktisat ismi böylece tanım karmaşasından kurtulmuş ve bugüne kadar ulaşmıştır. Şuan ilmi hayatta kullanılan “iktisat” ismi bu tarihsel seyir ve tartışmalar ışığında vuku bulmuştur³⁶⁵.

Yusuf Akçura, Sakızlı Ohannes Paşanın ve Portakal Mikail Paşanın Avrupa merkezli iktisadi düşünceleri Osmanlı’ya getirdiklerini ve ders olarak verdiklerini söylemiştir. Bu şahıslar liberal iktisadi sistemi savunmuşlar ve bu ekolü uygulamaya, öğretmeye çalışmışlardır. Akçura, Ohannes ve Portakal Mikail Paşaların liberal sistemi bir iktisadi ekolden ziyade bir bilim olarak tanımlamalarının yanlışlığından bahsetmiş, Musa Bey ve Cevdet Paşa’nın serbest mübadele sisteminin bir ilim olarak anılmasına itirazını haklı bulduğunu söylemiştir³⁶⁶. Bizde iktisat ilminin yalnızca liberalizmden ibaret olduğu anlayışının hâkim olduğunu ifade etmiştir³⁶⁷. Akçura’nın tenkit ettiği, liberalizm ve iktisat ilmi ile birbirine eşdeğerdir, fikrinin günümüzde de ne yazık ki karşılık bulduğu söylenebilir. Şuan mevcut eğitim ve bilim sisteminde de iktisat ilminin, yalnızca liberal iktisadi sistemden ibaretmiş gibi anlatıldığı söylenebilir. Üniversitelerde iktisat ve ilgili bölümlerde batıdan transfer edilmiş liberal iktisadi modelden bahsedilmekte, kapitalizminden sıklıkla bahsedilmektedir. Lakin Türklerin de iktisada dair fikir sahibi olduğu, teorik ve uygulamalı olarak Türk tarihinden iktisada dair birçok ders çıkarılması gerektiği, Gökalp ve Akçura başta olmak üzere birçok münevverin iktisada dair değerli fikirlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum iktisatçıların, iktisadın yalnızca kapitalist ekolden ibaret olduğunu zannetmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu vahim sonucun iktisadi gelişmemizi tamamlamıyor olmamızla bağı olamaz mı? Muhakkak ki iktisadi anlayışın

³⁶⁵ Sayar, a.g.m. s.286- 289.

³⁶⁶ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, s.68-70.

³⁶⁷ Yusuf, Akçura, **Tarih-i Siyasi 1926-1927-1928 Ders Notları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s.235.

liberalizm ile sınırlı kalması iktisatçıların almış oldukları bu yanlış öğretilerden kaynaklıdır.

Türk milliyetçiliği fikriyatı günümüzdeki liberal iktisadi eğitime karşıdır. Muhakkak ki mevcut tüm fikir ve ideolojilerin analiz edilmesi ve yorumlanması ufkumuzu açacak, fikir dünyamızı genişletecektir. Lakin iktisadi liberalizm ile eşleştirmek beyhude bir çabadır. Türklerin iktisadi fikirlerinin olmadığını söylemek ise büyük bir gaflettir. Okullarda iktisadın hikayevi öğretilerine ihtiyaç duyuyorsak Daniel Defoe'nin Robinson Crusoe'suna değil Ömer Seyfettin'in nice iktisadi öğretilerini içeren hikâyelerine bakılmalıdır³⁶⁸. Üniversitelerde iktisadın liberalizmden, iktisatçıların ise Adam Smith ve Keynes'ten ibaret olduğu fikri ortadan kaldırılmalı, Türk tarihindeki iktisadi gelişmeler detaylıca tahlil edilmelidir. Gökalp'in, Akçura'nın, Atsız'ın ve birçok Türk mütefekkirinin iktisadi fikirleri çerçevesinde iktisat ve maliye eğitimleri verilmeli, iktisat ilmi bu çerçevede yapılmalıdır.

Yusuf Akçura'ya göre iktisadın ilkokuldan yüksekokullara kadar her kademedede ders olarak okutulması gerekmektedir. Akçura, günümüze kadar uzanan İş Bankasının çocuklara kumbara hediye etme kampanyasını başlatan dönemin İş Bankası Müdürü Celal Bey'i tebrik etmiş, bu düşüncesine çok iyi bir buluş demiştir. O'na göre çocuklara iktisadi ve mali ahlak verilmelidir³⁶⁹. Türk milliyetçiliği fikriyatı İsmail Gaspıralı'nın dediği gibi bilime ve bilgiye kıymet vermektedir. Her iş için bilgi ve bilim lazımdır. Bilgiden uzak milletler iktisadi açıdan da geri kalmaktadır³⁷⁰. Nitekim Ömer Seyfettin bir hikâyesinde Türklerin fakir ve evsiz iken bir Rum'un iktisadi hesaplamalar ile zengin ve çokça ev sahibi olduğunu anlatmıştır. Hikâyenin sonuna ise bir öğüt vermiştir; “*Ey Türkler! Hesap öğreniniz. Mektepte okuduğunuz ‘a’mal-i erbaa’yı’ (dört işlem) efsane sanmayınız. Öğrendiğinizi hayata tatbik ediniz*”³⁷¹. Ömer Seyfettin'in öğüdüne kulak verilmeli ve iktisadi eğitim yaşamın her merhalesinde mevcut olmalıdır. Milliyetçiliğimiz iktisadın hayatın her anında var olduğundan hareketle ilkokullardan başlayarak ortaokul, lise ve üniversitelerde iktisat

³⁶⁸ Ümmü Bürçin, Özkan, “Ömer Seyfettin'in Hikâye Dünyasında İktisadi Hayat”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Say 48, Güz 2020, s.167-188.

³⁶⁹ Gafar, Demir, a.g.t., s.131.

³⁷⁰ İsmail, Gaspıralı, *Gaspıralı Eğitim Yazıları*, haz: Yavuz Akpınar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s.272-274.

³⁷¹ Ömer, Seyfettin, *Bütün Hikâyeleri*, haz: Nazım Hikmet Polat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s.462.

eğitiminin olması gerekmektedir. Bilhassa ticari yaşamda ve vergilendirmede mühim tesiri olan iktisadi ahlak eğitimi verilmeli; tasarruf, yatırım, harcama ve bütçe bilinci oluşturulmalıdır. Böylece iktisadi ahlak eğitimleri ile vergilendirmede ahlaki değerler topluma yerleşecek, ticari yaşamda insanın ahlaklı olmasına çalışılacaktır. Osman Turan Türk milletinin büyük bir tarihi mirasa, geniş iktisadi ve coğrafi olanaklara sahip olmasına rağmen manevi buhranlar, iktisadi ve siyasi sorunlar ile zor hale düştüğünü söylemiştir³⁷². Ahlaki ve manevi değerler olmadan iktisadi gelişme de gerçekleşmeyecektir. Nitekim ahlaklı ve milli bir iktisat bilinci Türk milletinin iktisadi açıdan büyük bir merhale katetmesini sağlayacaktır.

3.3.2. İktisadi Bağımsızlık

Milletler arası rekabet devletlerin siyasal açıdan hürriyet mefkûresini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle her millet siyasal açıdan kendisini idare etmek arzusu içerisinde. Türk Milleti ise diğer milletlerden kat ve kat daha fazla hürriyet aşığı bir millet olup istiklali için canını dahi vermekten sakınmayan nadide ve kutsal bir millettir. Kürşad bağımsızlık mücadelesi için 40 çerisiyle birlikte mücadele etmiştir. Bu mücadelede yenilgi yoktur. Mücadele daimdir. Bu nedenle “*Kürşad ölmüş fakat yenilmemiştir*”³⁷³. Yüzyıllar sonra aynı coğrafyada istiklal ateşini Osman Batur yakmıştır. Osman Batur istiklali için mücadele etmiş, yılmadan, tüm güçlülere rağmen mücadelesinden vazgeçmemiştir. Osman Batur bağımsızlık ülküsü yolunda şehit düşmüştür³⁷⁴. Milliyetçi Hareket Partisi 50. Yıl Marşı’nda Kürşat ve Osman Batur’un hatıralarını şu satırlarla ifade etmiştir³⁷⁵:

“Kürşat çıkmaz hatırdan

Ruhu Osman Batur’dan

Bir bir ölen yiğitler

Bin doğar yine burdan

İnandık iman ettik

Fikir en güçlü silah

³⁷² Osman, Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s.19.

³⁷³ Nihal, Atsız, *Bozkurtların Ölümü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s.420.

³⁷⁴ Osman, Kul, *Osman Batur Ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, İstanbul, 2009, s.329.

³⁷⁵ Atilla, Yılmaz, (2019), Milliyetçi Hareket Partisi 50. Yıl Marşı.

Bu daha bir bismillah

Bu bahardır yaz değil

Bu elli yıl söz değil

Bu daha bir bismillah”

Türk Milleti Kürşad’dan, Osman Batur’dan aldığı ilhamla istiklaline daima sahip çıkmış ve bu şiar ile hürriyet için milli mücadeleyi başlatmış ve muzaffer olmuştur. Milli mücadelenin lideri, siyasal istiklali tesis eden Başbuğ Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1 Mart 1922 tarihinde meclisin açılış konuşmasında “ *Bugünkü mücehedatımızın gayesi istiklali tamdır. İstiklaliyenin tamamıyeti ise ancak istiklali mali ile mümkündür.*³⁷⁶” demiştir. Atatürk’e göre iktisadi bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlık mümkün değildir. Yusuf Akçura da “*Türk cidden hür, cidden müstakil olmak isterse, iktisaden hürriyet ve istiklal sahibi olmaya mecburdur.*³⁷⁷” diyerek iktisadi bağımsızlığın büyük bir zaruret olduğunu ifade etmiştir. Keza Atatürk iktisadi hürriyete verdiği ehemmiyeti ve kıymeti bastırılan paralara bozkurt resmi eklemesiyle de göstermiştir. Türk’ün sembolü olan bozkurt bağımsızlığı temsil etmektedir. Hürriyetin sembolü olan bozkurt resmini paralara bastıran Gazi Mustafa Kemal Atatürk esasında iktisadi olarak bağımsız bir milletiz mesajı vermektedir. Aynı zamanda Atatürk paralardaki bozkurt işareti ile iktisadi sahada da milliyetçiliği ön plana çıkarmıştır. Seyyid Ahmet Arvasi de ekonomide milliyetçiliğin olmazsa olmaz olduğunu ifade etmiştir. Türk milliyetçiliği iktisadi sahada milliyetçi ve bağımsız olmayı zaruri görmektedir³⁷⁸. Türk milliyetçiliği Kürşad gibi, Osman Batur gibi, Atatürk ve nice cedlerimiz gibi hürriyetine sahip çıkma ülküsündedir. Bu sebeple iktisadi bağımsızlık Türk milliyetçiliğinin olmazsa olmazıdır. Türk milliyetçiliği fikriyatı iktisadi ve siyasi açıdan tam istiklale sahip bir Türkiye ile tüm Türk milletini istiklale kavuşturma ülküsü içerisinde yer almaktadır. Ümidimiz odur ki Doğu Türkistan, Güney Azerbaycan başta olmak üzere tüm Türk milleti hürriyete kavuşacak ve Türk birliği elbet tesis edilecektir.

³⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima Senesi 8, Cilt 18, 1. İçtima, 1 Mart 1922, s.7.

³⁷⁷ Akçura, **Siyaset Ve İktisat**, S165.

³⁷⁸ Seyyid Ahmet, Arvasi, **Türk İslam Ülküsü I**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s.242.

3.4. TÜRK İKTİSADİ BİRLİĞİ

Turan ülküsü Türk milliyetçiliği fikriyatının en büyük mefkûrelerinden birisidir. Çağımızın kızılelması olan Turan ülküsünün gerçekleşmesi için Türk devletleri arasında çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Kızılelma hedefi ve Turan ülküsüne dair fikirler analiz edilmiş, Türk devletleri arasındaki iktisadi münasebet ve Türk Keneşi çalışmaları incelenmiş, Türk birliğinin iktisadi açıdan gerçekleşmesinin önemi ifade edilmiştir.

3.4.1. Kızılelma Hedefi

Devlet Bahçeli “*hedefimiz ila-yı Kelimetullah’tır, hedefimiz Kızılelma’dır*” demiştir³⁷⁹. Kızılelma ülküsünü Nevzat Kösoğlu “*Kızılelma Türk milletinin tarihi ülkülerini simgeleyen bir kavramdır*” şeklinde tanımlamıştır. Kösoğlu’na göre Türk ülkücülüğünün Kızılelma’sı değişmeyen ve belirli olan bir yer veya şey değildir. Türk milletinin Kızılelması’nın ne olduğuna dair sair yorumlar mevcut olsa da “cihan hâkimiyeti mefkûresi” genel kabul görmektedir. Oğuz Han’ın kurultay kurduğu ünlü çadırında iki tarafa direk dikilir, uçlarında da birer altın top asılı olduğu rivayet edilmiştir. Eski Türk hakanlarının “*Güneş bayrağımız, gökyüzü çadırımız*” derken cihan hâkimiyeti ülküsünden bahsetmişlerdir.

Kızılelma kelimesindeki kırmızı, kırmızı rengi değil, altını ifade etmektedir. İstanbul’da Ayasofya önündeki Justinianus heykelinin bir elindeki altın topun Kızılelma olduğu fikri Hristiyan kaynaklarda geçmektedir. Altın topun düşmesinin Roma’nın sonunu getiren sebep olduğu fikri mevcuttur. Evliya Çelebi’ye göre Hz. Muhammed’in doğumu ile Ayasofya’nın kubbesi çökmüş ve Kızılelma Rim Papa’ya gitmiştir. İstanbul’un fethi Türkler için bir Kızılelma olmuştur. Ayrıca Peygamber’in “*İstanbul bir gün mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden asker ne güzel asker, fetheden komutan ne büyük komutan*” hadisi Türklerdeki İstanbul Kızılelma’sının kıymetini arttırmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han’ın İstanbul’u fethetmesinden sonra Kızılelma Roma, Rim Papa kilisesine gitmiştir. 1622 senesinde Avusturya’ya esir düşen askerler Roma’ya götürülmüştür. Askerlerin kurtarılmak için Osmanlı Budin Beylerbeyliği’ne yazılan mektupta “*Nerede mahbus olduğumuz sual olunursa, Beç’ten (Viyana) öte yüz altmış konak yerdür. Kızılelma derler. Sual ederseniz, Kızılelma’nın dış kalasında kırk*

³⁷⁹ Devlet, Bahçeli, MHP Grup Toplantısı 9 Temmuz 2019, (Erişim), http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4578/index.html, 03 Aralık 2020.

kapusuvardur. Ve ol memlekette (ölmeyip uykuya yattığı inanılan) Rim Papa (Vatikandaki ünlü kiliseye isim veren St. Pierre) denilen mel'un hala sağdur.” yazmaktadır. 17. YY’da “Coğrafya-yı Kebir” adlı eserde Roma için Kızıl elma denmiştir. Mevzubahis ülkülerden sonraki Kızıl elma Beç yani Viyana olmuştur. Fatih Sultan Mehmet İstanbul’dan sonra Roma’yı hedef almış, Gedik Ahmet Paşa komutasındaki ordu Otranto’ya çıktığında İtalyan şehirlerde Fatih’in adına para bile bastırılmış ve esasında Roma mağlubiyeti kabul etmiştir. Fatih’in ölümü bu seferi yarım bırakmıştır. Yahya Kemal, Ahmet Paşa için yazmış olduğu gazelinde Kızıl elma’dan şöyle bahsetmiştir³⁸⁰:

“Çıktı Otranto ’ya pür-velvele Ahmet Paşa

Tuğlar varsa gerektir Kızıl elmaya kadar”

Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Viyana Kızıl elma’sı canlanmıştır. Yeniçeriler “testiye kurşun atar, keçeye kılıç salar, Kızıl elma’ya dek gideriz” deyişi ve Kanuni’nin “*Kızıl elma’da buluşuruz.*” deyişi bilinmektedir.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu Türk milletinin Anadolu’yu ebedi yurdu yapmasını, Malazgirt zaferini veyahut Anadolu Kızıl elma’sı sonrası yeni Kızıl elma’ya yönelmeyi şiirinde ifade etmiştir³⁸¹.

“Yiğitler kan döker, bayrak solmaya,

Anadolu başlar, vatan olmaya...

Kızıl elma'ya hey... Kızıl elma'ya!

En güzel marşını vurmada mehter

Ya Allah... Bismillah... Allahuekber!”

İbrahim Kafesoğlu Kızıl elma’yı “*Kızıl elma cihanın her köşesine adalet götürmek ve milletleri belli bir medeniyet seviyesinde eşitliğe dayanan bir hukuk sistemine bağlayarak saadete ulaştırmak mefkûresidir*” şeklinde tanımlamıştır.

Pir Sultan Abdal Kızıl elmayı dost bağında görmüştür³⁸²:

“ Dost bağında Kızıl elma,

³⁸⁰ Nevzat, Kösoğlu, *Türk Olmak Ya Da Olmamak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s.165-176.

³⁸¹ Niyazi Yıldırım, Gençosmanoğlu, Malazgirt Marşı, (Erişim), <https://www.antoloji.com/malazgirt-marsi-siiri/>, 26 Ağustos 2020.

³⁸² Kösoğlu, a.g.e. s.165-176.

Gül rengi güllerden solma

Pir Sultan gafil olma

Gelen Murtaza Ali'dir."

Yusufeli'li Huzuri de Kızılelma'nın yaklaştıkça uzaklaşan bir ülkü olduğunu sevdiğine ulaşamadığına benzeterek anlatmıştır³⁸³.

"Sükker ile mi besledi bilmem seni daye

Ey goncedihen tüt-i güya mı nedin sen?

Feth etmeye Türk askeri kuyun hedef etmiş,

Ey kabe-i makdud, Kızıl Elma'mısın nedin sen?"

Ziya Gökalp ise Kızılelma'yı bütün Türk milletinin bir arada olduğu Büyük Türk Birliği olarak simgelemiştir. Bu ülkü "Turan" ülküsüdür³⁸⁴.

Büyük Türk Hüseyin Nihal Atsız ise Ziya Gökalp'in şu satırları düsturumuz olacaktır demiştir³⁸⁵:

"Demez taş, kaya

Yürürüz yaya

Türk'üz gideriz

Kızılelma'ya"

Gökalp için Türkçülüğün üç evresi bulunmaktadır. İlk evre Anadolu'nun Türkçüleşmesi evresidir. İkinci evre, yakın ülkü: Oğuzistan. Oğuz boylarının birleşmesiyle kurulacak bir devlettir. Üçüncü ve son evre ise tüm Türklerin tek bayrak altında toplanmasıdır: Turan³⁸⁶.

Abdurrahim Karakoç da çizilen sınırların dar geldiğini, Türklerin birleşmesi gerektiğini şu satırlarla dile getirmiştir³⁸⁷:

"Ellerin yurdunda çiçek açarken

---

³⁸³ Kösoğlu, a.g.e. s.165-176.

³⁸⁴ Kösoğlu, a.g.e. s.165-176.

³⁸⁵ Hüseyin Nihal, Atsız, *Türk Ülküsü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s.22.

³⁸⁶ Sayim, Türkman, "Yusuf Akçura Ve Ziya Gökalp", *Atatürk Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, 2010, s.154.

³⁸⁷ Abdurrahim, Karakoç, *Vur Emri*, (Erişim), <https://www.antoloji.com/vur-emri-siiri/>, 01 Şubat 2020.

Bizim İl'e kar geliyor gardaşım.

Bu hududu kimler çizmiş gönlüme?

Dar geliyor, dar geliyor gardaşım.”

Türkler tarih boyunca hep Turan ülküsünün aşkında olmuşlardır. Göktürk kağanlarının bu ülküsü günümüze kadar devam ederek gelmiştir³⁸⁸. Gazi Mustafa Kemal Atatürk “*Ben her şeyden evvel Türk milliyetçisiyim. Böyle doğdum böyle öleceğim. Türk Birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. Türk Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarını Türk Birliği ile açacak. Dünya sükûnunu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne âleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecektir*³⁸⁹.” diyerek Turan ülküsünün bir gün muhakkak gerçekleşeceğini söylemiştir.

3.4.2. Türk Keneşi Çalışmaları

Alparslan Türkeş Türk birliği ülküsünü şu şekilde tanımlamaktadır; “*Türk birliği ülküsü, yeryüzündeki bütün Türklerin bir millet ve bir devlet halinde, bir bayrak altında toplanması ülküsüdür.*” Her hakikat önce bir hayal ile başlar diyen Türkeş Türk birliğinin ilk bakışta zor görünse de elbet bir gün hakikat olacağını söylemiştir³⁹⁰.

Devlet Bahçeli “*Türk'üz, Türkçüyüz, Turan'ın sevda ve hedefindeyiz. Ne Avrupa Birliği, ne Şangay İşbirliği, biz diyoruz ki sonuna kadar Türk birliği.*” diyerek Türk milliyetçiliğinin, Türkçülüğün, Ülkücülüğün hedefinin Turan olduğunu açıkça beyan etmiştir³⁹¹.

Türk Keneşi tarafından Elbaşı olarak kabul edilen Nursultan Nazarbayev 2006 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler zirvesinde “*21. asırda büyük başarılarla imza attık. Ekonomi, siyaset ve uluslararası ilişkilerde büyük sonuçlara ulaştık. 21. yüzyılı, hız kesmeden, Atatürk'ün hayalini kurduğu Türk birliği ve gelişimi yüzyılına*

³⁸⁸ Ahmetbeyoğlu, **Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri**, s.246-247.

³⁸⁹ İsmet, Bozdağ, **Atatürk'ün Sofrası**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975, s.138-143.

³⁹⁰ Alparslan, Türkeş, **Kahramanlık Ruhu**, And Yayınları, İstanbul, 1951, s.33.

³⁹¹ Devlet, Bahçeli, MHP Grup Toplantısı 29 Kasım 2016, (Erişim), http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4158/index.html, 10 Temmuz 2020.

*dönüştürülem*³⁹²” diyerek Turan ülküsünün gerçekleştirilmesine olan inancını ifade etmiştir.

Türk dünyasının birleşmesi sürecine dönük fiili çalışmalar 1992 yılında Türkistan coğrafyasındaki Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile birlikte başlamıştır. 1992 yılında Azerbaycan devlet başkanı Ebulfezl Elçibey, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev ile Türkiye, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan devlet başkanlarının katılımıyla zirve düzenlenmiş ve zirve sonunda Ankara Bildirisi imzalanmıştır. 2010 yılında İstanbul’da daimi sekretaryanın kurulması ile Türk Keneşi/Konseysi’ne dönüşmüştür³⁹³. Günümüzde daha güçlü bir halde olan Türk Keneşine Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan tam üye olup Macaristan gözlemci üyedir. Ayrıca Türkmenistan çalışmalara tamamıyla katılır konumdadır. Türk devletlerinin tek bir çatı altında birleşmesi ülküsü için Türk Keneşi kıymetli bir oluşumdur. Devlet Bahçeli Türk Keneşi için muazzam bir gelişme olduğunu söylemiş ve *“300 milyonluk Türk dünyasıyla bizde varız, bizde ayaktaız ve görmesini bilenler için dev gibi dünyanın tam kalbindeyiz.”* demiştir³⁹⁴.

Türk dünyasına ilaveten Ukrayna, Moğolistan gibi ülkelerin içinde bulunduğu bir düzineden fazla ülke Türk Keneşine gözlemci üye olmak için başvuruda bulunmuştur³⁹⁵. Türk Keneşinin Onursal Başkanı Elbaşı Nazarbayev Türk Keneşi’nin Türk Devletler Teşkilatı’na dönüşmesi fikrini önermiş ve diğer devletler tarafından kabul görmüştür³⁹⁶. Türk Keneşi’ne olan başvurular Türk birliğinin var olması gerektiğini, bölgede Türk olmayan ülkelerin dahi Türk’e ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Gerek kapitalizm, gerek komünizm ile emperyalistçe politikalar izleyen devletlerden bıkmış olan milletler muhakkak ki Türk milletini beklemekte, Türk birliğinin barış getirmesini arzulamaktadır. Bunun ilk sebebi Osmanlı, Selçuklu, Timur, Babür gibi devletlerin çatısı altında yüzlerce yıl birlikte yaşadığımız birçok

³⁹² Nursultan, Nazarbayev, “Nursultan Nazarbayev’in Antalya Konuşması”, Kasım 17, 2006, (Erişim), <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3511>, 03 Mart 2021.

³⁹³ Türk Keneşi Zirveler (Erişim), <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>, 05 Nisan 2021.

³⁹⁴ Devlet, Bahçeli, MHP Grup Toplantısı, (Erişim), https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4803/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_TBMM_Grup_Toplantisinda_yapmis olduklari_konusma_13_Nisan.html, 13 Nisan 2021.

³⁹⁵ Amrayev, Baghdad, (Erişim), https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseysi-genel-sekreterinin-31-mart-2021-tarihinde-duzenlenen-turkistan-gayriresmi-zirvesi-sirasinda-yaptigi-konusma_2222_, 05 Nisan 2021.

³⁹⁶ Cengiz, Tomar, Türk Konseyinden Türk Birliğine, (Erişim), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-konseyi-nden-turk-birligi-ne/2205857>, 13 Nisan 2021.

milletin olmasıdır. Diğer neden ise ülkelerin birçoğunun zulüm ve baskı altında olması, başka devletler tarafından sömürölmek veyahut kontrol altına alınmak istenmesidir. Türk ise başka hiçbir millete zulmetmeyen, emperyalist davranmayan bir millettir. Bu sebeple tıpkı Rusya'nın baskısından dolayı Türk'ü umut kapısı olarak gören Ukrayna gibi (tarihte Türk lafzı ve Tatar lafzı eş anlamla kullanılmış³⁹⁷ ve bugün Tatarların büyük bölümü Ukrayna'da yaşamaktadır), tıpkı Sırp zulmünü yaşamış Bosna Hersek gibi, Libya ve Kosova gibi ölkeler de Türk milletinden umut beklemekte, bu sebeple Türk'ün birliğine sıcak bakmaktadır. Türk'ün bu vasfını günümüzde gerçekleştirilen yardımlar rakam olarak açıkça ortaya koymaktadır.

Çizelge-3.8: En çok insani yardım yapan ölkeler ve GSYH'ye göre oranları

Ölkeler	İnsani Yardım Tutarları (Milyon Dolar)	GSYH (Milyon Dolar)	İnsani Yardım Tutarının GSYH'ye Oranı
Türkiye	7.640	761.425,50	1,00338%
ABD	7,025	21.433.226,00	0,00003%
Almanya	3,255	3.861.123,56	0,00008%
Britanya	3,067	2.829.108,22	0,00011%
AB Kurumları	2,331	-	-
S. Arabistan	1,365	792.966,84	0,00017%
İsveç	965	530.883,87	0,18177%
Norveç	770	403.336,36	0,19091%
Kanada	664	1.736.425,63	0,03824%
Japonya	650	5.081.769,54	0,01279%

Kaynak: Global Humanitarian Assistance Report 2020, Development Initiatives, s.35. ve Dünya Bankası verilerinden faydalanarak düzenlenmiştir. (Erişim) 14 Nisan 2021.

Türkiye dünya üzerinde en çok insani yardım yapan ölkedir³⁹⁸. İktisadi büyüklükleri Türkiye'nin kat ve kat daha fazla olan ölkeler dahi insani yardım noktasında Türkiye'nin gerisinde kalmaktadırlar. Türkiye bu yardımları en çok soydaş milletlere ve gönöl coğrafyamız içerisinde bulunan milletlere yapmaktadır. Bosna Hersek, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Kosova gibi balkan ölkelerinden Kazakistan, Tacikistan Kırgızistan gibi Türkistan coğrafyasında bulunan Türk halklarına, güneyimizde Irak, Suriye gibi ölkelerde yaşayan toplumlardan Libya'ya, Tunus'a, Mısır'a, Afganistan milletlerine hatta Kuzey ve Güney Amerika'ya kadar yardım eli

³⁹⁷ Yusuf, Akçura, *Müverrih Leon Cahun Ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han*, haz: Mehmet Kaan Çalen, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s.98-104.

³⁹⁸ Global Humanitarian Assistance Report 2020, Development Initiatives, s 35.

uzatılmıştır³⁹⁹. Türkiye'nin bu tutumu Türk'ün, Gökalp'in deyimiyle, tesanütü yaklaşımındandır. Türk mazluma el uzatan, zalimin karşısında durandır.

3.4.3. İktisadi Birliğe Giden Yol

Turan ülküsünün gerçek olması yalnızca Türk Milletine değil dünyadaki mazlum birçok millete de güç katacaktır. Turan ülküsünün gerçek olması muhakkak ki Türk devletleri arasındaki ilişkilerin güçlenmesinden geçmektedir. Dil birliğinin, para ve vergi birliğinin, iktisadi birliğin, hukuki birliğin sağlanması ile Turan kurulacaktır. Turan'a giden yolda devletlerarası ilişkilerin gelişmesinde ise en mühimi iktisadi birliktelik olacaktır.

Türk Keneşi'nin 31 Mart 2021 gayri resmi zirvesinde Türk Keneşi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev iktisadi ilişkilerin artması gerektiğini söylemiş, Türk Yatırım Fonu kurulmasını tavsiye etmiştir⁴⁰⁰. Ayrıca Nursultan Nazarbayev Azerbaycan topraklarında işgalin son bulması, Karabağ zaferi ile birlikte Türkiye ile Azerbaycan arasında açılan koridorun adının "Turan Koridoru" olmasını teklif etmiştir⁴⁰¹. Böylece Türk dünyası ile bağlantılar kuvvetlenecektir. Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesinin bulunduğu Türkistan şehri ve Türkiye gibi birçok ülkedeki turizm şehirlerine talebin arttırılması sağlanmalıdır. Böylece iktisadi bir hareketlilik cereyan ederken aynı zamanda kültürel tanıtım ve bütünleşmede gerçekleşecektir. Turana giden yolda Türk devletleri arasında turizmin arttırılması, eğitimde birliğin oluşturulması, dil birlikteliğinin tesisi, hukuk ve adalet işlerinin birleştirilmesi gibi birçok sahada çalışmalar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Evvela dış ticarete ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Devletlerin teşvik etmesiyle beraber Türk ülkeleri arasında ithalat ve ihracatın artması sağlanmalıdır. Sonrasında kotalar, sınırlar kaldırılmalıdır. Sermaye ve insan geçişkenliğinde vizesiz ve müdahalesiz bir dolaşım tesis edilmelidir. Turana giden yolda adım adım gerçekleşecek bu hamleler nihayetinde tek para ve tek vergi sistemine geçilecektir. Lakin günümüze geldiğimiz zaman insan ve sermaye geçişkenliğini arttırmak, ihracat ve ithalatlarda artışı sağlamak çok mühim bir adım olacaktır.

³⁹⁹ TİKA (2019), Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2019, Ankara, 2020, s.30-31.

⁴⁰⁰ Baghdad, Amrayev, (Erişim), <https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-genel-sekreterinin-31-mart-2021-tarihinde-duzenlenen-turkistan-gayriresmi-zirvesi-sirasinda-yaptigi-konusma> 2222, 05 Nisan 2021.

⁴⁰¹ Cengiz, Tomar, Türk Konseyinden Türk Birliğine, (Erişim), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-konseyi-nden-turk-birligi-ne/2205857>, 13 Nisan 2021.

Çizelge-3.9: Türk ülkeleri ihracat istatistikleri

Azerbaycan			Kazakistan			Türkmenistan		
İhracat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İhracat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İhracat İçinde Payı (%)	İhracat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İhracat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İhracat İçinde Payı (%)	İhracat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İhracat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İhracat İçinde Payı (%)
İtalya	5.638.642	28,7	İtalya	8.373.767	14,5	Çin	8.685.698	80,2
Türkiye	2.862.695	14,6	Çin	7.823.406	13,6	Afgan.	410.033	3,8
İsrail	1.331.616	6,8	Rus. Fed.	5.602.532	9,7	Özbek.	388.801	3,6
Hindistan	955.866	4,9	Hollan.	4.393.199	7,6	Azer.	202.586	1,9
Almanya	931.783	4,7	Fransa	3.650.384	6,3	Türk.	197.010	1,8
Çin	752.163	3,8	G. Kore	3.079.584	5,3	Roman	164.377	1,5
Rus. Fed.	724.342	3,7	İsviçre	2.669.391	4,6	Rus. Fed.	151.475	1,4
İspanya	704.460	3,6	Türk.	2.307.482	4,0	Gürcis.	104.112	1,0
Çek Cum.	647.451	3,3	İspanya	2.165.954	3,8	İtalya	101.212	0,9
Gürcistan	586.904	3,0	Özbek.	1.981.571	3,4	Ukray.	82.964	0,8
Top.İthal	19.635.580	100	Top.İth	57.722.942	100	Top.İth	10.826.070	100
Özbekistan			Kırgızistan			Toplam İhracat		
İhracat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İhracat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İhracat İçinde Payı (%)	İhracat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İhracat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İhracat İçinde Payı (%)	İhracat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İhracat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İhracat İçinde Payı (%)
Bilinmeyen	5.629.420	39,2	İngilt..	833.230	42,4	Alman.	33.827	27,7
Rus. Fed.	2.067.207	14,4	Kazak.	337.532	17,2	Slovak.	6.405	5,2
Çin	1.767.642	12,3	Rus. Fed.	270.770	13,8	İtalya	6.272	5,1
Kazakist.	1.237.315	8,6	Özbek.	138.880	7,1	Roman	6.174	5,1
Türkiye	1.149.658	8,0	Türki.	89.855	4,6	Avust.	5.642	4,6
Kırgızist.	635.158	4,4	Çin	81.469	4,1	Fransa	5.281	4,3
Afganist.	454.350	3,2	Tacikist an	57.205	2,9	Çekya	5.239	4,3
İran	208.515	1,5	Litvan.	17.134	0,9	Polon.	5.175	4,2
Tacikist.	190.305	1,3	İran	15.429	0,8	Hollan.	4.239	3,5
BAE	119.346	0,8	Ukray.	13.630	0,7	Bir.Kral	4.025	3,3
Top. İthal	14.344.696	100	Top.İth	1.965.502	100	Top.İth	122.180	100

Kaynak: ITC Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 1 Nisan 2021.

Türk dünyası tabidir ki çok geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır. Türk dünyasının unsuru olan Uygur, Saha, Gagavuzya, Güney Azerbaycan gibi milyonlarca

Türk'ün yaşadığı bazı bölgeler ne hazindir ki bugün esaret altındadır. Bağımsız halde yaşayan Türkler ise birçok devlete sahiptir. Bu devletlerden bazıları olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın ihracat istatistikleri çizelgede gösterilmiştir. İstatistiklerin alınan kaynakta ve sair kaynaklarda tutarsızlıkların olduğu aşikârdır. Bilhassa bir ülkenin ihracat listesine bakıldığında bulunan tutar ile diğer ülkenin ithalat listesindeki tutarlar aynı olmamaktadır. Bu durumun devletlerin istatistik kurumları arasındaki yayınlanan tutarların farklı olmasından kaynaklandığı yorumlanabilir. Lakin tutarlardaki mevzu bahis farklılıkların, verilerin birbirlerine yakın olması sebebiyle, değerlendirmelerde büyük bir sapma oluşturmayacağından hareketle mevcut verilerin yorumlanmasına mani oluşturmayacaktır. Çizelge Türk ülkelerinin diğer ülkeler ile gerçekleştirmiş olduğu ihracat rakamlarını ortaya koymaktadır. Çizelgeye göre 2019 ihracat rakamları analiz edildiğinde, Azerbaycan'ın ihracatının %14,6'sını Türkiye'ye gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Lakin Azerbaycan'ın diğer Türk ülkelerine ihracatının ilk on ülke sıralamasına girmediği görülmektedir. Kazakistan'ın toplam ihracatı içerisinde Türk ülkelerine ayrılan pay %7,4 olup, bütün içerisinde çok düşük bir pay olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkmenistan ise ihracatının %80 gibi çok büyük bir oranını Çin'e gerçekleştirmekte olup Türk ülkelerine ihracatı ziyadesiyle azdır. Özbekistan'da da durum diğer ülkelere farksız değildir. Özbekistan'ın toplam ihracatının içerisinde Türk ülkelere gerçekleştirilen ihracat oranı çok düşüktür. Kırgızistan'ın ise Türk ülkelere ihracatı diğer ülkelere nispeten daha fazladır fakat yine de kâfi değildir. Türk birliğinin Avrupa'daki Türk devleti olan Macaristan'ın ise ihracat yaptığı ülkelerin ilk onunda Türk devleti bulunmamaktadır.

Çizelge-3.10:Türk ülkeleri ithalat istatistikleri

Azerbaycan			Kazakistan			Türkmenistan		
İthalat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İthalat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İthalat İçinde Payı (%)	İthalat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İthalat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İthalat İçinde Payı (%)	İthalat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İthalat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İthalat İçinde Payı (%)
Rus. Fed.	2.287.172	16,8	Rus. Fed.	14.065.057	36,7	Türkiye	688.973	22,8
Türkiye	1.646.599	12,1	Çin	6.537.806	17,0	Rus. Fed.	543.322	18,0
Çin	1.432.031	10,5	Gün. Kore	3.405.700	8,9	Çin	431.024	14,3
İsviçre	1.206.786	8,8	İtalya	1.579.088	4,1	BAE	267.070	8,8
ABD	768.542	5,6	Alman.	1.422.425	3,7	Almanya	178.024	5,9

Çizelge-3.10:Türk ülkeleri ithalat istatistikleri(devamı)

Azerbaycan			Kazakistan			Türkmenistan		
Alman.	708.726	5,2	ABD	1.343.652	3,5	Kazakistan	116.159	3,8
Ukrayna	467.070	3,4	Türkiye	817.318	2,1	Fransa	111.492	3,7
İran	452.628	3,3	Özbek.	766.372	2,0	Hollanda	94.918	3,1
Kanada	398.161	2,9	Fransa	696.626	1,8	İtalya	59.489	2,0
İtalya	363.947	2,7	Belarus	654.793	1,7	Ukrayna	54.932	1,8
Top. İthal	13.649.269	100	Top. İthal	38.356.664	100	Top. İthal	3.022.721	100
Özbekistan			Kırgızistan			Macaristan		
İthalat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İthalat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İthalat İçinde Payı (%)	İthalat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İthalat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İthalat İçinde Payı (%)	İthalat Yapılan İlk 10 Ülke	Gerçekleşen İthalat Tutarı 2019 (BİN USD)	Toplam İthalat İçinde Payı (%)
Çin	5.052.269	23,1	Çin	1.733.932	35,4	Almanya	29.633	25,3
Rus. Fed.	3.974.225	18,2	Rus. Fed.	1.362.310	27,8	Avusturya	7.209	6,1
G. Kore	2.524.435	11,6	Kazak.	609.961	12,4	Çin	7.158	6,1
Kazak.	1.878.388	8,6	Türkiye	221.974	4,5	Polonya	6.765	5,8
Türkiye	1.296.689	5,9	Özbek.	200.325	4,1	Hollanda	5.965	5,1
Alman.	884.310	4,0	ABD	89.868	1,8	Çekya	5.806	4,9
ABD	498.022	2,3	Almanya	68.686	1,4	Slovakya	5.747	4,9
Litvan.	441.907	2,0	Ukrayna	48.423	1,0	İtalya	5.084	4,3
Türkm.	388.801	1,8	Belarus	42.734	0,9	Rusya	4.471	3,8
Japonya	381.283	1,7	Hindist.	42.013	0,9	Fransa	4.218	3,6
Top. İthal	21.855.139	100	Top. İthal	4.903.813	100	Top. İthal	117.324	100

Kaynak: ITC Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri Verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 1 Nisan 2021.

Türk dünyasının kendi içerisindeki iktisadi hareketliliği gösteren en büyük gösterge ihracat ve ithalat rakamlarıdır. İhracat rakamlarındaki yetersizlik görünümü ithalat içerisinde ne yazık ki geçerlidir. Azerbaycan'ın ithalat yaptığı ülkeler arasında ikinci sırada Türkiye yer almıştır. Türkmenistan ithalatında ise %23'e yakın bir oranla en büyük payı Türkiye almıştır. Türkmenistan ithalat ve ihracat rakamlarında ayrıca incelenmesi gereken bir çizelge ortaya koymaktadır. Türkmenistan ekonomisi küçük olsa dahi 3 milyar doları aşkın ithalatı söz konusu iken 10 milyar doları aşkın ihracat gerçekleştirmektedir. Bilhassa, tabi ki doğal kaynakların ihracatı söz konusu olsa da, Türkmenistan'ın Türkiye'den ithal edip yüksek oranda Çin'e ihracat yapması rakamlar

açısından bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazakistan ithalatında ise Türk ülkeleri çok az pay almaktadır. Özbekistan diğer ülkelere nazaran Türkiye’den daha çok ithalat yapmış olsa da kâfi miktarda ithalatın olduğu söylenememektedir. Macaristan’ın ise ithalat rakamlarında Türk ülkeleri çok az yer tutmakta, Türk ülkeleri ile Macaristan arasındaki iktisadi ve ticari ilişkilerin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Şayet Türk devletleri tek çatı altında toplanacak ve Türk birliği tesis edilecek ise iktisadi birlikteliğin sağlanması yolunda ülkeler arası alışverişler hızlanmalıdır.

Çizelge-3.11: Türkiye’nin Türk cumhuriyetlerine yaptığı ihracat istatistikleri

	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türk Cumhuriyetlerinden Yapılan İhracat					
YIL	TOPLAM	AZER.	KAZAK.	TÜRKMEN.	ÖZBEK.	KIRGIZ.	MACAR.
2005	73.306,85	528,04	459,95	180,63	151,07	89,53	379,09
2006	85.165,83	695,29	696,82	281,33	176,00	132,13	486,44
2007	106.538,71	1.046,11	1.080,04	338,97	225,08	180,94	776,07
2008	132.027,20	1.667,47	890,57	662,93	337,13	191,35	684,09
2009	102.142,61	1.399,40	633,44	945,11	279,09	140,00	445,73
2010	113.883,22	1.550,48	818,90	1.139,83	282,67	129,20	440,77
2011	134.906,87	2.064,00	947,82	1.493,34	354,49	180,24	508,65
2012	152.461,74	2.584,67	1.068,63	1.480,05	449,88	257,47	517,87
2013	161.480,91	3.174,50	1.155,81	2.050,25	624,48	432,30	709,99
2014	166.504,86	3.061,22	1.086,99	2.367,65	650,35	467,51	774,67
2015	150.982,11	2.092,21	882,33	1.968,06	518,16	317,22	801,53
2016	149.247,00	1.387,89	713,83	1.369,13	559,43	327,85	947,58
2017	164.494,62	1.476,52	840,34	1.117,74	726,72	379,07	1.206,08
2018	177.168,76	1.701,93	790,32	503,20	1.030,59	391,94	1.312,81
2019	180.832,72	1.788,40	900,14	744,69	1.232,08	442,04	1.423,21
2020	169.669,41	2.085,61	985,77	786,96	1.154,39	417,57	1.263,51

Kaynak: IMF verilerinden oluşturulmuştur. (Erişim) 2 Nisan 2021.

Çizelgeden anlaşıldığı üzere Türk cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret ilişkisindeki zayıflık yalnızca Türkiye dışındaki ülkeler için değil Türkiye için de

geçerlidir. Türkiye gerçekleştirmiş olduğu ihracat tutarının yalnızca ortalama % 4'ünü Türk ülkelere ihraç etmektedir. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı Türk ülkesi ise Azerbaycan olup ikinci sırada Macaristan gelmektedir.

Çizelge- 3.12: Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerinden yaptığı ithalat istatistikleri (milyon dolar)

	Türkiye İthalat Toplamı	Türk Cumhuriyetlerinden Yapılan İthalat					
YIL	TOPLAM	AZER.	KAZAK.	TÜRKMEN.	ÖZBEK.	KIRGIZ.	MACAR.
2005	116.527,04	272,26	557,60	160,54	259,54	14,11	945,45
2006	139.428,51	340,48	993,73	190,23	415,69	27,39	1.285,05
2007	169.912,95	329,81	1.283,97	396,86	613,81	45,02	1.423,46
2008	201.963,59	928,42	2.331,99	389,31	580,81	47,97	1.286,11
2009	140.928,42	752,78	1.348,90	327,56	413,08	31,45	987,29
2010	185.544,33	865,13	2.470,97	386,34	861,37	30,90	1.382,21
2011	240.841,68	262,26	1.995,11	392,71	939,88	52,12	1.494,49
2012	236.545,14	339,94	2.056,09	303,51	813,29	45,23	1.184,45
2013	260.822,80	612,68	1.758,43	789,02	853,06	106,80	1.280,78
2014	251.142,43	482,58	1.222,77	764,10	846,43	120,00	1.236,52
2015	213.619,21	357,09	1.115,01	634,45	722,71	117,70	1.376,25
2016	202.189,24	328,04	1.132,31	511,63	723,39	131,69	1.375,58
2017	238.715,13	384,15	1.493,80	487,29	838,37	155,12	1.590,36
2018	231.152,48	408,43	1.601,68	379,51	869,60	64,03	1.518,65
2019	210.345,20	411,02	1.403,96	344,77	1.140,19	77,24	1.308,08
2020	219.509,84	410,71	1.180,55	319,39	970,03	91,16	1.470,67

Kaynak: IMF verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 2 Nisan 2021.

Türkiye'nin ithalat rakamları incelendiğinde en çok ithalatın Macaristan'dan yapıldığı, Kazakistan'ın ise ithalat sıralamasında ikinci sırada geldiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki oran; Türk ülkelerinden gerçekleştirdiği ithalatın toplam ithalat içerisindeki oranı yıllara göre değişmekle birlikte genelde %2'ler seviyesindedir. Bu oran ziyadesiyle azdır. Esasında gerek ihracat gerek ithalat rakamlarından anlaşılıyor ki Türk ülkeleri birbirleri arasındaki alışverişin az olduğu

bir yapıdadır. Bu hususun analizi için üretim kalemleri, işgücü piyasasının durumu, ithalat nedenleri gibi birçok durumu detaylıca incelemek gerekmektedir. Fakat sebebi ne olursa olsun Türk dünyası içerisinde ithalat ve ihracat rakamları çok düşük seyretmekte, bu husus Türk Birliği'nin kurulmasını geciktirmektedir.

Çizelge-3.13: Türk dünyası ülkeleri temel iktisadi göstergeler

ÜLKE	DEĞER / YIL	2016	2017	2018	2019	2020
KAZAK.	GSYİH (Milyar Dolar)	137.289,00	166.806,00	179.340,00	181.667,00	165.730,00
	Nüfus (Milyon Kişi)	17.918,00	18.157,00	18.396,00	18.632,00	18.872,00
	Asgari Ücret (Ay/Dolar)	67,2	73,4	85,1	111,7	111,8
TÜRKİYE	GSYİH (Milyar Dolar)	869.280,00	858.932,00	779.599,00	760.940,00	649.436,00
	Nüfus (Milyon Kişi)	79.815,00	80.811,00	82.004,00	83.155,00	84.174,00
	Asgari Ücret (Ay/Dolar)	565,9	502,8	532,1	485,9	495
AZERBAY.	GSYİH (Milyar Dolar)	37.830,00	41.375,00	47.113,00	48.048,00	41.666,00
	Nüfus (Milyon Kişi)	9.706,00	9.810,00	9.898,00	9.982,00	10.101,00
	Asgari Ücret (Ay/Dolar)	67,3	65,5	76,5	147,1	147,1
TÜRKMEN	GSYİH (Milyar Dolar)	36.180,00	37.926,00	40.761,00	45.231,00	47.986,00
	Nüfus (Milyon Kişi)	5.642,00	5.710,00	5.770,00	5.856,00	5.944,00
	Asgari Ücret (Ay/Dolar)	-	-	-	-	-
KIRGIZ.	GSYİH (Milyar Dolar)	6.813,00	7.703,00	8.271,00	8.455,00	7.480,00
	Nüfus (Milyon Kişi)	6.019,00	6.140,00	6.257,00	6.389,00	6.517,00
	Asgari Ücret (Ay/Dolar)	15,1	15,2	17,4	24,1	25,1
ÖZBEK.	GSYİH (Milyar Dolar)	81.323,00	58.147,00	50.378,00	57.921,00	59.771,00
	Nüfus (Milyon Kişi)	31.575,00	32.121,00	32.657,00	33.256,00	33.906,00
	Asgari Ücret (Ay/Dolar)	46,1	43,9	29,3	21,3	-
MACAR.	GSYİH (Milyar Dolar)	127.507,00	141.511,00	157.883,00	160.957,00	149.939,00
	Nüfus (Milyon Kişi)	9.830,00	9.798,00	9.778,00	9.773,00	9.753,00
	Asgari Ücret (Ay/Dolar)	387,3	434,1	533,2	530,4	575,4

Kaynak: IMF İstatistikleri, countryeconomy verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. (Erişim) 18 Mart 2021.

Çizelgede Türk ülkelerinin gayrisafı yurtiçi hâsıla tutarları, nüfusları, asgari ücret tutarları gibi temel iktisadi ve sosyal göstergeler verilmiştir. Türk dünyasının temel iktisadi göstergeleri analiz edildiğinde Türkiye ekonomisinin diğer ülke

ekonomilerine nazaran çok daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’yi Kazakistan ve Macaristan takip etmektedir. Daha sonra sırasıyla Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve en son Kırgızistan gelmektedir. Kişi başına düşen gelirden ise Macaristan ilk sırada yer almakta, Türkiye ve Kazakistan Macaristan’ı takip etmektedir. Son beş sene incelendiğinde Kazakistan ve Macaristan’ın büyüme oranlarının diğer ülkelere nazaran çok yüksek olduğu görülmektedir. Türk dünyasının genel büyüme eğilimini Türkiye ve Özbekistan bozmaktadır. 2020 yılında ise küresel salgından ötürü ekonomilerde genel anlamda küçülme söz konusu olmuştur. Türk ülkelerinde asgari ücret ise çokça değişiklik göstermekte olup Macaristan en yüksek en az ücret seviyelerine sahipken Kırgızistan ve Özbekistan’da en az ücret düzeyine sahiptir.

Türk birliğine giden yolda ülkeler arası kalkınma seviyelerinin denkleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca iktisadi bütünleşme ile Macaristan, Türkiye gibi teknik kapasiteleri daha yüksek ülkelerin bilgisini ve emek fiyatları daha düşük olan ülkelerin işgücünü kullanarak üretimde dünya ile rekabet edecek seviyede bir artışın gerçekleşmesi muhtemeldir. Türkistan coğrafyasında bulunan ülkeler petrol, doğalgaz gibi rezervlere sahiptir. Bu sahiplik bütünleşme halinde daha verimli kullanılabilir hale getirilebilir. Dış ticaretin geliştirilmesi ile bu kaynakların daha etkin kullanılması, teknik birikimi olan ülkeler ile doğal kaynaklara sahip ülkelerin bir arada çalışması ekonominin daha etkin hale gelmesini sağlayacaktır. Türkiye söz konusu ülkeler içerisindeki en büyük ekonomi olması ve teknik, üretim teknolojisi vb. açılardan gelişmiş olması nedeniyle diğer ülkelere öncülük etmelidir. İktisadi açıdan birçok yönden birbirini tamamlayacak Türk ülkelerinin bir araya gelmesi için ilk başta dış ticaretin artışı sağlanmalı, emek ve sermaye piyasasındaki kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Türk dünyası bir oldukça iktisadi açıdan güçlenecek, bu güç siyasi gücü de beraberinde getirecektir. Türk milliyetçiliğinin, ülkücülüğün, Türkçülüğün mefkûresi Turan ülküsüdür. Bu ülkü İsmail Gaspıralı’nın “*Dilde, fikirde, işte birlik*” şiarı ile muhakkak kurulacaktır. Ziya Gökalp’in dediği gibi⁴⁰²:

“ *Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan;*

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan.”

---

⁴⁰² Ziya, Gökalp, *Turan Şiiri*, (Erişim), <https://www.antoloji.com/turan-2-siiri/>, 01.03.2021.

SONUÇLAR

Türk milleti tarih boyunca çokça başarılarla imza atmış, adeta dünyaya hâkim olduğu dönemleri yaşamıştır. Türk milletinin hemen her siyasi muvaffakiyetlerinde iktisadi başarıyı da görmek mümkündür. O halde iktisadi başarının olmadığı bir halde siyasi başarı aramak abesle iştigaldir. İktisadi başarı siyasi başarıyı, iktisadi bağımsızlık siyasi bağımsızlığı beraberinde getirmekte, birbirlerinden ayrılmaz bütün olmaktadır. O halde Türk milleti milletlerarası rekabette galip gelebilmek için iktisadi sahada muvaffak olmak mecburiyetindedir.

Türk milletinin iktisadi ve mali alanda başarılı olması için hangi sistem, metot ve yöntemi tatbik edeceği iktisatçılar ve konunun ilgililerince daima münazara konusu olmuştur. Türk milletinin iktisadi gelişmesini sürdürebilmesi ve hızlandırması için muhtelif iktisadi fikriyatlar sürekli tartışılmıştır. Kapitalizm, liberalizm, serbest piyasa iktisadi gibi kavramlarla lafz edilebilecek sistemde devletin ekonomi içerisindeki rolünün çok az olması gerektiği savunulmuş, kısıtlamalar ve yasaklamalar doğru bulunmamıştır. Serbest piyasacı sistem değerin arz ve talep nispetiyle oluştuğunu, sermaye ve müteşebbislikte yabancı ve yerli ayrımının yanlış olduğunu, özel mülkiyetin varlığını, vergilerin az olması gerektiğini, özetle kamunun elinin ekonomi üzerinde olmaması gerektiğini savunmaktadır. Komünizm, marksizm, sosyalizm gibi kavramlarla ifade edilen iktisadi sistem ise serbest piyasacıların aksine devletin ekonominin her alanında var olması gerektiğini, hemen her malın kamu tarafından arz edilmesini, kısıtlamalar ve yasaklamaların olmasını, özel mülkiyetin olmamasını kısacası tüm iktisadi çarkın devlet kontrolü ve tekelinde dönmesi gerektiğini savunmaktadır. Türk milleti için ise hangi ideoloji ve fraksiyonun doğru olduğu sualine verilecek en güzel yanıt her iki cephenin de bize uygun olmadığıdır. Esasen Türk milleti için “üçüncü yol” vardır. Türk milletinin iktisadi sahada başarılı olması, Türk insanının müreffeh bir hale kavuşması Türk milliyetçiliğinin en asli mefkûrelerindendir.

Türk milliyetçiliği, Türk milletinin muasır medeniyetler seviyesinin en üstünde yer almasını gaye edinmiştir. Bu ülkü siyasi, içtimai ve birçok sahada olduğu gibi iktisadi başarıyı da mecbur kılmaktadır. Türk milliyetçiliğinin fikir dünyasına zenginlik katan çokça fikir insanı iktisadi meselelere dair görüşlerini ortaya koymuş, Ülkücülerin iktisada bakış açısını tahlil ve izah etmiştir. Türk milliyetçiliği fikriyatı tüm fikir ve tezlerini Türk tarihi ve Türk kültüründen ilhamla oluşturmuştur. İktisadi

meselelere bakışta da tabi ki şanlı Türk tarihini anlayabilmek, yüksek Türk kültürünü kavrayabilmek mühimdir. Türk milliyetçisi mütefekkirler de Türk iktisadını Türk tarihine isnat ederek analiz etmişlerdir. Bu sebeple Türk milletin tarihindeki iktisadi ve mali durumu tahlil etmek Türk milliyetçisi mütefekkirlerin iktisadi görüşlerini kavramak ve günümüzdeki iktisadi meseleleri yorumlamak için ehemmiyet arz etmektedir.

Türk tarih boyunca adaletin savunucusu, mazlumların koruyucusu olmuş bir millettir. Türk milleti hakkı haykıran, yardım eli uzatmaktan çekinmeyen, zalimlerin düşmanlığını gurur addeden, özünü muhafazaya gayret gösteren kadim bir kültüre sahip olan milletin adıdır. Türk milleti binlerce yıllık kültür birikimine, binlerce senelik ahlaki ve içtimai yapıya sahiptir. Binlerce yıldır var olan kadim Türk milleti iktisadi sahada da dünya sahnesinde kendine has bir yapı ile var olmuştur.

Türkler Sakalar, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar gibi devletler ile iktisadi zenginliği ve adaleti tesis etmişlerdir. İslamiyet ve Anadolu öncesi Türkler daha çok konargöçer bir yaşam sergilemişlerdir. Hayvancılığın yaygın olması onları hayvan ihtiyaçlarını karşılamak üzere otlakların bulunduğu topraklara dolayısıyla konargöçerliğe itmiştir. Fakat Türkler konargöçer bir yaşam sergilediklerinde dahi medeni bir millet olmaktan geri kalmamışlardır. Bilhassa at yetiştirmeye ve kullanmaya ehemmiyet göstermişler, komşu ülkeleri ile ticarete at verip ipek, gıda ürünleri gibi malları almışlardır. Ayrıca ticaret yollarına hâkimiyet kurmuşlar, bu sayede gelir elde etmişlerdir. Kaynaklar az olsa da konargöçer bir yaşam sergilenmesine rağmen vergilendirme gerçekleştirerek devlet hazinesi oluşturmuşlardır. Devrin sanayisi demircilik ve işlemecilikle iştigal olmuşlar, böylece dünyadaki sanayi ve madencilikte en üst seviyede yer almışlardır. Konargöçer bir yaşam sergilense dahi özel mülkiyet var olmuş, bireyler toprak sahibi olmuş ve tarıma elverişli topraklarda ziraat yapmışlardır. Bugüne kadar ulaşan sulama kanalları eski Türklerin tarım ile iştigal olduklarını ortaya çıkarmıştır. Eski Türklerde halkın müreffeh olması, iktisadi başarının tesis edilmesi hükümdar için büyük bir vazife olmuştur. Orhun yazıtlarında yer alan “*yoksul milleti zengin kıldım*”, Bilge Kağanın “*altının sarısını, gümüşün beyazını... millete kazandırdım*” vecizleri milletin iktisadi refahına verilen kıymeti göstermiştir. Bilhassa yazılı eserlerin var olduğu Karahanlılar devrinde iktisada ve maliyeye dair yazıların varlığı Türkün bu sahalardaki geçmişine sınırlı da olsa ışık tutmuştur. Yusuf Has Hacıp’in beyitleri muhasebenin var

olduğu sonucunu ispatlamış ve devletin gelirlerini kaydeden muhasebecilerin kıymet ve ehemmiyetini ortaya koymuştur. Hoca Ahmet Yesevi ise hikmetlerinde iktisadi ahlak ve doyuma dair öğütler vermiştir.

Türkler İslamiyet'i kabulünden ve Anadolu'ya göç ettikten sonra konargöçer yaşamı sürdüren kitleler olsa dahi yerleşik yaşama geçmişlerdir. Uygur Devleti döneminde başlayan yerleşik yaşama geçiş süreci Osmanlı Devleti'nde dahi devam etmiştir. Fakat Anadolu ile birlikte halkın çoğu yerleşik hayatı kabul etmiştir. Yerleşik yaşama geçiş, Anadolu'ya göç iktisadi yaşamı bazı noktalarda değiştirmiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde tarım daha ehemmiyetli hale gelmiştir. Ticaret yollarındaki hâkimiyetin kıymeti devam etmiş ve deniz yollarında tesis edilen egemenlik ticari faydayı arttırmıştır. Tımar, ikta sistemleri uygulanmış, toprakta hem devletin hem de özel mülkiyetin varlığı görülmüştür. Muhtelif vergiler ve sefer ganimetleri ile devlet gelirleri sağlanmıştır. Para basımı hükümdarlığın bir alameti olarak görülmüş ve ticari yaşamın daha kolay seyretmesi için piyasaya sürülmüştür. Paraya verilen kıymet özünde iktisadi hareketliliği ve iktisadiyata verilen kıymeti ispatlamıştır. Coğrafi konumdan ötürü dış ticaret daha kıymetli hale gelmiştir. İktisadiyatta modernliğin adımları görülmeye başlanmıştır. Bankacılığın izlerine rastlanmış, ahilik ile meslek örgütü görülmüştür. Osmanlı'nın son dönemlerinde ise ulaşım olanaklarının tren yolu ve deniz yolu ile artması, bankaların kurulması gibi birçok iktisadi modernleşme unsurları mevcut olmuştur. Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde de hükümdarlar için halkın refahı büyük bir yükümlülük olmuştur. Şeyh Edebali'nin "*Halkı yaşat ki devlet yaşasın*" sözü eski Türk devletlerinde olduğu gibi Anadolu döneminde de insanın refahına verilen kıymeti alenen ortaya koymuştur. Türkler tarih boyunca hiçbir zaman ne tam liberal bir iktisadi yaşam içerisinde olmuşlar ne de komünist bir sistemi kabul etmişlerdir. O halde açıkça ortaya çıkmaktadır ki "üçüncü yol" un ana kaynağı Türk tarih ve medeniyetidir.

Alparslan Türkeş'in ifade ettiği "üçüncü yol" tabiri Türk milletinin kendine has iktisadi yapısını harikulade isimlendirmekte ve tarif etmektedir. Türk milliyetçiliği fikriyatı özü başka milletlere bağlı, kendi harsımıza uygun olmayan iktisadi sistemleri reddetmiş ve Türk için, Türk'e göre ve Türk tarafından şiarına uygun bir iktisadi sistem ortaya çıkarmıştır. Ziya Gökalp Türklerin, bozkurt misali, özgürlüklerine düşkün olduklarından dolayı komünizmi, toplum ve millet çıkarlarını düşündükleri için liberal olamayacaklarını ifade etmiştir. Türk milliyetçiliği üretimin ve çalışmanın iktisadın

temel koşulu olduğunu kabul etmiş, sanayiden tarıma hemen her alanda üretimin nitelikli bir şekilde artışını savunmuştur. Özel mülkiyetin sınırlandırılması yetkisinin devlette olması koşuluyla varlığı kabul edilmiş, müteşebbislerin gerçekleştireceği teşebbüslerin iktisada katkı sağlayacağı uygun bulunmuş ve müteşebbisler iktisat gazileri nitelendirmesiyle yüceltilmiştir. Değerin arz ve taleple oluştuğu fikri temel olarak kabul edilse de bilhassa Gökalp'in değer vecd ile oluşur görüşü arz-talep yasasına bir tenkit veyahut yasanın bir noksanlığının giderilmesi şeklinde kabul edilebilir. Üretim faktörlerinden emek ise Türk milliyetçiliği fikriyatı için ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Çalışmak Türk milliyetçiliği için büyük bir erdemdir. Çalışanların, işçilerin haklarının savunulması noktasında da devlet müdahaleci ve düzenleyici olmalıdır. Tabi Türk milliyetçiliği fikriyatı için kutsal olan devletin var olabilmesi devlet hazinesinin güçlü olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle devlet vergi gelirine ihtiyaç duymaktadır. Devlet halktan adil ve tarafsızca vergi toplamalı ve vergi toplama eylemini bizzat gerçekleştirmelidir. Verginin miktarı ise eğitim, sağlık, adalet, savunma, kültür, bilim gibi toplumsal harcamalar için alınmalı, bu ihtiyaçların ötesinde fazla vergi alınmamalıdır.

Türk milliyetçiliği özünde iktisadi yaşamda adaleti ve kültürü esas almaktadır. Bu sebeple ahlaktan yoksun bir iktisadiyat düşünülemez. Ülkücülük her şeyden evvel milleti ve devleti düşündürmektir. Bireylerin yalnızca kendi menfaatlerini düşünmesi kabul edilebilir değildir. Ahlak Türk için her şeyin özüdür. Ahlakın olmadığı bir fikir veyahut bir eylem Türk milliyetçiliği tarafından kabul edilmez. Türk milleti dayanışmacıdır. Türk insanı yardımseverdir. Ahlakın olmadığı bir ticari ve iktisadi yaşam asla kabul edilebilir değildir.

Türk milliyetçiliği günümüzdeki iktisadi meselelere bakarken ahlakın olmazsa olmaz olduğunu unutmamaktadır. İktisadi ve mali meselelerde ahlak hakkaniyeti gerektirmektedir. Vergilendirmede adaleti esas almakta, hakkaniyetli bir paylaşımı ve vergilendirmeyi esas almaktadır. Bütçenin oluşturulmasında, kamu harcamalarının gerçekleştirilmesinde adil ve şeffaf bir düzeni ilke edinmiştir. Türk milliyetçiliği fikriyatı iktisadi ahlak gereği gelir dağılımında adaleti esas almaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi lideri Devlet Bahçeli “sihirli beşgen” ile ideal ekonomi yönetimini tarif etmiştir. Beşgenin köşelerinde büyüme, tam istihdam, fiyat istikrarı, gelir dağılımındaki adalet ve ödemeler dengesi vardır. Her bir köşenin bir arada olması iktisadi açıdan zordur. Bu sebeple beşgenin içerisinde çıkarılacak bir üçgen ekonomi

yönetiminde öncelikleri ortaya koymaktadır. MHP ise tam istihdam, gelir dağılımındaki adalet ve büyümeyi ön plana almaktadır. Bu üçgenin sağlanmasından sonra diğer iki unsur gerçekleştirilmeye çalışılır. Esasen Devlet Bahçeli'nin ifade ettiği bu görüş Türk milliyetçiliğinin önceliklerini anlamayı sağlamakta, tam istihdam, büyüme ve gelir dağılımındaki adaletle verilen kıymeti, özünde Türk milletinin refahına verilen değeri ortaya koymaktadır.

Türk milliyetçiliği fikriyatı iktisadi kalkınma ve büyümeye ehemmiyet göstermektedir. Sanayinin gelişmesini muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma gayesi için arzulamakta, coğrafi zenginliklerin değerinin bilinciyle tarım üretiminin artırılması ve kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesini mühimsemektedir. Türk milletinin müreffeh bir hale gelmesi için yabancı sermayenin kullanılması ve yabancı yatırımların kabul edilmesi ülke iktisadına değer katacaktır. Bu sebeple yabancı sermayenin inkârı ve reddi Türk milliyetçiliği fikriyatında bulunmamaktadır. Fakat arzu edilen hal sermaye ve emeğin tümünden milli olmasıdır. Bu halin ortaya çıkması için ise yabancı sermayeden nemalanmak kabul edilebilir bir durumdur. Yabancı sermaye ve yatırımların kabul edilebilmesinin hududu ise milli menfaatlerin zarar görmemesidir. Milli menfaatlere veya iktisadi bağımsızlığa hanel getirecek bir eylem Türk milliyetçiliği fikriyatı tarafından reddedilmektedir. İktisadi bağımsızlık siyasi istiklali perçinleyen yegâne unsurdur. İktisadi bağımsızlık “üçüncü yol” için elzemdir.

Türk milliyetçiliği fikriyatının güzümüz Kızılelma'sı Turan ülküsüdür. Turan tüm Türklerin tek bayrak altında toplanması, bir arada olması, mesafelerin ve hudutların ortadan kalkmasıdır. Gaspıralı İsmail'in “*dilde fikirde işte birlik*” şiarı Turan'a giden yolun kılavuzudur. İşte birliğin sağlanması için Türk devletleri arasındaki iktisadi münasebetlerin ilerletilmesi esas olmalıdır. Turana giden yolda iktisadi birlikteliğin tesis edilmesi elzemdir. Türk devletlerinin iktisadi ilişkilerinin artması Türk devletleri arasındaki ticari ilişkileri geliştirerek Türk birliğine giden yolun mesafelerini kısaltacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmetbeyoğlu, A. (2017). *Altaylardan Kafkaslara Türk devletleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ahmetbeyoğlu, A. vd. (2001). *Türklerin tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Aka, İ. (2019). *Timurlular*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Akçura, Y. (1990). *Türkçülük ve dış Türkler*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Akçura, Y. (2017). *Muasır Avrupa'da siyasi ve içtimai fikirler ve fikri cereyanlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akçura, Y. (2017). *Tarih-i siyasi 1926-1927-1928 ders notları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akçura, Y. (2019). *Osmanlı Devleti'nin dağılma devri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akpınar, Y. (2017). *Gaspıralı eğitim yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akpınar, Y. (2019). *Gaspıralı fikri eserleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aksun, Z. N. (2019). *Dünder Taşer'in büyük Türkiye'si*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akşin, S. (2009). *İktisat tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)*. Türkiye tarihi 3. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (Edt.) (2009). *Türkiye Tarihi 3*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aktan, C. C. (1986). İktisat sistemi İslam devletlerinde ve Selçuklu imparatorluğundaki uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*.165-173.
- Alan, H. (2007). *Bozkırdan cennet bahçesine Timurlular*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aliyev, İ. (2020). Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanlarının basına beyanatları. <https://president.az/articles/50868> İndirilme Tarihi: 10.12.2020.
- Amrayev, B. (2021), Türk Konseyi Genel Sekreterinin 31.03.2021 tarihinde düzenlenen Türkistan Gayriresmi Zirvesi sırasında yaptığı konuşma. https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-genel-sekreterinin-31-mart-2021-tarihinde-duzenlenen-turkistan-gayriresmi-zirvesi-sirasinda-yaptigi-konusma_2222 İndirilme Tarihi: 05.04.2021.
- Anadol, C. (1991). *Ahilik kültürü ve fütüvvetnameler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Anadolu Ajansı (2007). VI. Uluslararası Atatürk Kongresi... <https://www.aa.com.tr/tr/arsiv/vi-uluslararasi-ataturk-kongresi/428286> İndirilme Tarihi: 16.03.2021.
- Anadolu Ajansı (2020). MHP Genel Başkanı Bahçeli: Türk tabipler birliği derhal kapatılmalıdır. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskani-bahceli-turk-tabipleri-birligi-derhal-kapatilmalidir/1978086> İndirilme Tarihi: 01.04.2021.
- Anadolu Ajansı (2020). MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'den baro açıklaması. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskani-bahceliden-baro-aciklamasi-gayri-ahlaki-ayricaliklari-sorgulanmali/1899575> İndirilme Tarihi: 01.04.2021.
- Arvasi, S. A. (2009). *Türk İslam ülküsü II*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Arvasi, S. A. (2009). *Türk İslam ülküsü I*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Atabey, A. N., Yılmaz, B. ve Yılmaz H. (2018). Ortaçağ Avrupa'sında iktisadi ve siyasi tarih çerçevesinde muhasebe ihtiyacı ve çift taraflı kayıt tekniği: Lisans ve lisansüstü öğrenciler için bir rehber, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15, 7-38.
- Atsız, H. N. (2014). *Türk ülküsü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atsız, N. (1931). Milli iktisat. *Atsız Mecmua*, 8, 1-3.

- Atsız, N. (1964). İşte sosyalizm. *Ötüken Dergisi*, 6, 6.
- Atsız, N. (1973). 3 Mayıs 1944. *Ötüken Dergisi*, 5, 3.
- Atsız, N. (2014). *Bozkurtların ölümü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aydın, S. ve Çaşkurlu, E. (2013). *Kamu maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aysan, M. (2018). Dünya ve Osmanlı Devletinde enflasyon. *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, 92-123.
- Bahçeli, D. (2009). *Bir hilal uğruna*. Ankara: Milliyetçi Hareket Partisi.
- Bahçeli, D. (2016). MHP grup toplantısı. http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4158/index.html İndirilme Tarihi: 10.07.2020.
- Bahçeli, D. (2019). MHP belediye başkanları aday takdim toplantısı konuşması. http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4499/index.html İndirilme Tarihi: 30.10.2019.
- Bahçeli, D. (2019). MHP grup toplantısı. http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4578/index.html İndirilme Tarihi: 03.12.2020.
- Bahçeli, D. (2021). MHP grup toplantısı. https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4803/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_TBMM_Grup_Toplantisinda_yapmis_ olduklari_konusma__13_Nisan.html İndirilme Tarihi: 13.04.2021.
- Bakkal, R. (Edt.) (1996). Gaspıralı İsmail Bey. İstanbul: Avrasya Bir Vakfı Yayınları.
- Baloğlu, B. (2012). Ziya Gökalp'in iktisat görüşleri ve günümüz iktisadi değerler sistemi bakımından önemi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3, 29-45.
- Berk, E. (2017). Yusuf Akçura ve fikirleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, 479-509.
- Beysanoğlu, Ş. (Edt.) (1976). *Makaleler I.*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (Edt.) (1976). *Makaleler I: Diyarbekir-Peyman-Volkan Gazetelerindeki Makaleleri*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (Edt.) (1980). *Makaleler IX: Yenigün, Yeni Türkiye, Cumhuriyet gazetelerindeki yazıları*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Birol, Ö. H. ve Gencer, A. H. (2014). Neo klasik iktisat ve neo klasik sentez. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 259-280.
- Bolay, S. H. (Edt.) (1982). *Makaleler II.*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bozdağ, İ. (1975). *Atatürk'ün sofrası*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2012). Uygurlarda hukuk ve maliye ıstılahları, *Türkiyat Mecmuası*, 4, 1-44.
- Can, A. V., Küçük, M. ve Karabınar, S. (2012). Kutadgu Bilig'de muhasebe, ticari hayat ve etik ile ilgili beyitler ve güncel yorumu. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2, 68-100.
- Canım, R. (1996). Pir-İ Türkistan Hoca Ahmed Yesevi'de tasavvuf düşüncesi. *Bilim ve Kültür Dergisi*, 1, 9-12.
- Countryeconomy (2021). <https://countryeconomy.com/> İndirilme Tarihi: 18.03.2021.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (2009), *Araştırma Ve İnceleme Raporu 2009*, Ankara, 2009.
- Çakır, G. Ö. (2019). *Mesele*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çalen, M. K. (Edt.) (2018). *Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a göre Cengiz Han*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Çandarlıoğlu, G. (1984). Uygur-Çin iktisadi münasebetleri (At-ipek Alışverişi). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 34, 73-80.
- Çay, A. (Edt.) (1982). *Makaleler VII.*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çiçek, U. ve Uğur, K. (2019). Türkiye ile AB ülkelerinin dolaylı-dolaysız vergiler açısından karşılaştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(24), 290-310.
- Çonoğlu, S. (Edt.) (2018). *Yeni mecmua yazıları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Çonoğlu, S. (Edt.) (2019). *Yeni hayat şiirler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çotuksöken, Y. (Edt.) (1991). *Türk uygarlığı tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Demir, G. (2008). Yusuf Akçura'nın TBMM'deki faaliyetleri (1923-1935). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- Durmuş, İ. (2016). *Türk kültürüne giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durusoy, M. O. (Edt.) (1977). *Makaleler III.*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Duymaz, A. (Edt.) (2018). *Küçük mecmua yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dünya Bankası (2021), Dünya bankası verileri. <https://data.worldbank.org/> İndirilme Tarihi: 14.04.2021.
- Eker, A. ve Bülbül, D. (2013). *Kamu maliyesi*. Ankara: Özbaran Ofset Matbaacılık.
- Eldem, V. (1970). Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi şartları hakkında bir tetkik. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdem, G. (2018). *Milliyetçilik ve sosyalizm üzerine mektuplar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gençosmanoğlu, N. Y. Malazgirt Marşı. <https://www.antoloji.com/malazgirt-marsi-siiri/> İndirilme Tarihi: 26.08.2020.
- Georgeon, F. (2005). *Türk milliyetçiliğinin kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)* (Çev: A. Er) Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Global Humanitarian Assistance Report 2020, Development initiatives.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökalp, Z. (1974). *Yeni Türkiye'nin hedefleri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Gökalp, Z. (2013). *Son şiirler*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Gökalp, Z. Turan Şiiri. <https://www.antoloji.com/turan-2-siiri/>, İndirilme Tarihi: 01.03.2021.
- Gökalp, Z. Vatan. <https://www.antoloji.com/vatan-271-siiri/>, İndirilme Tarihi: 03.05.2020.
- Gömeç, S. Y. (2015). *Eski Türklerde ekonomik hayat*. XI. Milli Türkoloji kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul: Pelikan Basım.
- Gömeç, S. Y. (2016). Uygur Türklerinin destanları ve kültürü hakkında özet. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 7, 45-54.
- Güngör, E. (1999). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hablemitoğlu, N. (2006). *Gaspıralı İsmail*. İstanbul: Bir Harf Yayınları.
- Hacib, Y. H. (2019). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). Hazine ve Maliye Bakanlığı ekonomik göstergeler Nisan 2020. <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler> İndirilme Tarihi: 10.03.2021.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. Hazine ve Maliye Bakanlığı kamu finansmanı istatistikleri kamu net borç stoku. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> İndirilme Tarihi: 15.04.2021.

- Heyd, U. (1980). *Ziya Gökalp: Türk milliyetçiliğinin temelleri* (Çev: C. Meriç). İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Hülagü, M. M. vd. (Edt.) (2014). *Selçuklu tarihi kültür ve medeniyet (Bildiriler II)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hürriyet (2012). Hürriyet ekonomi. hurriyet.com.tr/ekonomi/2012-nobel-ekonomi-odulleri-sahibini-buldu-21700877 Görüntülenme Tarihi: 01.04.2020.
- IMF Data. <https://www.imf.org/en/Data> İndirilme Tarihi: 18.03.2021 ve 02.04.2021.
- ITC Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri, <https://www.trademap.org/Index.aspx> İndirilme Tarihi: 01.04.2021.
- İlgen, A. (1999). İslamlık öncesi Türk toplumlarında iktisadi ve içtimai yapı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 99-110.
- İnalcık, H. (2017). *Osmanlı idare ve ekonomi tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi I (1300-1600)* (Çev: H. Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İzgi, Ö. (1979). Kao-ch'ang Uygurları hakkında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, 1-10.
- İzgi, Ö. (1986). *Kutluk Bilge Kül Kağan, Böğü Kağan ve Uygurlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İzgi, Ö. (1989). *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur seyahatnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu tarihi*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1973). *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1988). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk milliyetçiliğinin meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Umumi Türk tarihi hakkında tespitler, görüşler, mülahazalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2018). *Türk İslam sentezi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karabulut, M. (2011). Mehmet Emin Yurdakul'un "Türkçe Şiirler"ine Bir Bakış". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 165-175.
- Karakoç, A. Vur Emri. <https://www.antoloji.com/vur-emri-siiri/> İndirilme Tarihi: 01.02.2020.
- Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kardaş, R. (1981). *Makaleler V*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, A. (2019). Türkiye ve dünyada dolaylı ve dolaysız vergiler karşılaştırması. <https://www.yatirimkredi.com/turkiyede-ve-dunyada-dolaysiz-dolaysiz-vergiler.html> İndirilme Tarihi: 20.03.2021.
- Kılınç E. (Edt.) (2019). *Türkçülüğün tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kılınç, E. Y. (Edt.) (2019). *Zamanımız Avrupa siyasi tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kırimer, C. S. (1979). *Ülkü ve Türkçülük*. İstanbul: Su Yayınları.
- Koca, S. Eski Türklerde sosyal ve ekonomik hayat. <https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/06/ESK%C4%B0-T%C3%9CRKLERDE-SOSYAL-VE-EKONOM%C4%B0K-HAYAT.pdf> İndirilme Tarihi: 12.12.2020.
- Kocakaplan, S. Ç. (2017). *18. Yüzyılda Osmanlı ekonomisi ve İstanbul gümrüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Köker, İ. (2020). Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938> İndirilme Tarihi: 12.11.2020.
- Köprülü, F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kösoğlu, N. (2007). *Türk olmak ya da olmamak*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köymen, M. A. (2000). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi cilt 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kul, O. (2009). Osman Batur ve Doğu Türkistan milli mücadelesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Kurpalidis, G. M. (2011). *Büyük Selçuklu devletinin idari sosyal ve ekonomik tarihi* (Çev: İ. Kamalov). İstanbul: Neşriyat Ötüken.
- Kurtkan, A. (2011). Ziya Gökalp ve iktisat sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 5, 17-23.
- Lambton, A. K. S. (2016). İktâ üzerine düşünceler Çev: H. İ. Hançabav). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 165 - 184.
- Mahmut, K. (1985). *Divanü Lügati Türk tercümesi* (Çev: B. Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Manço, B. (1983). Halil İbrahim sofrası. Estağfurullah ne haddimize[Kaset].
- Mau-Tsai, L. (2006). *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri* (Çev: E. Kayaoğlu). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Merçil E. ve Sevim, A (1995). *Selçuklu Devletleri tarihi siyaset, teşkilat ve kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Milliyetçi Hareket Partisi (2010). *Özelleştirmede 7 Yıl*. Ankara.
- Milliyetçi Hareket Partisi Genel Merkezi. *Alparslan Türkeş*, Ankara, 1998.
- Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı, Ankara, 2019.
- Nazarbayev, N (2006). Nursultan Nazarbayev'in Antalya konuşması. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3511> İndirilme Tarihi: 03.03.2021.
- Oğurlu, Y. (2017). Tarihi “Ahi Birlikleri” nden çağdaş “Kamu Kurumu” niteliğindeki meslek kuruluşları'na izdüşümler: Mesleki dayanışma, disiplin ve idari yaptırımlar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 77-93.
- Orbay, K. (2011). Osmanlı çift-hane sistemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2019). *Türklerde devlet anlayışı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkan, Ü. B. (2020). Ömer Seyfettin'in hikâye dünyasında iktisadi hayat. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 48, 167-188.
- Özyetgin, A. M. (2004). Eski Türklerde ödeme araçları: Kağıt para çav'ın kullanımı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 90-105.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı –Türkiye iktisadi tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş.(2018). *Osmanlı ekonomisi ve kurumları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Polat, N. H. (Edt.) (2015). *Bütün hikâyeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Resmi Gazete (2014), Toprak koruma ve arazi kullanımı kanununda değişiklik yapılması hakkında kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140515-1.htm1> İndirilme Tarihi: 13.01.2021
- Roux, J. P. (2008). *Türklerin tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl* (Çev: K. Aykut ve Ö. L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Safa, P. (2019). *Atilla*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sançar, N. (1973). Komünizm Türkiye'deki başarısı. *Ötüken Dergisi*, 4, 6.
- Savunma Sanayi Başkanlığı, Savunma sanayi başkanlığı mevcut durum. <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=48> İndirilme Tarihi: 01.02.2021.
- Sayar, A. G. (2003). İlk iktisat muallimi Serendi Arşizen. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 29, 115-127.
- Saydam, A. (2009). Sultanın özel statüye sahip tebaası: Konar-göçerler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 1-44.
- Sayılr, Ş. B. (2013). Türkiye'de konargöçerlerin Sosyo-Tarihsel yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 23-38.
- Smith, A. (2011). *Ulusların zenginliği II* (Çev: M. Saltoğlu). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Şeker, M. (2007). *Türkistan'dan Anadolu'ya insan ve toplum hayatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- T.C. Anayasası, Madde 135.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/vergi-gelirleri/> İndirilme Tarihi: 10.12.2020.
- Tabakoğlu, A. (2015). *Türkiye iktisat tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Taşağıl, A. (1999). *Göktürkler II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taşağıl, A. (2004). *Göktürkler III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taşağıl, A. (2015). *Kök Tengrinin çocukları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tayfur, İ. (2018). Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonomiyi etkileyen faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birinci İnikad, 01.11.1937.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima Senesi 8, Cilt 18, 1. İçtima, 1 Mart 1922.
- TCMB, TCMB uluslararası yatırım pozisyonu Ocak 2021 yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki doğrudan yatırımları - sektörel dağılım (Milyon ABD doları). <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Uluslararası+Yatırım+Pozisyonu/> İndirilme Tarihi: 05.05.2021.
- Temir, A. (1987). *Yusuf Akçura*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TİKA (2019), Türkiye kalkınma yardımları raporu 2019, Ankara, 2020.
- Tokgöz, E. (1997). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tomar, C. (2021). Türk Konseyinden Türk Birliğine. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-konseyi-nden-turk-birligi-ne/2205857> İndirilme Tarihi: 13.04.2021.
- Tuncor, F. R. (Edt.) (1981). *Makaleler VIII.*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tuncor, R. F. (Edt.) (1977). *Makaleler IV.*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (1980). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

- Turan, O. (2009). *Selçuklular tarihi ve Türk İslam medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2014). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi* İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2017). *Türkiye’de siyasi buhranın kaynakları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2019). *On iki hayvanlı Türk takvimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TÜİK (2020). TÜİK küçük ve orta büyüklükteki girişim istatistikleri 2019 verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2019-37548> İndirilme Tarihi:10.11.2020.
- Tülümce, S. Y. ve Yavuz, E. (2017). Türkiye’de borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17, 1034-1048.
- Türk Dünyasının Bilge Lideri Türk Milliyetçiliğinin Kurucusu Başbuğ Alparslan Türkeş’in https://www.mhp.org.tr/htmldocs/basbug/3/hayati/alparslan_turkes.html İndirilme Tarihi: 05.02.2021.
- Türk Keneşi Zirveler (Erişim). <https://www.turkkon.org.tr/zirveler> İndirilme Tarihi: 05.04.2021.
- Türk Tabipler Birliği (2019). https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=78e4f14a-eb3f-11e9-8724-23bd48342d44 İndirilme Tarihi: 01.04.2021.
- Türkeş, A. (1951). *Kahramanlık ruhu*. İstanbul: And Yayınları.
- Türkeş, A. (1975). *Temel görüşler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkeş, A. (1976). *Türkiye’nin meseleleri*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Türkeş, A. (1979). *Gönül seferberliğine*. Ankara: Hasret Yayınları.
- Türkeş, A. (1980). *Bunalımdan çıkış yolu*. İstanbul: Yeni Yayınlar.
- Türkeş, A. (1975). *Milli doktrin dokuz ışık*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Türkman, S. (2010). Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp. *Atatürk Dergisi*, 3(4), 135-161.
- Uçmaz, A. (2007). Selçuklularda toprak ve iktisat sistemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat.
- Yasa, B. D. (2017). İktisat düşüncesinde devlet müdahaleciliği kuramının evrimi. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 281 - 298.
- Yayıncı: Sayar Gözde Akyunak, Konuk: Güler Ali, Pelin Çift İle Gündem Ötesi, TRT1, 6.12.2019.
- Yesevi, A. (2016). *Divanı Hikmet*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları (Edt. Mustafa Tatcı).
- Yılmaz, A. (2019). Milliyetçi Hareket Partisi 50. Yıl Marşı.
- Yılmaz, C. (Edt.) (2017). *Siyaset ve iktisat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yılmaz, Y. (2012). Klasik dönem Osmanlı Devleti’nde vergi adaleti. I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, İstanbul, 151-162.
- Yurdakul, M. E. Cenge Giderken. <https://www.antoloji.com/cenge-giderken-siiri/> İndirilme Tarihi: 01 Ekim 2020.
- Yükneki, E. A. (2019). *Atabetül Hakayık*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları (Edt. Serkan Çakmak).